

PANNON LŐKÖR

Kulturális folyóirat

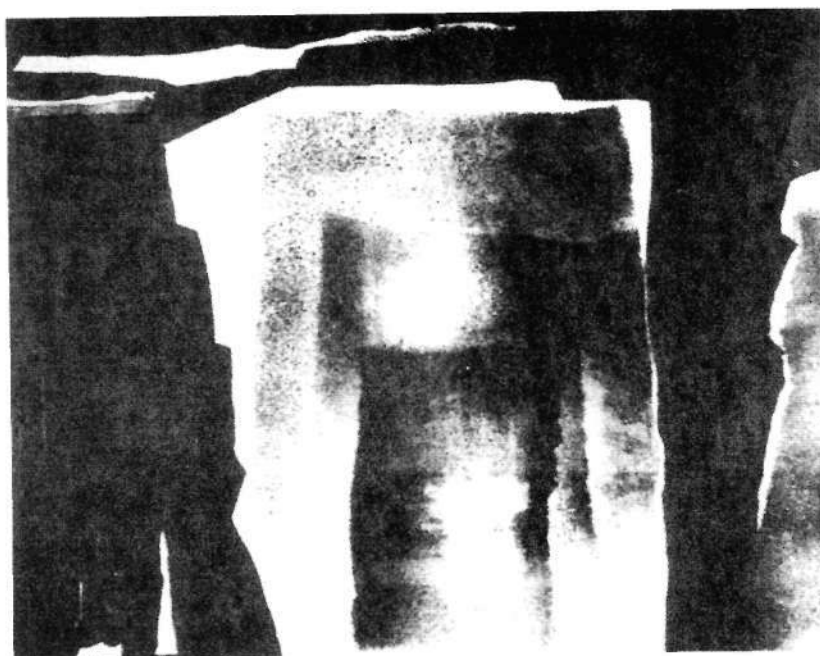

2000

4.
JÚLIUS
AUGUSZTUS

Romos pince, 1975

Kőfejtő, 1973

PANNON LŰKÖK

Kulturális folyóirat

5. évfolyam, 4. szám

2000. JÚLIUS-AUGUSZTUS

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: Bogár Imre (Zalaegerszeg), Kiss Gábor (Zalaegerszeg),
Müller Róbert (Keszthely), Papp Ferenc (Nagykanizsa), Szántó Endre (Hévíz), Vajda László (elnök)

✱

SZERKESZTŐSÉG

PÉK PÁL

főszerkesztő

✱

BORBÁS GYÖRGY, CZUPI GYULA, TAR FERENC

szerkesztők

*

MUNKATÁRSÁK

Cserba Júlia (Párizs), Kardos Ferenc (Nagykanizsa), Szlafkay Attila (Budapest), Várdy Béla (Pittsburg, USA)

✱

TÁNCZOS KATALIN

kiadói titkár

A címlapon, a borító belső oldalain, a lapzárókon és a műmellékleten
Kiss György műveit közöljük.

Készült Hévíz, Keszthely, Nagykanizsa, Zalaegerszeg és Zala megye
önkormányzatának támogatásával.

ISSN 1219-6886

Megjelenik kéthavonta.

Kiadja a Zalai Írók Egyesülete. Elnök: Orsós Jakab • Felelős kiadó: Lackner László

Szerkesztőségi levélcím: Pék Pál 8800 Nagykanizsa, Ady Endre u. 12/B.

Telefon: 93/314-460, 06/30/268-3260. Fax: 93/312-138.

Előfizethető a Zalavölgye Takarékszövetkezet III. sz. fiókja, Zalaegerszeg 75500801-10001882 sz. számláján,
vagy a szerkesztőség címén, rózsaszín postai utalványon.

Az egyes számok ára 150 Ft. Előfizetési díj egy évre: 600 Ft.

Címlapterv: Euromanager Kft. Zalaegerszeg.

Nyomdai előkészítés és tördelés: Kuzsner Csaba Nagykanizsa.

Nyomdai munkák:

Szépirodalom

Takács László: A madzag kötés mestere (vers).....	3
Lackfi János: Szobalovak, Mások mozdul, Súlytalan, férceit délután (versek) ...	4
Jenei Gyula: Mondjuk: fél egy, Játékok (versek)	6
Erdődi Gábor: Gáspár Ferenc novellái elé	8
Gáspár Ferenc: Ügyeljünk a részletekre, Jenőke (novellák)	9
Fa Ede: Lemnoszi változat, Egy Lényben élsz (versek)	13
Somos Béla: Bevallomás (szonettkoszorú)	14
Ébert Tibor: Magyarország ékessége (hangjáték)	22

Szélrózsa

Gerhard Fritsch-ről (Erdélyi Z. János)	30
Gerhard Fritsch: Éjnek hívják ezt a sötétet (Erdélyi Z. János fordítása)	31

Testvérmúzsák

Cserba Júlia: Az ámulatba ejtés művészete	43
Szokolczay Lajos: A Harmadnapon reménye	47

Melléklet • Kiss György művei**Millennium**

Suba János: Magyarország első katonai felmérése	49
Ács Jenő: Jehova árnyékában (1. rész)	52

Szemle

Losonci Miklós: Rózsás János emelkedése (befejező rész)	62
Koppány Zsolt: A munkanélküliség diszkrét bája; Kilián László: Kártyaszeánsz (Vilcsek Béla)	67
Németh Zoltán: A szem folyékony teste (Fried István)	70
Matúz Gábor: Ötödik évszak (Koppány Zsolt)	72
Zemlényi Attila: Piros arany (Kanizsai Dávid)	73
Kerék Imre: Vénusz kertjében nőtt alma; Marafkó László: Feljegyzések senkinek (Bakonyi István)	74
Czigány Lóránt: Ahol állok, ahol megyek (Büky László)	78

Takács László

A MADZAGKÖTÉS MESTERE

sokáig nem tudtam indokolni
a hínáros gyűlöletet az ó-k iránt
persze mert a madzagkötés mestere
sose jelent meg amikor az ó-t hallottam
Ó EZ A GYEREK TISZTA ÁRNYÉK
de nem folytatom inkább a találkozást
a pimasz idő ellenére megtartott vásárt
mondom el Térültem-fordultam
a giccsek pörgettek
és mivel kétszer nem akartam találkozni
semmivel nekidőltem a gesztenyefának
Nem sok jót vártam már akkoriban sem
valami egyszeri elrugaszkodást
a cipőkből holt szezonban
vagy azt a ragyás komikumot
amikor a fedőruha kiadja a gazdáját
sipirc mehatsz külön úton
Hát a madzagosra akadtam
ő volt a delikát a cuppogó időben
akkora gyűrűje volt mint a Szaturnusznak
és a magatehetetlen kígyója a madzag
vonaglott az ujjában ATYÁM DE SZENT
Ó EZ A GYEREK TISZTA ÁRNYÉK kicsit
térbe lötytyent dehát a kezét a kezét
NÉZZÉK Ó A KEZÉT TELJESEN CSAK A KEZÉT
hát megvan az ó-s mélyvízi emlék
és ez a TISZTA ÁRNYÉK van hozzáöltve
Kellene nekem külön fortuna
Nézem a gerinc nélküli madzagot
sose volt ilyen jó embere

*Takács László tíz éve, 1990. április 5-én hunyt el Nagykanizsán.
Publikálatlan versével emlékezünk rá.*

Lackfi János

SZOBALOVAK

A függönyrésen busa zöldfejű
 bánatos lovak pislantanak ki
 nyakuk alig egyujjnyi vastag
 testük cserép földbe temetve
 ablakra rajzolt maszatos két
 párafolttal írja körül
 orrikaikat a reggel
 s ők bele-belemajszolnak
 egy-egy könnyű fodorba
 aranyló szálú rojtba
 és fülüket hegyezik
 moccan-e odabenn
 bútor elefánt-lába
 szárnyaikat surrogva
 nyitogatják-e könyvek
 papucsok sündisznói
 szuszognak-e a szőnyeg-avarban
 De ólom-fejüket
 nem fordítják sose hátra
 elmerültek a gyökér-mélyi
 lassú végtelen vágatásban

MÁSOK MOZDUL

A mások mozdulatait
 használom ahogy idegen
 papucsba lép a vendég
 aki őrizetlenül
 hagy egy-egy kézlegyintést

vállrándítást hunyorgást
 fintorodást lesheti később
 viszem viszem boldogan mintha
 gumicsontot s már át is másolom
 magamba a többihez hozzá-
 koptatom s ha már egészen
 törékennyé vékonyodtak
 eldobom őket
 helyettük újakat lopok

SÚLYTALAN, FÉRCELT DÉLUTÁN

Szabó T. Annának

Erősen gondolni erre a délutánra
 s e gondolat mint szög a fában
 pedig csak átlagos tavasz
 földszag és zöldszag szénsavas
 levegő hengergő kutyák
 s egy hosszú hosszú hosszú ág
 még meztelen de már magát
 kelleti a ruhára vár
 mely csábosra öltözteti
 s néha bebújik néha ki
 a nap nagy vásznat öltöget
 mely egyre foszlik és reped
 és inni inni gyógyteát
 vagy jární árkon-bokron át
 és nem gondolni semmire
 semmi másra csak ennyire
 hogy éppen ez a délután
 s még mennyi más jön ezután

Jenei Gyula

MONDJUK: FÉL EGY

messzi partokon ül.
 bőrét nap bizsergeti.
 vörös foltok úsznak szemhéja alatt.
 még nem gondol az ózonlyukkal,
 az öregséggel,
 amint minden nap közelebb tipeg picit.
 nyár van.
 még nem sejti,
 hogy valamikor
 szívdobogása ritmusára lépve
 menekülne
 prosztatafehér telekből,
 de csak kering majd,
 mint aki eltévedt a hóban:
 folyvást saját nyomára lel,
 és nem tudja, hogy járt már arra
 kezéhez szelídíteni
 a számtalanszor kiszabott időt.
 furcsa fiait elképzelné vénen.
 még nyár van.
 dél.
 mondjuk: fél egy.

JÁTÉKOK

csak a pattanásig feszített pillanat,
 csak a sárgás szemfehérje:
 az erek szálán piros cikkan,
 ahogy a kiszámított véletlen
 lusta ívén összeér -

nem a félelem:
a párbajra hívott halállal
való játszóadás bizserint férfigerincet:
hogy újra és újra ráforduljon
az ellene és érte lihegőre,
míg végül csak a fekete örvényt látja,
s a mind szaporább ziháláson átüt
valami tébolyodott, ősi kánon;

szívdobogásnál
gyorsabb metronóm nincsen;

túl az utolsó döfés orgazmusán
kiüresedik a lélek: eldőlt pohár,
mint az aréna,
ha a játék véget ér.

Napkorong III., 1976

Erdődi Gábor

GÁSPÁR FERENC NOVELLAI ELÉ

Gáspár Ferenc vidám fickó. Novelláiból dől a mesélőkedv, s ez manapság hiánycikk. A *Vegyigyümi-történet* például telibe találja írásainak kevert, fanyar ízeit: „A bajok akkor kezdődtek - írja -, mikor Jolánka meghalt rákban, és apámnak először csak a vérnyomása ment föl, aztán pedig egy kicsit megütötte a guta.”

Ez az „egy kicsit” árulja el Gáspár Ferenc igazi hangját-kedélyét. Dylan Thomas fordítójaként nem állhatom meg, hogy ne Dylan karácsonyi novellájának kölyökkutya-humorához hasonlítsam e hangvételt. Nála olvassuk: „És egyszer volt nekem egy horgolt orrvédőm egy nagynénimtől, aki azóta, sajna, már nem nyerít velünk.” (Egy gyermek karácsonya Walesben). A beszélt nyelv, az élet-szag is dylanés. Az emlékezéstechnika úgyszintén, csak bajai helyszínnel: „Megint itt voltunk tehát Baján, és megint virágozott a lila akác a régi házban, dongtak a méhecskék, a hátsó kertben mindent elborított a gaz, a budi az összeomlás szélén állt (...) visszaálmodtam magam a múltba, mikor még nemcsak Viki néni élt itt, hanem az én kopasz fejű gyógyszerész nagyapám is, akit egész Baja ismert és szeretett.” (*Csikos nadrág*)

Mily groteszk egy temetés leírása nála (is): „És senki sem mert hazaindulni, hiszen a Viki néni még mindig nem került bele a kriptába, furcsa egy temetés volt, annyi szent...” (u.o.)

Gáspár Ferenc modern Szent György, ki ló helyett lóerős járművén halad, Arthurlovag, ki több novellája szerint a bajban mindig tetterre kész, de fonák helyzetekbe kerül barátjával, Gusztival: hol takarítás fejében beköltözött cigányok késes bandájával kerülnek szembe (*Nektek annyi!*), hol anyósa testvérének Opeljét kell visszahozni (*Opel, sose kop el*). A főhős mindannyiszor kényes helyzetekbe bonyolódik, olyannyira, hogy az író ki is kandikál művéből, összekacsint az olvasóval, tipikus gáspári humorral. „Aki ezt olvasván felszisszen, mondván, te jó ég, mi lesz ebből stílusosan és morálisán...” (*Nektek annyi!*)

Újabb novelláiban mintha a krimiszerűség, a maffiavilág légköre kezdene eluralkodni, sötétebb-élesebb, szinte filmszerű a világlátás. Például az *Ügyeljünk a részletekre* című novellában. Fagyasztó a légköre, nem egészen kifejtett a beszélők kiléte, így sokszólamú és titokzatos homályban marad, kik is beszélnek - időtlenül - holokausztról és internetről egy söröző-

ben. A másik szinten filmes hologram-agresszió vetül elénk, majd a főszereplők zúrós családi háttere. S csak ez a diszharmonikus-feszült lélektani állapot magyarázza - ha magyarázza - a hitchcocki végkifejletet, a hemingwayi rejtett, homályos agressziót.

„Már a kapunál járt, mikor észrevette, hogy követik. A lépések egyre gyorsabbak voltak, s bár S. egy pillanat alatt kilépett a felöltőjéből, mégis érezte a hideg pengét, ahogy elcsúszik az oldala mellett, és megkarcolja a bőrét.”

Talán a szabad asszociációsor még modernebbé, filmszerűbbé is teszi amannál: „Vasbot, gondolta S. Mint a Piszkos Fredben. Kirántani, és aztán suhi. Milyen jó lenne, ha csak álmodnék. Álmodnám az egészet itt ezzel a tökféjú rablóval...”

A *Jenőke* c. novella előző variációját is ismerve megerősödik bennem a sejtésem, hogy Gáspár Ferencet tehetsége a fantasztikum, a misztikus irányába (is) viszi: a temetői horror, a virágtartó-tolvajlás története elé ír gogoli csavart: Bozóki saját halálhírét költi egy előző életből, és így látogatja meg egy idegen világból érkező saját sírját, gogoli „holt lélek”-ként.

Az elbeszélés tónusa itt is vegyes - mint a mondat jelzői - félig démoni, félig komikus: „Hirtelen megindult a szél, lehűlt a levegő. Varjak károgtak valahol az ég alatt, és Bozóki, ahogy feleszmélt a - kicsit infernális, kissé ütődött - töprengésből, fekete ruhás alakot látott elsietni maga mellett.”

A hangulatfestést a Gáspárnál állandó irodalmi asszociációk is fokozzák - például ahogy az özvegyet a temetőben megpillantja: „Nem is csúnya, vélte Bozóki, és éppen a temetőben való ismerkedés, meg holmi Krúdy-elbeszélések jutottak az eszébe, mikor az özvegy hirtelen mozdulattal előrenyúlt, és...” Az ősről pedig hol Jeanne d'Arc, hol Ady asszociálódik - groteszk módon, szabadon tördelve:

„Züm, züm, gondolta, meg nyögő lombok alatt.”

S valóban, a novella vége adysan, gulácsysan látomásossá, elégikusan távolítóná válik, színszimbolikával fokozva, s a jelző adys kettőzésével: „Gonosz suhancok, és bolond, bolond fekete özvegyek.” (*Jenőke*)

Mindent egybevetve úgy érzem, Gáspár Ferenc a tárcanovelláktól a sokszólamú regény és a krimiszerű filmforgatókönyvek felé közeledik.

Útját érdeklődéssel kísérhetjük.

Ügyeljünk a részletekre

...Te se tudhatod, hogy melyik történetben vagy benne, hiszen tudod, nincs új a nap alatt, mítoszok vagyunk és legendák, az ókortól mostanáig, a kérdés csak az, mennyire tudjuk újragondolni őket, újragondolni magunkat. A részletekre, az apró nüanszokra kell ügyelni, mert hiába van például egy Magnumod, közelről kilövöd az ipse hátát, aztán nem bírod eltüntetni a nyomokat. Érted, amit mondok?

Asörözőben már vágta a füstöt, és S. nem akarta elhinni, habár tudta, hogy így van, hogy tényleg minden ismétlődik, de hát azért mégsem, közhely, morogta, klisé ez is, úgy mint a váltság, és bizonyos dolgokat meglátsz, mások meg bökhetik a szemed, akkor sem... A Magnum, nos a Magnum meg tényleg egy hülyeség...

Mi közhely, figyelj, most is pinák vannak meg faszok, mint kétezer éve, most is a pinákért megy a harc, csak autón járunk, nem lovon, egyet mondj, mi változott.

Holokauszt.

Csak technika öregem, egyszerűen csak technika.

Tömeggyilkosság, genocídium volt régen is.

Micsoda baromság, gondolta S., itt kéne hagyni ezt a faszt, de a másik már újabb sört rendelt, én nem kérek, S. tiltakozott, még ezt az egyet megisszuk, aztán megüünk is.

S. ismerte ezeket a még egyet megiszunk kezdetű történeteket általában a tizedik sör táján jön el az utolsó még ezt megisszuk fölkiáltás, bár akkor már az ember többnyire semmit sem tud fölfogni a világból a keserű italon kívül, mely egyre nyúlósabban és ragadósabban csurog le a torkán...

Na, meg az internet.

Mi van az internettel?

Az internet. Az új.

S. mérges lett. Az internet technika, nem a holokauszt, bazmeg.

Tévedés. Az internettel nemcsak kitégula a világ, hanem előre nem látott lehetőségek tárházát kínálja föl neked. Arról nem is beszélve...

Milyen kár, hogy már nem él. Inkább ő élne, mint ez itt. S. teljesen elúszott az alkonyi ködben. A cigarettafüst még ingerelte egy kicsit, aztán már az sem. Ha ott vagyok, talán még ma is élne... Hülyeség, tudta, hogy hülyeség, már nem változtathat semmit. De ha mégis. Eljátszott a gondolattal.

Tíz év múlva nem fogod tudni, velem sörözöl-e, vagy a holografikus képpemmel.

Már most se tudom. Le kéne önteni. Fölemelni a sört, és a fejére önteni az egészet. Mint abban a filmben, mikor a kis ványadt belekötött a nagy kövérbe. Karatézzunk - mondta a kis ványadt. Igyunk inkább egy sört - mondta a nagy kövér. Karatézzunk! Nem mersz, mert gyáva vagy. A nagy kövér olyan gyorsan ütött, hogy senki sem vette észre. Csak a harmonikaszerűen összecukló testet látták meg, hogy a kövér a fejére önti a sört. Ugye mondtam, hogy inkább igyunk egyet, mosolygott a kövér.

Így kéne. Leütni és leönteni. És aztán mosolyogva körbefordulni a népek: Velem kezd ki? Bokszyilágbajnok voltam két évvel ezelőtt...

S-nek nemrég halt meg a felesége. Nem volt smiért hazasietnie, ezt a másik is tudta, aki viszont válófélben volt, de otthon lakott, ezért húzta az időt, és ezért akart újabb és újabb söröket rendelni. S. viszont még meg akart írni egy recenziót, a könyvet se olvasta még el teljesen, és megígérte a fiának, hogy átveszi vele a másnapi leckét. Újpesten laktak, a Lőrinc utcában, közvetlenül az iskola mellett, ahová S. is járt gyerekkorában. Az új nevet nem tudta még teljesen megszokni, a Lőrinc helyett még sokszor Komjáthyt mondott, mint sokan azon a környéken.

Mennem kell.

Még egy utolsót...

Tanulnom kell a gyerekekkel.

Odakünn megszűnt a jó idő, az októberi nyár egy pillanat alatt kiszökött a városból. S. leintett egy taxit, megkérdezte, mennyiért vinné el Újpestre. Mennyit szán rá, kérdezte a sofőr. Ezer forintot, mondta S. A taxis vidám fickó volt, nem vette észre S. nyomott hangulatát, ömlöttek belőle a történetek.

- Kérdeztem tőle, van-e okosság az autóban? - Miért kéne, mondta ő. - Mert itt bugacsova van, mondtam én.

A taxis a combját csapkodta, annyira tetszett neki a saját története.

Az enyémet is ellopták, kapcsolt S. Mentem ki reggel, és azt hittem, én emlékszem rosszul, és máshová álltam.

- Azt hitte, berúgott, mi - kedélyeskedett a taxis. - Kimegy, autó meg nyema.

Még S. is felderült egy kissé, hajlamos volt egy pillanatra elfelejteni az asszonyt, akit szétrágott

a rák, meg a fiát, akit ugyan nagyon szeretett, de velejéig fel tudta bosszantani őt azzal, hogy egész nap csak ült a könyv fölött, és nem tanult semmit, és neki kellett vele azt a kis leckét összecsapni, amit Dávid egy jó óra alatt kivégzett volna, ha odafigyel. Fízett, s mielőtt kilépett volna az utcára, egy pillanatra beleszagolt a levegőbe. Gyerekkorából maradt meg ez a szokása, mikor télen olyan borzasztóan jó hőillatú volt a levegő, nyáron meg átjárta a Duna kissé poshadás szaga, ami gyakran összekeveredett a bőrgyár rothadó bűzével. A bűdös is otthonias volt, hazai, megérkeztem, érezte S., mikor a belvárosból Újpest közelébe ért, mint ahogy most is, ahogy beszívta a csontjaiba az éles otthoni levegőt, amit az északi szél tett ily kristályossá.

Asarkon még megállt a kirakat előtt, bámulta a cipőket, de közben Rigó András járt az agyában. Rigónak már tizenhárom könyve jelent meg, gondolta, mostanában már minden évben egy. Kicsit bosszankodott, mert idősebb volt Rigó Andrásnál, és azt gondolta, sokkal jobbakat tudna írni, mint ő.

De nem írsz, csak ülsz otthon, és nem írsz. És azonnal ki lehet rángatni mindenrová, kocsmába, barátokhoz, sőt még a nőkhöz is, és akkor aztán elfelejtesz csapot-papot, írást, kötelességet egyaránt.

Nem így van. Ágnes már egy éve meghalt, de ő még mindig vitatkozik vele. Nem így van. Rengeg-cikkem megjelent. Rengeteg.

A Rigónak meg tizenhárom könyve jelent meg. Ki olvassa a te nyamvadt cikkeidet? Na, álljon meg a menet. Te ezt öt éve mondtad, de nem a cikkeimre, hanem a novelláimra, amik megjelentek az irodalmi lapokban.

A Rigónak akkor is igaza van. Folyik a harc, de te nem veszel részt benne. Túlságosan kényelmes vagy. Mindig is az voltál.

De most aztán elég. S megrázta a fejét. A hálottal való beszélgetések sokkal kevésbé voltak idegesítőek, mint az élővel, annak idején. Ezek is gyötörték, de ezeket abba lehetett hagyni, be lehetett szüntetni, anélkül hogy a másik megsértődne, hogy rávágja az ajtót. S. ellépett a kirakat mellől, az utca távolabbi része szokatlanul sötét volt és kihalt.

Pedig milyen világos tud lenni a Templom utcában! A sok lámpa egészen bevilágít ide. Már a kapunál járt, mikor észrevette, hogy követik. A lépések egyre gyorsabbak voltak, s bár S. egy pillanat alatt kilépett a felöltőjéből, mégis érezte a hideg pengét, ahogy elcsúszik az oldal mellett, és megkarcolja a bőrét. Még a zize-

gést is hallotta, ahogy az öreg kapu fából készült ajtajában megállt a kés, és közben látta a megvillanó szemeket. Hirtelen a kés elé lépett, hogy a másik ne tudja kihúzni a fából. Valaki felgyújtotta a lépcsőházban a villanyt, és S. látta, hogy a támadó körülbelül egymagyas lehet vele, de sokkal izmosabb.

Pénzt akarok, hörögte az idegen, és benyúlt a zakója alá.

Vasbot, gondolta S. Mint a Piszkos Fredben. Kirántani, és aztán suhi. Milyen jó lenne, ha csak álmodnék. Álmodnám az egészet itt ezzel a tökféjú rablóval, meg a Rigó tizenhárom kötetével. Ági halálát is csak álmodnám, a negyvennégy évemet, a hideget, az esőt, a pocsolás teleket. Emlékszem egyszer óriás álma voltam csak, s tudtam, ha az óriás meghal, én is vele halok.

A fény megcsillan a stukkeren, be kéne dugni a csövét, mint a Tom és Jerryben, és akkor szép lassan fölpuposodna, aztán fölrobbanna, és kitörné a Tom rabló összes fogát. A fogak persze újranőnének, mi a francot akar ez tőlem Újpesten, egy ilyen kibaszott szegény környéken, hát elment ennek az esze, miért nem megy a Váci utcába, vagy föl Budára, ott élnek a gazdagok, most boldog lenne azzal a három darab ezressel, ami a bukszámban lapul, Dávid meg nem lesz kész a leckével, szerencsére a lépcsőházból a lépések egyre közelednek, igaz, valami más is közeledik... Recenzió. Recenziót kell írni.

Még eszébe jutott az az egyperces, mikor valaki a saját halálhírét olvassa az újságban. Meg kellett volna mondanom a Rigónak, hová tettem a nekrológomat. A saját nekrológomat.

Mikor lecsúszott a földre, pálmákat látott, és csak azt sajnálta, hogy Dávid nincs vele. Milyen jó itt, gondolta, aztán Ágnes jött vele szembe egy ligetben. Ugye megmondtam, hogy nem írsz eleget, intett szomorúan mosolyogva. Én mindig megmondtam.

S.-nek a Magnum kitepte a hátát. A véres ruha- és húscsapatok pont a házmaster lábai elé repültek. Maga is kaphat egyet, ha nem húz el innen, vicsorogta a rabló. Buta rabló volt, a házmaster később pontos személyleírást adott róla, aminek alapján felismerték és elfogták. Megbánta, mondta a rabló a vizsgálotisztnek, a felöltőért meg a három rongyért nem volt érdemes lepuffantani azt a szegény ürgét. Viszont megbánta, mondta a rabló, hogy nem lőtte le azt a szemét házmaster, aki ilyen pontos személyleírást adott róla. Ha még egyszer kiengedik, mondta a rabló, ügyelni fog az ilyen apró részletekre is.

Jenőke

Bozóki egyik elmúlt életében kitalálta, hogy Bhalálhírét költi saját magának. Gyermeke nem volt, csak egy Jenőke nevű mamlasz mostoha-fia, a feleségével meg gyakran összeveszett, ezért úgy gondolta, éppen ideje új életet kezdeni. Ráadásul kapóra jött a dolog, egyszer a kocsmából hazafelé jövet részeg férfi holttestére bukkant az árokparton. Zsebébe dugta az igazolványát, és már haza sem ment aznap. Másik városba költözött, bankszámlát nyitott, még öreg édesanyját is átköltöztette. Ez okozta az egyetlen nehézséget. Az öregasszony nehezen viselte el, hogy fiát már nem úgy hívják, ahogyan régen. Ám értelmes néni volt, szellemi képességeit haláláig megőrizte, ezért, ha nehezen is, végül csak elfogadta az új helyzetet. Néha még mosolygott is. Hát persze, ha az egyetlen fiával lehetett!

Bozókinak sem tetszett igazán az új élet, és hamarosan visszaköltözött a szülővárosába. Szakállt és bajuszt növesztett, hogy ne ismerje föl senki, és mivel állást is változtatott - meg hát nem pont ugyanarra a környékre jött vissza -, biztos volt benne, hogy nem éri majd semmilyen meglepetés hátralévő életében.

Bozóki egyedül járt a temetőbe. Tavaly még Anyuval róttuk a sírokat - ugrott be neki, mikor megvette a szalmavirágot, és elindult a szokásos körútjára. Bozóki először mindig a szüleihez ment - kettős urna, egészen a fal mellett -, aztán fölsetált a nagyihoz, végül pedig meglátogatta a nagynénjét, kinek fejfájára csak ennyit írtak: Rétánk.

Rétát eredetileg Margarétának hívták, és színésznő volt Szegeden. Ott lett belőle Réta, s a becenév élete végéig elkísérte. Sőt még utána is, tűnődött Bozóki. Éppen a magyar Jeanne d'Arc, vagyis Lebstück Mária sírja mellett ballagott, az ősz bearanyozta a sírt, és közhelyeket csalt Bozóki szemébe. Züm, züm, gondolta, meg nyögő lombok alatt. Szinte észre sem vette, hogy odaért a kettős urnához.

Bozókinak az idén halt meg az édesanyja, s ő Bebből az alkalomból vadonatúj virágtartót szereltetett a márványlapra. Most megdöbbenéssel látta, hogy a virágtartó hiányzik, valaki kiszakította a helyéről. Bozókinak furcsa érzése támadt, mintha már látta volna ezt a képet valahol, a kiszakított virágtartó helyét, aminek nyomán csak egy csavarrá maradt a márványlapon. Hirtelen nagyot csapott a tarkójára. Késő őszi szűnyog szívta a vérét, s ahogy a kezére pillantott, meglátta a körben szétszórt szemetet, a málladozó sűrűre fa-

lakat, a düledező sírokat belepő, buján hullámzó borostyánzuhatagokat.

A szomszéd urnáról is letépte - fedezte fel -, meg a hátsóról is, meg az a mögöttiről. Biztos valami hülye kamasz lehet, aki ilyeneket csinál. Vagy több kamasz. Berúgnak, és ökörködnek. De vajon miért járnának kamaszok a temetőbe? Lopni és eladni. Bozóki már rég tudta, a temetések után „halálbrigád” járja végig a sírokat, összeszedik a koszorúkat, a virágokat, és eladják újra. Ez eddig rendben is volna. Na de virágtartót?

Bozóki akkurátusan lesöpörte a kettős urna tetjét a szalmavirág papírával. Mint mindig, most is megfogadta, hogy legközelebb hoz egy törülőröngyöt, és felhelyezte a szalmavirágokat abba a piciny részbe, ami az urnákat elválasztotta egymástól. Hülye dolog ez a kasztnizás. Mintha csak fiókban lennének. Egyik fiók apu, a másik meg anyu. Marha jó. Arról nem is beszélve, hogyan hamvasztják el őket! Hiszen a csontok nem képesek maguktól elégni. Vasgolyókkal török össze őket, a kedves kezét, amit annyiszor simogatott, az arcot, amit... Erre persze a tisztelt gyászoló gyülekezet nem gondol. Elhessentik maguktól, mint ő ezeket a csodálatos módon az ősz végére is életben maradt szűnyogokat. Persze az se jobb, ha a kukac rág. Csakhogy az a temetés előtt történik, emez meg utána. Nem mindegy? Bozóki megvonta a vállát.

Hirtelen megindult a szél, lehűlt a levegő. Varjak kárógtak valahol az ég alatt, és Bozóki, ahogy felésmelt a - kicsit infernális, kissé ütődött - töprengésből, fekete ruhás alakot látott elsietni maga mellett. Az alak egy sorral odébb megállt. Bozóki nem bírta megállni, hogy ne kandikáljon át a másik sorba. Negyven év körüli özvegy volt az illető, fekete kalapban, szoknyában.

Nem is csúnya, vélte Bozóki, és éppen a temetőben való ismerkedés, meg holmi Krúdy-elbeszélések jutottak az eszébe, mikor az özvegy hirtelen mozdulattal előrenyúlt, és... és letépte a virágtartót az urnáról! A nő villámgyorsan dolgozott, a szomszédos urnákról is letépte a virágtartókat, és fekete nejlonzacskóba dobta őket.

Bozóki megbabonázva állt egy percig, aztán úgy döntött: cselekszik. Habár zavaros az ügy, az biztos... De hát mégis. Hiszen az ő szülei sírjáról is hiányzik az az átkozott virágtartó. Oda kell menni és szólni neki. Beszélni vele, hogy ne csinálja.

Bozóki könnyű érintést érzett a vállán. Mintha a bolha csípte volna meg, úgy pattant hátra. Joviális öregember állt vele szemben, öltönyt viselt és

nyakkendő, a szeme pedig mosolygott, ahogy Bozókira nézett.

- Nincs ki a négy kereke, tudja - mondta az öregúr. - Nemrég temette a férjét.

- Én meg nemrég temettem az anyámat. Mégsem lopok virágtartót a sírokról! - mérgeskedett Bozóki.

- Nem volt pénze a temetésre - folytatta az ismeretlen, meg se hallva a férfi közbevetését. - Ha nincs a mostohafia, a Jenőke, akkor állami temetést kapott volna. Olyat, ami csak a nincsteleneknek jár. Így azonban volt beszéd, pap, meg koszorúk, a Jenőke állta a cechet. Ám a fiú azt mondta, ő csupán egyszer hajlandó fizetni. A sírhoz - urnához nem fog kijárni, nem hoz majd virágot a mostohaapjának, és nem állja a tízévenkénti megváltás költségét sem. Ezért aztán úgy rendelkezett, vízszaggal permetezzék szét a hamvakat a temető kertjében. Azóta lopja a hölgy a virágtartókat. Azt képzelem, azokban vannak a férje hamvai. Hazaviszi őket, és elássa egy nagy ládában. A láda valamikor egy udvaron állt, és egy könnyezőpálma nőtt ki belőle. Most viszont az özvegy fütetlen egyszobája közepén díszleg, és tömve van virágtartókkal. Mármint a láda. - Az öregúr a kezével mutatta. Bozóki bólintott, hogy érti.

- Bocsásson meg neki uram, hiszen láthatja, elment a józan esze szegénynek, teljesen.

Bozóki ámulva hallgatta az öregember történetét, és félve az özvegy felé nézett. A fekete kalapos nő, úgy látszik, megelégedte a mai napra tervezett virágtartó-vadászatot, mert határozott léptekkel feléjük indult. Ahogy közelebb ért, meglásdúdtak a lépteit, s az öregemberre emelte zavart tekintetét. Mintha mondani akart volna valamit, vélte Bozóki, aztán csak az örület fényeit látta, meg a rohanást. Itt járt... én tudom csupán..., nyögő lombok alatt.

- Azért gyűjthetne mást is, nem pont virágtartót - fordult az öreg felé Bozóki, aztán elköszönt, és végigjárta a sírokat, mint máskor. Akit még a halálában is a becenevén szólítanak, gondolta még Réta sírjánál. Na, de mára elég volt a temetőből. Bozóki sietősre váltott. Már nem állt meg Lebstück Mária előtt sem, nem állt meg az újpesti doktor bácsi előtt, aki szerette a klasszikusokat és harcolt Isonzónál. Nem állt meg a hős partizánok előtt, az ötvenhatban meglincselt ávósok előtt. Csak akkor állt meg, mikor a kapun kilépve egy fiatalemberen akadt meg a tekintete. A fiatalember olcsó virágtartókat árult. Sokkal olcsóbbakat, mint a szomszédos virágos. Ez még nem lett volna baj. Ám a virágtartóknak egytől egyig le volt törve a fülük. Úgy néztek ki, mint amiket le szoktak tépni az urnákról. Gonosz suhancok, és bolond, bolond fekete özvegyek.

Fa Ede

LEMNOSZI VÁLTOZAT

ki törődik most a nevetet habzó és elmosó tengerrel?
a madárfütytös fákkal vagy a tördelt ívben sántító sziklasorral?
sokszor semmitmondó a nagy béke-látszat s az agresszív kopárság!

izzik a seb mintha több ezer év fájna!

csak az üvöltésből

dallá változó hang enyhít a kínon

vele kell szólnom

az öröknéma tájként hallgató istenek helyett is

kérhetek vádolhatok:

csak saját számból hallhatom a választ...

EGY LÉNYBEN ÉLSZ

egy Lényben élsz
hogy ÁTVÁLTOZVA
fejlődj
olyan cél felé
mi föl nem fogható
(mindig benned volt
s örök-messze van!)

végzeted
szorongat
hogy a félelem
torzképén túl meglásd
mi a múlandó
és HALÁLTALAN..

Somos Béla

BEVALLOMÁS

*Kiadom magam, bár betűtlenül
élem világom, ritkán szólva csak
mert múltam, jövőm egyformán becsap
lomha, fekete árnyék vesz körül*

mindegyik kártyaváram összedűl
cipőm, ruhám, eszem széjjelszakad
törvényünkkel zsonglőröst játszanak
széljárta fészünk züllvén egyre hül

bűbájukat veszítették a szavak
a kékre-vert-hült-égett ég alatt
futnék - s megyek - fura jövőnk iránt

- nem sejtve milyen közeli a messze -
kövesúton vagy sárba, porba veszve
és jobbra-balra dülöngélve tán

*És jobbra-balra dülöngélve tán
mikor már fogytán egykor volt sok napom
de bizvást, hogy még „számít rám a hon,”
föltételezve „esetleg”, „talán”,*

mert „mégis”; és „meglehet” de „csupán”,
- ám hogyha mégse, nem lesz alkalom
körtamat én nem kurtíthatom...
Vigasztalhatsz: - „Ne búsulj, kis butám...”

*„Mi a neved?” - „Tán ismerős a bőröm.”
- „Találkoztunk? Vagy most látlak először?”
Vigasztalódom: te vagy az a lány*

ki hozzám állva lesz nagybetűs Asszony
kit megformázok nem romló anyagból
mint egyszer volt iparos nagyapám

Mint egyszer volt iparos nagyapám
 mellényben járok én is néhanap
 kamásniban, a fejemen kalap
 - a fotografus lefotografál: -

mellettem: Baán Júlia, nagyanyám
 a szivárványos napernyő alatt
 moccanatlan villan a pillanat
 „Most repül el - s ki - a kismadár!”

Nem szmogos még a századvégi nyár.
 Él Kossuth-apánk-s-Ferencjóska-király,
 a tűz és víz így összeelegyül.

A régi fénykép elhalványodik.
 A nagypapa legyint, káromkodik
 hazafelé baktatván egyedül.

Hazafelé baktatván egyedül
 a késő órán, a kopott és szegényes
 házak között valami távoli, édes
 énekfoszlány vagy illat vesz körül

nem lehetek boldog büntetlenül
 ezt gondolom, mint kispap, hogyha kéjes
 örömet érez s nem tudja, mit ér ez,
 meglehet még a pokolba kerül

sürgetné: múltjon el a pillanat,
 de visszatartaná is, ha szabad -
 milyen az ember, ha ellenszegül?

És vége is. A film kettészakad.
 Üressé tudatosítod magad,
 ahogy a rab, ki börtönében ül.

*Ahogy a rab, ki börtönében ül
fö-l-fölidéz egykorvult képeket,
az ablakrács szögletes, nem kerek
hogyan vagy? mondhatnám úgy is, hogy csehül*

Egy őrmadár a folyosón füttyöl
egy őrmadárnak sokmindent lehet
nem tudja, foglya ugyan min nevet,
nem tudhatni: ki van s mikor felül

a viszonylatok viszonylagosak
egy esőcsepp az úton átszalad
az indifferens mondatok alatt

lepréselt száraz levél lesz a nyár
az őr csak ül, s a csíkos rabmadár
dehogyan ül, örökké föl-le jár.

*Dehogyan ül, örökké föl-le jár
mint zsidóban, mondják, a fájdalom
e megszenvedett rút évszázadon
ha hallom is és nem is hallanám,*

úgy járok, mint az egyszeri tanár
ki elgörbült az egyenes úton
csak hallomás, hogy miként, nem tudom
ott söpröget a kórház udvarán

akkurátusan, úgy, ahogyan kell
ha megszólítják, rábólint, „igen”,
valami ismerős van a szemeiben

kora szerint lehetne az apám
- a haja ősz, arca körül szakáll -
Egy kenyérvégen rágódik: magán.

Egy kenyérvégen rágódik: magán,
 a költő is, múlt századi típus
 mert többszörösen illuzórikus
 hogy túlléphet vagy segíthet a mán

ha belélegzi levegő gyanánt
 - miként a borban benne van a must
 és hexameterben a daktylus -
 őrizgeti egyik a másikat

a rész-egész különös viszonyát
 - melyik van kinn és melyik van belül?
 ki növesztheti-bonthatja tovább

ha nem leli se célját, se okát
 kiszöknie mégiscsak sikerül?
 De faltól falig fal veszi körül.

De faltól falig fal veszi körül
 világainkat - nem sorolom el
 mindegyiket, mert nem is érdekel
 s nem szolgálna számunkra örömmül

ám némelykor némelyik fal ledül
 (milyen közeli aktualitás!
 s ne hidd, hogy csak a rímváltás a „hibás”)
 kimásztunk lám, a berlini mögül.

Hogyan sikerült? Tán az akarat
 vagy a szerencse volt hatalmasabb?
 A sokaságban is számít az „én”?

Lök valamit a világ kerekén?
 Ha útját állják, mit felel nekik?
 Ő beszél-e, vagy csak beszéltek?

Ó beszél-e, vagy csak beszéltetik?

A fű, a víz, az útmenti eperfák
a kék ég s a sok-sok templomi gyertyát
szorongató kéz, a part kövei,

a szótár, furcsa szavakkal teli,
a sötétben jelző szentjánosbogarak,
a föl-le kanyargó kemény gyalogutak
ráncai, hajszálrepedései

a pásztortáskát „cipelő” mező
a benne bűvő millió cirpelő
mind él, mind szól, mind azt mondja: *jelen*,

most beszél, de lassan vagy hirtelen
eltűnik mind - egyikük sem felel:
Remélhet-e, hogyha reménytelen?

Remélhet-e, hogyha reménytelen
s nem olcsó játék, bolond mánia
de muszáj megbirkóznia
valakivel. És nem tudja, kivel.

Nem törvényszerű, hogy győznie kell,
nem ő a mesék legkisebb fia,
a mese végén meg kell halnia,
teremhet-e rózsát a türelem?

Szavak, betűk, mindenféle jelek
átvernek inkább, nem segítenek
kifundálni jó harci taktikát.

A perc, mi megélesztett s meghalasztott
kacaghat rajtunk, hiszen szentigaz, hogy
E kurta-farknyi lét csak a világ.

E kurtafarknyi lét csak a világ? -
 a kérdőjelek kampóján libeg:
 fülek meg farkak, májak meg szívek
 rendeznek a pultokon orgiát.

Pénzes és véres kéz markolja át.
 - Isten úr ő. Hogy megkövéredett!
 Szuszog, harákol. Idült szívbeteg,
 bár mozgása hazudtolja korát.

Ez van. A mi kis hentesüzletünk
 nem jobb, nem rosszabb hasonló üzleteknél.
 Mely szentelenül orrára repült

a hentes épp a legyet hessgeti.
 - Ha újra: légynek vagy hentesnek születnél?
 Sötétünk torz kérdésekkel teli.

Sötétünk torz kérdésekkel teli
 Az utcai fények a falakra vetülnek
 Az Isten, aki jutalmaz és büntet
 nem adhat többé feloldást neki

Keze valaki kezét keresi
 A szó a szóhoz, száj a szájhoz ér:
 két - eggyé-forrott - kagylóhéj
 kezeközén az idő gyöngyei

Könnyű szél kel - játékos remény
 hullámszik végig a víz felszínén
 hogy a világ nemcsak -talan, -telen

Megszemélyesít és személytelen
 Felkiált, sóhajt, játszik: egy velem
 Olykor csak suttog: *nem ér a nevem*

Olykor csak sutttog: nem ér a nevem

Mert én vagyok a hó, a téli táj
a pokróc én vagyok a paripán
s a patkó, amivel az ütemet verem

Vagyok: legyen mit poharadba tölts,
s a kő, ami fölsérti homlokod
az örökös aggodalom vagyok
és fű, és nyár, és féligért gyümölcs...

Vagyok - dadogsz - s nem tudod, hány személy
hány manó, hány furcsa túlvilági lény
lakik benned, hány különös világ

Vagyok - (véled) - de *valóban vagy-e?*
Jössz, méysz, jön, megy, de meddig és mire?
Riadtan néz, álmában felkiált.

Riadtan néz, álmában felkiált
a hang, amit hall régtől ismerős
de nem tudja, ki az, valami ős-
ellenség, aki jön vagy jóbarát?

sok apró időre váltja fel magát
veled együtt, mert éppen egyidős
mindenkivel, (hány hétköznapi hős
telefon-anyakönyve a világ!)

közöttük egy-egy én-te-ő nekilát
hogyan gesztusokba mentegesse át
lázadását, mielőtt kiderül

hogyan alterego lehetett csupán
s nincs alfa több az omega után:
kiadom magam, bár betűtlenül

*Kiadom magam bár betűtlenül
És jobbra-balra dülöngélve tán
Mint egyszer volt iparos nagyapám
Hazafelé baktatván egyedül*

*Ahogy a rab, ki börtönében ül
Dehogyan ül, örökké fái-le jár
Egy kenyérvégen rágódik: magán
De faltól falig fal veszi körül*

*Ő beszél-e, vagy csak beszéltetik?
Reméljen-e, hogyha reménytelen?
E kurta farknyi lét csak a világ?*

*Sötétje torz kérdésekkel teli
Olykor csak suttog: nem ér a nevem
Riadtan néz, álmában felkiált*

Csontváry V. 1984

Ébert Tibor

MAGYARORSZÁG ÉKESSÉGE

(Bél Mátyás)

SZEREPLŐK:

Bél Mátyás,	hallei diák
August Hermann Francke,	a hallei egyetem tanára (rektor)
Christophorus Cellarius,	a hallei egyetem tanára
Christine,	Francke lánya
Wilhelmine,	Christine nővére
Ráday,	diák, fiatal magyar nemes
Radvánszky,	diák, fiatal nemes

Történi Hallében, 1704-ben

FRANCKE Már több mint három év óta itt van Hallében. Igazán zseniális fiú.

CELLARIUS Az utóbbi időben megváltozott.

FRANCKE Kitűnő a grammatikában, történelemben, teológiában, biológiában, matematikában, etcetera, etcetera...

CELLARIUS Kétségtelen.

FRANCKE Rendkívüli tehetség. Mindent tud, amit tudni lehet, mindent megtanult. Valóságos polihisztor ez a Bél.

CELLARIUS De Mathias Bél egészen másfele fordult.

FRANCKE Újszerűek a hangtannal foglalkozó dolgozatai, megállapításai, pedagógiai módszerei...

CELLARIUS Ezt mind elismerem.

FRANCKE Valamennyi honfitársa közül ő a legtehetségesebb.

CELLARIUS És valamennyi honfitársa közül ő a legmáskábbul magyar. Nem erre neveltük.

FRANCKE Meg kell őt érteni.

CELLARIUS Az egyetemesség, a tudomány tárgyilagossága fölül áll minden patriotizmuson.

FRANCKE (*bizonytalankodva*) Én megértem... szeretném...

CELLARIUS Így csak tovább rontod a helyzetét... ártasz neki... Ilyen kiváló elme képes elcsámcsogni, elnyafogni olykor kicsinyes szempontokon. Persze, te nem tudsz tárgyilagossággal lenni vele kapcsolatban... megértelek... Az, amiért rajong, keleti elmaradott provincia, ahol elmerül, elvész a tudomány, a művészet, meghal minden lehetőség, elsorvad, nincs, nem lehet fejlődés.

FRANCKE (*nem felel*)

CELLARIUS Felelősséggel tartozunk neki, magunknak, az utókorunknak, a tudományunknak, egyetemünknek, az emberiségnek.

FRANCKE Én is azt szeretném, ha lassan németté válna. Lassan.

CELLARIUS Nem szabad elkallódnia hagyni őt... mihaszna gondolatokkal...

FRANCKE Christophorus, számára a haza valóság, ragaszkodás, szeretet.

CELLARIUS Eh, mit! Van magasabb rendű szempontok! Halle erre tanít. Te, én, a tudomány!

FRANCKE Őrülök, hogy itt van Hallében, Hallét választotta. Mert mehetett volna máshova, Wittenbergbe. De há-

la Burius János barátomnak, aki kijárta az ösztöndíját. Bél jól lát sok mindent, olykor megelőz bennünket, például azt vallja, hogy az egyháztörténet az irodalomtörténet-történetírás kiindulópontja lehet. Ez nővum... Az elvont tudománnyal szemben az erény gyakorlását, hiábavaló, unalmas hitviták helyett a hívek lelki gondozását, a gyakorlatias nevelést szeretné... Jól látja, hogy irányzatunk a társadalmi és politikai téren elmaradott polgárság időszakú művelődési érdekeit és társadalmi korlátait fejezi ki. A polgárság óhaját, gondjait, a polgárságét, mely a feudális fejedelemségek, az abszolutizmus nyomása alatt él.

CELLARIUS Vigyázzunk csak ezzel a gondolattal, következményeivel... óvatosan bánjunk a következtetésekkel...

FRANCKE Bél mindezt nagyszerűen kifejtette írásában. És mindez náluk, Magyarországon - ha más jelleggel is - százszorosan érvényes és aktuális...

CELLARIUS Náluk, Magyarországon! Persze! Éppen ez az! Mi gondosan kerüljük a politikai állásfoglalást, elképzelhetetlennek tartjuk a világi hatalommal való összeközét.

FRANCKE Mégis... mégis Bél kitűnően diagnosztizál. És ez tanításának célja, lényege. A dogmatikus vitákat félretelve a belső meggyőződésben és az érzelmes, értelmes etikus állásfoglalásban látja a lényegét, a vallásosság lényegét.

CELLARIUS Polgári racionalizmus. Eszmeiség érzelmekkel... Elismerem... De nem szeretem a szentimentalizmust.

FRANCKE Kimondja, a társadalmi harcoktól idegenkedő polgárság kegyessége, vallásossága természetlen, önmarcangoló kegyesség. És a gyakorlatias tudományos tevékenység a nép művelésére hasznos, sok mindenre ösztönöz.

CELLARIUS Elfogadom.

FRANCKE Például pedagógiai módszerek bevezetésére. Comenius barokk latinsága, nyelvi tisztasága tisztátalan, vallja. Új stíluseszményre van szükség.

CELLARIUS Amit tőlem tanult...

FRANCKE Latin könyvét ellátta értelmezésekkel. Tanönyveket szerkeszt, vázlatokat, reformizálja a pedagógiát, nyelvtanirodalmat. A németek számára elkészített egy magyar nyelvtant.

CELLARIUS Ez a legkevésbé érdekes.

FRANCKE Tudománytörténet, irodalomtörténet, történeti forráskutatás, akusztika, nyelvten, szótárak... ezek kel foglalkozik. Hallatlan a munkabírása.

CELLARIUS Tudom, műveiben foglalkozik költészettel, a görög-latin-német-szlovák jövevényszavakkal, dialektusokkal. Hét nyelven beszél: görögül, héberül, latinul, németül, szlovákul, magyarul...

FRANCKE Rendkívüli egyéniség!

CELLARIUS Éppen ezért kell őt itt tartanunk!

FRANCKE Bizonyára igazad van...

CELLARIUS Csakis nekem van igazam! De az én igazam, nem csak az enyém!

FRANCKE Talán türelemmel... egy kis türelemmel...

CELLARIUS Nincs tolerancia... ha így megy tovább... Nem is egészen értem... még egy se volt ilyen, egyetlen földije sem...

FRANCKE A magatartása talán meglepő... de világos, tiszta az erkölce. A Habsburgokat te se szereted!

CELLARIUS Nem! De ez más! És a magyar rebellesekkel nincs dolgom, és nincs köze a filozófiának, tudománynak!

FRANCKE De rokonszenvezel velük, mint én!

CELLARIUS Rokonszenvezek, rokonszenvezek... per sze... ha a magyar evangélikusok közt ilyen elmék születnek.

FRANCKE Látod...

CELLARIUS Az, hogy ott született, véletlen, véletlen... A véletlen műve.

FRANCKE S Istené!

CELLARIUS A véletlen is Isten műve! De nem éppen Bél nagy szerencséje... De van egy nagy ütőkártyád! Lányod, Christine!

FRANCKE Szereti, tudom. És Christine és Bél. Nem is bánom.

CELLARIUS Látod... A sors is közrejátszik. *(Nevetve)* Christine-nek talán könnyebb lesz. A nők sok mindent elérnek, amit mi, férfiak sohasem.

FRANCKE Ha szereti - és szereti -, nem hagyhatja itt.

CELLARIUS Itt kell maradnia! Nem mehet vissza Magyarországra, mindenképpen meg kell akadályozni...

(Zene: Valamiféle Rákóczi-dallam... vagy más zene)

RÁDAY Olvastad a Theatrum Eperjensiensét Rezik Jánostól?

RADVÁNSZKY Az Eperjesi vérpádot Caraffa rémtetteiről?

BÉL Olvastam.

RADVÁNSZKY Musztafa, Caraffa és az akasztófa! Jól rimelnek a szavak!

BÉL A töröknek immár vége. De cseberből vödörbe esett az ország.

RÁDAY Hát bizony, az osztrák uralom nem épít, s nem ad függetlenséget.

RADVÁNSZKY Nem bizony!

RÁDAY Csak szipolyoz! Rákóczi készülődik.

RADVÁNSZKY Nem is készülődik, cselekszik. Bercsényi ezredei újra vívják Zólyom és Murány várát!

RÁDAY Pro libertate!

RADVÁNSZKY Azt hiszem, haza kellene mennünk!

RÁDAY Történelmi küldetésünk van itt: missziónk!

RADVÁNSZKY Történelmi küldetés: a fegyver, a kard, a szabadság...

RÁDAY Itt többet tehetünk Magyarorszáért, mint odahaza.

RADVÁNSZKY Az, hogy biztonságban csücsülünk-művelődünk jól, és lessük a híreket.

RÁDAY Fontos a mi küldetésünk: szellemi, politikai, felvilágosító...

RADVÁNSZKY Nem értek egyet veled! Otthon lenne a helyünk mindnyájunknak!

RÁDAY Annyi rémhírt, szörnyüséget terjesztenek rólunk.

RADVÁNSZKY Terjesszenek!

RÁDAY Egyedül nem vagyunk képesek megvívni a szabadságharcunkat. Kellenek segítők, szövetségesek.

RADVÁNSZKY Szövetségesek... Pah! Akik legfeljebb sajnálkoznak... legfeljebb pénzt adnak... ha adnak!

RÁDAY Komoly hivatásunk van: megnyerni ügyünkért Európát, a németeket.

RADVÁNSZKY Európát! A németeket! *(Nevet)*

RÁDAY Barátokat, híveket kell szerezni, toborozni...

RADVÁNSZKY Barátokat, híveket kell szerezni, toborozni...

RADVÁNSZKY Rákóczinak kitűnő a diplomáciája, tehetséges, művelt követői vannak... Na és...? Hol az a segítségg? Katonák, hadsereg. Ígéret, az van bőven. Kapunk mindenünnen. A franciáktól, oroszoktól.

RÁDAY S van más küldetésünk: a szellem missziója. Ezzel többet tehetünk, érünk el, mint az ágyúkkal, karddal...

RADVÁNSZKY Jó-jó, elismerem ennek a fontosságát, de bizonyos helyzetekben, történelmi szakaszokban az egyik vagy a másik döntőbb jelentőségű. Mi a fontosabb, mi a legfontosabb? Van fontossági sorrend!

BÉL A kettő - úgy gondolom - mellérendelt kapcsolatban áll egymással... egymást kiegészítik... hol az egyik kerül előtérbe, hol a másik...

RADVÁNSZKY Szerinted, Mátyás, most a szellemi szférának van prioritása? Fontosabb, mint a kard?

BÉL Egymást kiegészítik...

RÁDAY Nekünk itt kint, igenis, történelmi funkciónk van. S ez nem gyávaság, megfutamodás!

RADVÁNSZKY Pah! Harcolni kellene! Harcolni, barátaim!

BÉL A kettő nem zárja ki egymást.

RADVÁNSZKY Az már más! Neked nem az a véleményed, Mátyás, hogy haza kellene menni?

BÉL Nem tudom. Talán...

RÁDAY Nem szabad, nem lehet partikularizálódunk, különösen itt idegenben. Össze kell fognunk!

BÉL Talán haza kellene utaznunk.

RADVÁNSZKY Brávó!

RÁDAY Hogy tudsz most utazni?

RADVÁNSZKY Az részletkérdés, valahogy hazajutunk...

BÉL Eszembe jutott, mit vallanak a németek: a magyarok természetüknél fogva többre becsülnék egy jó lovat vagy egy fényes kardot, mint egy érdekes könyvet. *(Nevet)*

RADVÁNSZKY Van, amikor ez helytálló. Szükség van csak a lóra meg a kardra.

BÉL Igen ám, de ennek messzemenő következtetései, következményei vannak.

RADVÁNSZKY Most spekulálunk?

BÉL Én itt Halléban sok mindent tapasztaltam... meg-

tanultam, hogy a németek általában - rokonszerv ide vagy oda - gúnyosan barbár magyarokról beszélnek.

RÁDAY Úgy van!

BÉL Az egyetemességre törő német tudományrólunk, a magyarországi irodalomról, jóformán alig vesz tudomást.

RÁDAY Nem is jóformán, alig... Egyáltalán nem.

RADVÁNSZKY Hogy jön a csizma az asztalra?

RÁDAY Az ismereteik meglehetősen hiányosak, a földrajziak különösen, történelmünk, múltunk fehér folt tudatukban... igazságtalanok. Félnék tőlünk, furcsa fajzatnak tartanak bennünket, amolyan Európába betolakodott, nem ide való népségnek.

RADVÁNSZKY Na és?

BÉL Igazságtalanságuk más igazságot fed. Egy kissé elkalandoznak a gondolataim... de... Magyar irodalom? Magyar tudomány? Magyar művészet? Magyar história, irodalom...?

RADVÁNSZKY Hogy függ ez össze Rákócziával és a szabadságharcral?

RÁDAY Összefügg! Nagyon is összefügg!

BÉL Hát ami igaz, az igaz... De elmaradottságunk, szegénységünk érv az osztrákoknak. A műveletlen ország, ahol nincsen fejlődés, nem lehet, ahol elvész a tudomány, meghal a szellem, elsorvad minden kezdeményezés...

(Csend)

RÁDAY (halkan) Beszélj csak...

BÉL Kiművelt fők sokaságára van szükségünk.

RÁDAY Ezért vagyunk itt... meg Jénában, Berlinben, Hollandiában.

BÉL Meg alkotásokra, művekre.

RADVÁNSZKY Gondolod, ez majd meghatja az osztrákokat, a németeket? Európát. Pah! A múltkor szóba került a kocszi. Francke azt mondta, ez is onnan jött, maguktól, magyaroktól. Kócs községből, Komárom mellől. A 12-14. században fabrikálták. Kos, Kos Koss... nem tudta kiejteni. No jó. Önök találták fel a kocsikereket, jelentette ki jóindulatúan Francke. Erre az egyik német diák, Weber azt bizonyította, hogy a szék, amelyen ülünk egyiptomi találmány, a biztosítót meg krétai felfedezés. Égig későn fedezték fel maguk magyarok a kocsikereket, mondta, és nagy nevetés között leült. Így állunk hát!

RÁDAY Ez nem bizonyítja az ellenkezőjét.

BÉL Nem bizonyít semmit.

RÁDAY Kétségtelen tény: otthoni kulturális elmaradottságunkat bíráló külföldi irodalmuk szegénységének okát az állandó háborúkban látja.

RADVÁNSZKY Fűtülök rájuk! Akkor nem kell, nincs szükség Rákócziára!

BÉL Kell!

RÁDAY Kell, szükség van!

RADVÁNSZKY Még szép...

(Csend)

BÉL A 18. században a török megszállás után az osztrák uralomban, a szabadságharcban, a háborúk folytatásában, az ország újjászületésének vágyában, víziójában nincs is talán időszerűbb feladat a szellem fegyverével bizonyítani: milyen fontos az ország adottságainak feltárása, megismerése, múltja, jelene... az igazság...

RADVÁNSZKY Pah! Hogyan? Most...?

RÁDAY Hogyan?

BÉL Hát igen! Hogyan? Hogyan...? Hogy eloszlansz százados hiedelmet... Hogy jobban, valóban megismer-

hessük, megismerjük magunkat... Egy névtelen jegyző írt először Magyarországról.

RÁDAY Névtelen...

BÉL Igen. Anonymus.

RADVÁNSZKY Sohse hallottunk róla.

BÉL Én is csak nemrég bányásztam ki történelmünkben. Oh, beata Ungerie, írta rólunk Dante a Paradicsomi részben... Akkor erősek, hatalmasak voltunk... erősek a szellemiség kisugárzásával is... Voltunk néhányszor a történelemben... De hál sic transit gloria mundi, és sok minden más is... (Csend) Szeretnék elmondani nektek valamit. Talán kissé eltérlek a tárgytól - amiről beszélünk -, de nem, hozzá tartozik... (Halkan) Notitia Hungariae... A tervem, az álomom. Felsejtett bennem egy mű gondolata, amely nő, nő, egyre nagyobb, erősebb, hatalmasabb bennem. Erősebb, mint én, érzem... úz, hajt, kerget... Nemzeti leltárt akarok írni... ez annyit jelent, mint az olvasó képzeletét és magamat országépítésre serkenteni.

RÁDAY Országépítés...

RADVÁNSZKY Karddal, harccal... Minden más csak szó, szavak, fecsegő szavak... naivitással. Ez az én véleményem.

BÉL Lehet... Igazad is van...

RÁDAY De folytasd csak.

RADVÁNSZKY Persze, te, Bé! Máttyás a szellem, tudomány fegyverével többet tehetsz a szabadságunkért, mint más.

BÉL Nem tudom... Nem tudom, képes leszek-e a feladatra. De el akarom kezdeni a munkát, lejegyezni mindent. Tekintélyt akarok szerezni hazámnak, rangot és tiszteletet. A Notitia elvi alapvetését itt tanultam meg, de otthoni tapasztalatokra akarok építeni, túl akarok menni a német tudósok iskolapolitikai jellegű érdeklődési körén. Magyarország leírására akarom helyezni a hangsúlyt, a történeti ismeretek ennek keretébe illeszkednek bele.

RÁDAY De hisz ez nagyszerű!

BÉL (fennhangon) Notitia Hungariae antiquae, mediae et novae.

RÁDAY Vagyis: A régi és középkori és az újkori Magyarország ismertetése.

BÉL Notitia! Notitia Hungariae.

RÁDAY Milyen szép az akusztikája!

BÉL Kötetei az ország megyéinek a történeti előzményeket is rögzítő, regisztráló hatalmas topográfivá fejlődnek, melyek a török hódoltság alól felszabadult országnak a lehető leg sokoldalúbb leírását tartalmazzák ma. A Notitia a megyéken belül a városok, járások, illetve községek szerint adná elő a tudnivalókat, egyaránt merítve a történeti forrásokból, krónikákból, humanista történetírókból, oklevelekből, valamint a helyszíni tapasztalatokból.

RADVÁNSZKY Helyszíni tapasztalatokból... Hisz akkor ott kell lenned.

BÉL Persze. E nélkül nem megy. Ott kell lenni, ott, személyesen, mert csak így tudományos értékűek, minden fontos... a régészet, a néprajz, a gazdasági, a művelődési adottságok, jelenségek...

RADVÁNSZKY Tehát hazamegy.

BÉL Haza kell majd mennem. S a korábbi hazai irodalom szegénysége is készlet ennek a műnek a megírására, meg az, hogy elnémi sam a magyar barbárságot felhánytorgató külföldieket.

RÁDAY Ez lesz aztán a hazafiúi tett!

BÉL Kollektív munkával akarom létrehozni. Egymagam nem is vihelném végbe. Személyes ismeretségekkel, levelezéssel munkatársakat toborzok, és támogatást hazám tudósaitól.

RÁDAY Sok nehézséggel kell majd megküzdened.

BÉL Tudom.

RADVÁNSZKY Maradisággal, ostobasággal, indolenciával.

RÁDAY És gyanakvó ellenfeleid - mert belőlük van elég - kémkedéssel vádolhatnak.

RADVÁNSZKY *(nevetve)* Praktizálással. A megyei nemesség, pah, közönnyel veszi tevékenységedet, semmi-
ben sem fog támogatni. Ismerem őket!

BÉL A nádorhoz fordulok, az uralkodóhoz, Rákóczihoz, tudom, tengernyi az akadály... De a tét...

RADVÁNSZKY Lusta, álmos fejek vagyunk...! *(Nevetve)* Fel sem fogják, mit akarsz... Évtizedek kellene, ha nem évszázadok *(megint nevetve)*, hogy megváltozzanak *(Ielkesen)*. Én csak azt csinálhatom, amit kell, ami nekem megadatik... Igen... és magyar Hallét is alapíthatnánk Pozsonyban a polgárság és az értelmiség gyermekei számára. Újjászervezzük az iskolákat! Ehhez új korszerű tankönyvekre lesz szükség! A tankönyvkiadáshoz meg nyomdákra! És újságot nyomtatunk!

(Zene be: Rákóczi-dallam vagy másféle)

BÉL Leülne ide mellém?

CHRISTINE Persze, szívesen...

BÉL Még egy kicsit közelebb.

CHRISTINE Ahogy kívánja, Mathias.

BÉL Csukja be a szemét! Így... Hagyja így!

CHRISTINE De megfogom a kezét. Ha már vak kell hogy legyek. Nem láthatom...

BÉL Magas boltos a homloka... s a haja...

CHRISTINE S a hajam?

BÉL Mint a vizesés... nálunk a hegyekben messziről ilyen a Nádi-vizesés.

CHRISTINE De ez most nincs messze, Mathias. Közel vagyok.

BÉL Közel... s még egyre közelebb kerül... egészen közel... Lényemben, szívemben, testemen belül kerül. Messziről sohasem halottam a vizesést.

CHRISTINE Most hallja. Milyen a hangom...?

BÉL Mint a vizesés sötét, mély zöld fenyvesek közt. Sok, rengeteg fenyőfa között.

CHRISTINE Az a vizesés mélybe zuhant?

BÉL Mélybe. S a sziklákon kettétört, sok részre tört, csillogó szilánkokká... melyek aztán felfröccsente a hegyre, a csúcsra. Aztán visszahullottak, összeálltak, s mint valami folyékony tükör a víz, patak, széles patak ment tovább kiapadhatatlanul... Christine. Eljönne velem, Christine? Eljönne velem? Ugye eljön!

CHRISTINE Hová? Hová, Mathias?

BÉL A vizeséshez...

CHRISTINE Magyarországra?

BÉL Elme gyünk együtt a vizeséshez. Feleségül veszem. Elme gyünk haza, hazámba. És segíteni fog nekem. Segítenie kell...

(Zene: A zene, Rákóczi-dallam elkúszik, vagy átmegegy fokozatosan német diáknótába... három botütés erősen)

FRANCKE Mi, a hallei egyetem professzori kara, mi, a rektor, a dékán, beleértve a teológusok, filozófusok, a hallgatók, kurátor és presbiter urak nemes jóindulatát, jóváhagyását, mi mindnyájan, meggyőződve, isteni elhatározástól vezéreltetve, isteni akaratból ezennel kinyilvánítjuk: a mai napon Mathias Bél de Ocsova iskolánk magistere lett.

HANGOK Vivát! Vivát!

FRANCKE Fényes tehetsége, tudása, szorgalmas munkája fémjelzi ezentúl egyetemünket. Büszke lehet rá iskolánk, Halle városa, valamennyi polgára, hogy messzi idegenből jött diák itt, nálunk lehetett azzá, aki, s itt német földünkön nőhetett, terebélyesdedhetett a tudása, tehetsége, magatartása...

HANGOK Vivát! Vivát!

FRANCKE Ösztöndíjasként jött el hozzánk hazájából a talentumával. Ösztöndíja, mit hazája nyújthatott neki, szerény volt, de talentuma hatalmas. Magister Mathias Bél de Ocsova immár magister Mathias Bél, a hallei egyetem mestere. Egyetemünk történetében ez páratlan esemény, idegen ország fia, aki tanulni, tapasztalni jön ide s lesz magisterünk. S kimondom, elmondhatom, olyan mesterünk, akinek famulusai lehetünk.

HANGOK Vivát! Vivát!

FRANCKE Ez a föld adja neki a megbecsülést, ezt a kitüntetést, rangot. Halle városa, mely kezdettől fogva felismerte a géniusz ígérését. A büszkeség nem csak az övé: a miénk is.

HANGOK Vivát! Vivát!

FRANCKE És Halle városa ezennel felajánlja neki a polgárságot. Örök polgára lehet városunknak!

(Német diáknóta. Először egyesek, aztán egyre többen énekelnek)

FRANCKE Magister, átnyújtom önnek az oklevelet Halle városának pecsétjével... Mathias Bél, magister theologiae, grammaticae, philosophiae, historiae.

(Német diáknóta... Német diáknóta elúszik)

WILHELMINE Ei akar vinni magával?! Hát ez örülség! S te elmennél?

CHRISTINE *(nem felel)*

WILHELMINE Nem szabad elmenned! A tűzfészekbe, a bizonytalanságba, ezer veszély közé.

CHRISTINE *(nem felel)*

WILHELMINE Megmondtad neki, hogy nem megy?

CHRISTINE Nem mondtam semmit.

WILHELMINE A jövődről, az életről van szó... Egyszerűen nem tudom megérteni, nyitva áll előtte a világ, Jéna, Hamburg, Berlin, Lipcse, Wittenberg, Heidelberg, egész Németország. Rajonganak, lelkesednek érte... S neki éppen Magyarország kell!

CHRISTINE Kiváló ember, ritka egyéniség.

WILHELMINE Éppen ezért! Hát elment ennek a józan esze, megbolondult, megbolondították... a társai.

CHRISTINE Nem a társai, földijei.

WILHELMINE Akkor mások, más valami... Tönkre akarja tenni magát, kiszolgáltatni a műveletlenségnek, a félvad viszonyoknak. S ilyenbe akar belerángatni téged! Fantasztá! Amikor nyitva előtte Európa: London, Amsterdam, Rotterdam...

CHRISTINE (*félig tréfásan*) A katolikus világot ne mondd!

WILHELMINE Az is! Az ilyen koponya: protestáns léteére még a jezsuitákhoz is elmehet. Nincs ellenfele.

CHRISTINE Mást akar, más a terve...

WILHELMINE Próbálj rá hatni... kényszerítsd. Szeret?

CHRISTINE (*nem felel*)

WILHELMINE Szereted?

CHRISTINE (*nem felel*)

WILHELMINE Hát persze... egymásba vagytok esve... eljegyzés előtt, esküvő előtt... Csak te segíthetsz rajta! Csak!

CHRISTINE De hogyan?

WILHELMINE Hogyan, hogyan... istenkém, ezt magyarázzam...

CHRISTINE Hogyan, mondd Wilhelmine.

WILHELMINE Ha szeret, nem hagy el!

CHRISTINE Nem akar elhagyni.

WILHELMINE Nem megy el nélküled.

CHRISTINE (*pajkosan*) Meg akarja mutatni a vizesést, a patakot, a sziklákat, ahol született.

WILHELMINE (*gúnyosan*) Itt is vannak vizesések, patakok, sziklák... menjetek el oda. Menj el vele oda!

CHRISTINE És ha visszajövünk hamar?

WILHELMINE Nem! Christine, ne csinálj örültséget! Ott most forradalom van: Rákocsi...

CHRISTINE Rákóczi.

WILHELMINE A rebellesek...

CHRISTINE Nem rebellesek.

WILHELMINE Sohse szerettem a forradalmakat... akár rebellesek, akár nem... messze vannak... No jó, elismerem - ha neked így rokonszenvesebb -, igaz ügyért harcolnak a Habsburgok ellen. Akkor sincs semmi közöm hozzájuk! Ez bolondította meg hát Mathias Bél fejét. Talán még beállna a kurucok közé, állatbőr kucsát nyomna fejébe, és lóval, karddal nekiiramodna az elleniségnek. De nem Isten ellen való vétek az ilyen embernek, ha kockára teszi tehetségét, az Istentől szerzett ragyogó talentumot?

CHRISTINE Ó tollal, a tudománnyal akar harcolni hazájáért.

WILHELMINE Naiv vagy. De jó, elhiszem. Belekeveredhet valamibe, belesodorhatják... akaratán kívül... valami ostobaságba... harcba... kémkedésbe... összecsapásba. A vérmérséklete... A véletlen... a sorsszerűség, szükségszerűség, az alkalom, a barátok, a pufogó görögtüzes jelszavak, a legcsodálatosabb elvek... Nem neki való ez, nem neki találták ki. Veszélyben Mathias. A tehetsége, a tudása... szerelmeitek. Neki csendes zugra, otthonra, nyugalomra volna szüksége, a termő magányra, ahol bölcselkedhet, dolgozhat, ahol sarjadnak, kinőnek a gondolatok.

CHRISTINE Igazad van, Wilhelmine.

WILHELMINE S te segíthetsz... megmentheted őt saját maga számára és magadnak.

CHRISTINE De hát...

WILHELMINE Majd valamit kitalálunk... Mindenre van orvosság: erre a túlzott, beteges hazafiasságra is. Ki kell találnunk valamit... Várj csak... Kapcsolatban van hazájával...

CHRISTINE Persze...

WILHELMINE Ez az... Kap leveleket.

CHRISTINE Van postája, nekem is beszél róla.

WILHELMINE Jönnék-mennek a hírek...

CHRISTINE Sokat levelez. Barátaival, az otthoniakkal, jövőőivel, mecénásaival... na meg természetesen édesanyjával.

WILHELMINE Így kap információkat... Rákócziról, a szabadságharcról.

CHRISTINE Magyar barátai... Ráday és Radvánszky.

WILHELMINE Megvan a tervem... Azt hiszem, jó lesz.

CHRISTINE Terved?

WILHELMINE (*nevetve*) Összeesküvés.

CHRISTINE Összeesküvés.

WILHELMINE Az ő érdekében, érdekekben.

CHRISTINE Nem értelek.

WILHELMINE Nem baj, nem is kell. Te csak segíts... Ha megkérek, majd leszel a cinkostársam?

CHRISTINE Mire? Wilhelmine?

WILHELMINE Kezd bennem alakulni a terv, a részletei... Úgy van! (*Halkan*) Összeesküvés, cinkosság Mathias Bél úr ellen. (*Nevet*)

CHRISTINE Nem értem az egészet.

WILHELMINE (*esetleg dalolva*) Te csak szeresd, szeresd Mathiast, úgy, ahogy kell, illik, mértékletesen, mértéktelenül, ahogy akarod, ahogy tudod... De a játékot én irányítom, én leszek a játékmester, aki kiveti a kártyákat, állítja, vezeti a figurákat... Még hálás leszel nekem. (*Nevet*) Bizony, sikerülni fog... sikerülni. (*Nevetve*) A Ráday, Radvánszky nem számít.

(*Zene: esetleg tarzan a német diáknóta*)

CELLARIUS (*nagyon reálsan*) Beszélnem kell önnel, Bé! Kérem, hagyja, hogy elmondjam mindazt, aminek szükségét érzem. In medias res! Ön olyasvalamivel foglalkozik, mondhatnám többes számban is, olyan dologgal, ami felesleges energiapocsékolás.

BÉL Professor úr!

CELLARIUS Kérem, ne vágjon félbe, kolléga. Nem méltó magához, a tudományhoz... Miért nem foglalkozik teológiával, azzal, ami egyetemünk pietista gondolkodásába beleillik. Rossz útra, tévútra tért! Miért nem ír dolgozatokat, szakdolgozatokat a kegyességi irodalomról, költészetéről, államismereti tanulmányokat, melyek egyetemünk jellegét manifesztálják. Sok még a tennivaló! Miért foglalkozik politikával? Átvitt értelemben gondolom. Mert politizál azzal, amit csinál... Polgári értelmiségünk számos kérdése vár még megoldásra. Miért nem fejt ki gondolatát kizárólag mint teológus-történész? Egy kissé eltávolodott célkitűzéseinktől. Miért nem törekszik egyetemességre, általános diszciplinákra? Ön képes új gondolatokra, öntől várjuk a módszer összegezését... Sokszor leszűkíti és paradox módon túllépi, kitágítja mozgalmunk filozófiai elvét. Az ön hazaszeretete felhígítja a bölcsélet téziseit. Ne járjon fellegekben, ne akarjon mást, mint ami lehetséges a keretek között. Hazája forrong, mint egy üst, melybe sok mindent beledobáltak: forradalmat, reformációt, ellenreformációt, jezsuitizmust, protestantizmust, török hagyományt, osztrák hűséget, beidegződéseket, rengeteg konvenciót. A tudomány szolgálata megkívánja öntől a szigorú elválasztást, kiválasztást. Sokat várunk öntől, sokat, amice, magister Bé!... Olyan mesterhangszere van, olyan instrumentum az öné, amelyből idegen muzsika árad... Nem várunk magától idegen zenét, összhangzattant... Foglalkozzon a nyugat-európai nyelvtan-

okkal, hangtanokkal, s a filozófia a maga területe. Ezt mint latintanárad mondod magának... és foglalkozz Comenius tévedéseivel... Lebeszélem önt tervéről, tervének patriotista jellegéről... Ezt nem vállalhatja iskolánk, bármennyire rokonszenvezünk személy szerint önnek, honfitársaival és országának szabadságharcával... Valahogy más éghajlatuk van a gondolatainak, írásainak, mintha más levegő alatt születnének...

(Zene)

BÉL (*gúnyosan*) Más az éghajlata írásaimnak? (*Felnevet*) Más a klímájuk? Más levegő alatt születtek? (*Nevet*) Hát persze! Persze! (*Felordít*) Levegőt! Levegőt! Levegőt után kapkodok, pedig annyi a levegő, rettenetesen sok a levegő, levegő után kapkodok... egyetlen lélegzésnyi, csak annyi kellene, csak annyi kellene, annyi a levegő, a csodálatos, sohse tudok mélyet szívni mélyen egyetlenegyszer belőle, rengeteg a levegő, nekem is és mindenkinek juthat, százszor, ezerszer többnek, mint ahányan vagyunk. Levegőt után kapkodok... Mondják, a hegyek levegője, hegyek, völgyek, fenyvesek, tölgyesek levegője, erdei utak levegője a legjobb... Levegőt, levegőt, levegőt...! Jó lenne egy kis levegő tudómnak, sejteimnek, agyamnak, a szívnek, mintha érdes volna már a gégem... száraz... tapló... Üveg szemcsés, mintha összeszűkült volna a légcsővem, mintha eldugaszolták volna, kitékerték volna... Az ember élhet úgy is, hogy csak lélegzik, csak... lélegezhet félig, negyednyolcad levegővel, annyi levegő is elég... az ember mímelheti a lélegzést, hogy lélegezzen, lélegeznie kell... parányi levegőt présel magába, a létezéshez elég a kevés-alig levegő, elképzeli a levegő ízét... elhiszi bizonyosságát, fenségét, csodáját, a gyönyörűségét... és sohse jut neki elég levegő... megszokta így a levegőtleniséget, levegő után kapkod... és fulkodik... (*Nevet, kacag...*)

(Zene: Rákóczi-dallam, induló)

RADVÁNSZKY (*hangosan*) Recrudescunt vulnera! Recrudescunt inclytae gentis Hungariae vulnera! Újra fel-fakadnak a nemes magyar nemzet sebei!

BÉL Fogd ezt a parókát! Levetem a talárt. És adjatok egy kis vizet.

RADVÁNSZKY Vízet? Forrásvízet? Most? Bort!!! Bort kell innunk! Iszunk abból a tokajiból, amit a legutóbb küldött apám. 1700-as évjáratú, óarany!

BÉL No, így már könnyebb. Paróka, talár, lánc... meg egyebek nélkül. Mikor kaptatok levelet hazulról?

RADVÁNSZKY Én nemrég kaptam.

RADVÁNSZKY Forrong az ország, forr, magister uram!

BÉL Már jó ideje semmi hírt se kaptam.

RADVÁNSZKY Ez most a legfőbb gondod? Ígyunk!

RADVÁNSZKY Recrudescunt vulnera!

RADVÁNSZKY És ígyunk a közeli eljegyzésedhez, esküvőd-höz. Egészségedre!

RADVÁNSZKY S a dicsőségre!

BÉL Köszönöm. Egészségetekre!

RADVÁNSZKY Hogy megírd a munkáid!

BÉL Anyámtól se kapok semmi levelet. Pedig ő rendszeresen ír!

RADVÁNSZKY Nem is tudja, mi történt veled itt. Hát ha még eljöhett volna.

RADVÁNSZKY Azt egy kissé nehezen, mostanában.

BÉL (*rezignáltan*) Mi van otthon?

RADVÁNSZKY Vér, füst, gyász... harc, harc... fosztogatás...

RADVÁNSZKY Ne csak a rosszat mondd! Dicsőség! Rákóczival az országot!

BÉL Semmi levelet, hírt nem kapok.

RADVÁNSZKY Manapság könnyen megtörténhet.

BÉL Csak az én postám marad el? Ti kaptok híreket meg bort, csomagot, aranyat.

RADVÁNSZKY Neked már nincs szükséged az otthoni pénzre!

RADVÁNSZKY Megcsináltad a szerencsédet. Magister Bé de Halle...

BÉL Szerencse, szerencse... Milyen szerencse ez?

RADVÁNSZKY Hát persze, nem szerencse... a tudásod, kivételes képességed megérdemli.

RADVÁNSZKY Elveszed Francke lányát, szerencse!

RADVÁNSZKY Most már élhetsz csak a tudományak, a munkának.

BÉL A munkámhoz szükségem van információkra, barátokra, segítőtársakra, adatokra...

RADVÁNSZKY Az információkat majd megkapod. Nézd, Matyi, te otthon nem alkothatnád meg azt, amit akarsz. Nyugalomra van szükséged, nagy koncentrációra... S itt mindez megszűnik.

BÉL Így nem tudok dolgozni!

RADVÁNSZKY Igaza van!

BÉL Ilyen idegállapotban! Tájékozódni akarok, tájékozódnom kell!

RADVÁNSZKY Minden rendben lesz... De a nyugalom a legfontosabb, s ez megadatik majd neked... Az, hogy zavartalanul dolgozhatsz!

BÉL Addig nem lehet nyugalmam, amíg nem kapok leveleket, hírt, híreket, adatokat.

RADVÁNSZKY Én a te helyedben már most vissza is vonulnék... Annyi a feladatod, nagyszerű elképzelésed.

BÉL Anyám s a Notitia a legfontosabb! Nem holmi kis nyelvtanok, teológiai dolgozatok...

RADVÁNSZKY (*halkan*) Notitia... Az ország titkát kell megfejtened.

BÉL És visszavonulni? Hol? Itt? Halléban, a németek között, a németek közé...?

RADVÁNSZKY Megértelek!

BÉL Meg kell írnom a Notitiát!

RADVÁNSZKY Otthon!

RADVÁNSZKY Ott, most?! Olyan állapotok között!?

BÉL Christine... Christine miatt is még várok, maradok.,

RADVÁNSZKY Otthon nem leszel ilyen kedvező helyzetben. Nekem más a véleményem erről a hazamenetelről.

RADVÁNSZKY (*kissé gúnyosan*) Persze, itt biztonságosabb, nem kétséges és kényelmesebb...

RADVÁNSZKY BÉL Mátyásra szüksége van a tudományak.

RADVÁNSZKY A magyar tudományak.

RADVÁNSZKY Itt jobban kitejesheted, nagyobb hasznunkra lehet.

BÉL Éljek itt, mint egy biztonságban élő, kérődöz jámbor hallei polgár?

RADVÁNSZKY Úgy van! Jól beszélsz!

RADVÁNSZKY Igenis, meg kell írnod a Notitiát. S itt jobban meg tudnád írni. Ez az alkalom történelmi lehetőség, szükségszerűség...

BÉL Történelmi? Szükségszerűség...? Igen, itt van Christine... Egyelőre úgyis maradok. Miért nem ír anyám s a többiek...?

(Csend, zene... A zene elúszik, vagy a következő monológ alatt is halkán szól)

BÉL *(gondolati akusztikában)* Mi lehet otthon? Senki se ír. Barátaim is némák. Oly süket ez így. Rádaynak, Radvánszkyknak jár a posta, ők kapnak híreket... Miért csak én nem kapok levelet...?

BÉL Elszakadtak a szálak, kötelékek, elenged az ország. Mint egy hajót... a vízen, tengeren, messze, messzire... hogy hánykolódjam... hogy rám boruljon a magánosság burája... egyre messzebb kerülök... Semmi levél, semmi hír... Valami történt odahaza, valamit eltitkolnak előlem...? A sors megfosztott kapcsolataimtól, egyre magányosabb leszek... Ráday, Radvánszky hozzák a híreket... De nekem a saját híreim kellene... Elképzeléseim, munkám száradni kezd, tikkadni bennem, mert nincsenek források, melyek éltetnek... Zsugorodik, homályosodik a kép, a jelenségek, hegyek, városok, az emberek, a szokások, fogalmak, szavak. Kiszakadnak, elmenekülnek belőlem... mintha már sohse érném utol őket... Egyre távolabb kerül az ország. Itt maradok, itt maradtam magamnak, magamban... Az elképzelések, a munkám feleslegessé válnak egymás számára, száradni, tikkadni kezd az, ami cél volt, cél, fontos, legfontosabb... Magamba süppedek... magamba süllyedve... az idegenszerűség rám tapad, körülölel, lánként magához szorít... és a régi, ami én voltam s vagyok... Az ember mindennap elveszít egy hazai szót... nevet, köztöszöt, ígét, főnevet... egyre kevesebb a szó... az emlékezős gyűrű... Mintha polipok tapadnának rám, mintha tintaalak vére sűrűsödne feketén körülöttem... mintha...

FRANCKE Hogy halad a munkája...?

BÉL A munkám...?

FRANCKE Igaz, nem beszélt róla nekem... de kémeim jelentették. *(Nevet)*

BÉL A munkám... Még csak a vázlatoknál tartok...

Nem is tudom... Abbahagytam!

FRANCKE Abbahagyta... ?

BÉL Tapogatózom...

FRANCKE A tapogatózással aztán eléri tárgyait, vágyait, az országot, amelyet annyira szeret.

BÉL Szeretem. S szeretném megérteni... kimondani... leírni... Annyi jót, szépet, emlékezeteset, megindítót fedezek fel, szeretnék felfedezni a füstölgő romok között lassan ocsúdó hazában... Meg aztán annyi kincset, derűt... De hát...

FRANCKE *(nem felel)*

BÉL De hát rengeteg az akadály. S a legnagyobb akadály talán bennem van... Igen, elképzelem, de más a képzelet, s más a valóság.

FRANCKE Így igaz.

BÉL De az az ország tudomásul véteti velem százsor is az érdemességet a szeretetre.

FRANCKE Ez szép, nemes gondolat.

BÉL Gondolat... Tettek kellenének. Bátorság, elhatározás. De oly esetlennek érzem magam...

FRANCKE Maga kiváló ember, nagyszerű férfi, tudós, gondolkodó.

BÉL *(halkan)* Pusztító kor, pusztuló emberek, értékek,

pusztuló emlékek, múlt, pusztulandó nemzet, egymást pusztító nép... S én, aki talán valamit tehetnék... valamit... talán... hezitálok, önmarcangoló, gyáva vagyok...

FRANCKE Azért vagyunk itt, hogy segítsünk, menekítsünk...

BÉL Gondolja, rektor úr, hogy lehetséges... tehetnék valamit...?

FRANCKE Azt magának kell tudnia, éreznie és elhatároznia.

(Csend)

Fiam, maga sokat tehet hazájáért, sokat... maga többet tehet a hazájáért itt! Maga itt megalkothatja mindazt, amit akar, amire tehetsége képes. Maga szereti lányomat, Christine-t, és ő is szereti magát. Magának minden megadatik nálunk, hogy boldog legyen... A munkájának élhet... De magának ezentúl már kettős a felelőssége-kötelessége: lányom-családjá és hazája. És felelősséggel tartozik majd az elkövetkezendőkéért is: családjáért, leendő gyermekeiért. Tudja, nagyra becsülöm, és szeretjük, befogadtuk, rég fiammá fogadtam, igen. Örültem Christine választásának. Mindenben segíték, amire szüksége van, segíték munkájában, a létrehozásában, elismertetésében, hazája érdekében nem sajnálom erőmet. Rokonszenvezünk szabadságharcukkal, sőt, sokkal több ez, mint rokonszenv: öröm, aggodás, remény... a világi nagyhatalmak lehetséges segítségéhez képest parányi hozzájárulás. Mathias fiam, tudok terveiről. Ki kell mondanom - bármennyire fájdalmas magának -, Christine-t nem engedhetjük el, nem mehet Magyarországra. Sem a család, sem én nem adhatom hozzájárulásomat egy ilyen úthoz - akár átmeneti, rövid és visszatérnének, akár végleges. Magáé a lányom, boldogan adom át, Mathias, oltár elé vezetheti, egyetlen feltétellel: ha lemond tervéről, itt marad. És ez: megváltoztathatatlan elhatározásom. Az idő talán megváltoztatja elhatározásom, talán, talán hónapok, évek múlva... Ezt meg kellett magának mondanom, Mathias. Christine-nek nem szóltam róla. Én bízom, hiszek, reménykedek magában...

(Zene... lehetne valamiféle szomorú kuruc dallam, vagy a már felhasznált zene lassan, fájdalmas jelleggel... A zene hirtelen abbamarad, nagy csend.)

BÉL Itt ez a furcsa tárgy: egy csembaló. Billentyűk, billentyűk... Mozdulatlan fehér, fekete billentyűk. *(Elkezdi ütögetni a billentyűket, hol ezt, hol azt. Hangok... Ismét ütögeti a billentyűket: erősen, halkán, erősebben)* Ezek a hangok, ez az ütögetés egy lelkiállapot kifejezője. *(Erősen ütögeti a billentyűket)* Miféle lelkiállapot ez? *(Ütöget, egyetlen hangot ütöget)* Egyetlen hang! Egy cé, cé, cé. *(Más hangot ütöget)* Ez meg f, f, f... Mit csi-nál-jak? *(Ahány szótag, anynyi ütögetés)* Mit csi-nál-jak? *(Ismét egy hangot ütöget hosszasan. Hirtelen abbahagyja.)* Most nincs hang, nincs zene. Nincs semmi. Semmi. Csak mozdulatlan billentyűk. Csend. Csend. Én... *(Hirtelen lekezdi ütögetni összevissza a billentyűket)* De én nem akarom a csendet. Én nem lehetek a csend! A csend nem én vagyok: magister Mathias Bé de Ocsova. A csend nem én lehetek: magister Mathias Bé doctor philosophiae, grammaticae, historiae, theologiae... *(Hirtelen abbahagyja az ütögetést. Lassan, kimerően)* Nem... Le kell küzdenem ezt a betegséget! Betegséget? *(Felnevet)* Persze! Feladatom: az élni akarás. Feladatom:

munka. A hivatás. Az alkotás. Feladatom: a cél! Igen, vannak feladataim. Feladatom, hogy kiderítsem, miért nem kapok levelet. (*Lassan, higgadtan*) Ha anyámmal valami baj történt volna, a többiek még írhatnának, és megírnák. De senki se ír! Úgy van! (*Elkezdi ütögetni a billentyűket, valamiféle dallam rajzolódik ki. Lehet a Rákóczi-dallam, vagy a zenékből valami... Abbahagyja.*) Anyám él, egészséges! (*Más, megváltozott hangon*) A Notitiához vázlatot fogok írni. Podrommus. (*Kipötyögteti, mint az imént a csembalón*) Pod-rom-mus... Mu-tat-vány. (*Pötyögteti*) Pod-rom-mus. Mu-tat-vány... Mutatvány a régi és az új Magyarország tervezett könyvből. (*Vidáman*) Tervek, célok, feladatok... (*Hirtelen felélénkül, jókedvűen*) És eljátszadozhatom azzal a gondolattal is - hadd higgyék, lássák -, hogy tulajdonképpen németté is válhatnék. (*Nevet*) Mért is ne? Itt van Christine, az apja, és itt vannak német barátaim. Minden és mindenki segítene. Feleségül venném Christine-t, gyermekeink lennének, kettő, három, négy (*nevet*), családja otthont adjon, nyugalmat, dolgozhatnék gondok nélkül. Altdeutsch bútorok, altdeutsch poharak közt... A város, a presbiterek, kurátorok befogadnának. A fejedelem udvari tanácsnoka lennék, titkos kamarás. S enyém, valóban, Európa...: a katolikus és protestáns Európa egyaránt. Tanulhatnék, fejlődhetnék, alkothatnék biztonságban. És kényszerhelyzeteket is teremtenék (*nevetve*). Egy térdhajlítással a fejedelem felé megváltanám magam a többi térdhajlástól, a kisebb hatalmasságoktól. A fejedelem kútintetne. Egy kis megalkuvás... egy kis megalkuvásra a magisternek is szüksége volna (*nevet*). Rizsporos parókában táncolhatnék az allemande-ra, a menuett-re. (*Hirtelen csend*) Christine... Christine...: a szerelem. Christine-t nem vihetem magammal, nem neki való az otthoni élet, környezetem...

(*Csend... Vagy valamiféle zene, esetleg csembalón*)

RÁDAY Mi van veled, Matyi?

RADVÁNSZKY Napok óta nem láttunk. Nem mozdultál ki hazulról?

BÉL Most már jól vagyok. (*Kesernyésen felnevet*) Jól. Nagyon jól! Túljutottam sok mindenen.

RÁDAY Írtam apámnak, nézzen utána, mi van anyáddal.

RADVÁNSZKY Míg megjön a válasz, talán hetek, tél van.

BÉL (*meseszerűen*) A múltkor otthon jártam, falumban, amikor még élt apám. Mily hatalmas növésű volt apám. Ott ült a szoba közepén, körülötte a falu legbátrabbjai. Ők voltak az ocsovai zengedezők. Mind kortársai a gályarabságra hurcolt lelkészeknek s a dühöngő Caraffának. Apám bátorította őket papot helyettesítő és kántort pótló magatartással. Kezében a kapcsos Transcious, ez a titkos és eretnek énekeskönyv, belőle énekeltek, hogy zengedeztek. Az ocsovaiak a vasárnapokat kivéve hétköznap nálunk zengedeztek. Titokban. Ott ültem a fehér kályha mellett, s anyám szépen, pontosan ejtette a szót, nagyon szépen. Hallottam akusztikáját. Tudjátok, anyám dikciója hibátlan volt. Pedig nem sokat tanult s nem előkelő helyeken. Képzete mindig a földön járt, érzéki ábrándja kézzelfogható, jelzői földízűek voltak, miként ha a vidék későn érő álmából sajtolná ki. Anyanyelv és konyha, amelybe székálló apám mindig behozta a friss húst, nem voltak elválaszthatatlanok. (*Csend*) Az jutott eszembe - hogy anyámat hallottam beszélni álomban -, a magyar hang-

tannak milyen példátlan zamata van. A legszebb közvetlen stílus a beszélt nyelv zamata. A magyar hangtan egyedülálló mivoltára s az összehasonlítására az európai nyelvek hangtanával fel kellene hívni a figyelmet.

RADVÁNSZKY Ismét a régi vagy, Matyi!

RÁDAY A tervezgető...

RADVÁNSZKY Már aggódtunk érted, cefet állapotban voltál.

BÉL Az embert érheti olykor baleset, kisebb-nagyobb lelki baleset, sérülés... (*Felnevet*) Hát nem? Most már jól! Kutyabajom!

(*Zene, mely átvezet a következő jelenetbe, esetleg még a szöveg alatt is hallatszik...*)

BÉL Christine... kísértésbe eshetünk, játszadozhatunk a történelemmel, saját magunkkal... És álmodhatunk... S az álmunk valóság, valóság, gyönyörű tévedés, önámítás... Christine. Szeretem Hallét, hálával, tartozom neki, az egyetem, a kollégák azzá tettek, aki lehettem, ők formáitlak. Tisztelem atyját. Mesterem! Visszamegyek Pozsonyba, az ottani teológiára, és folytatom a munkám.

CHRISTINE Mathias!

BÉL Igen, visszamegyek, de nem vihetem magammal. Magamban hordozom majd, Christine.

CHRISTINE Azt akartam, hogy itt maradjon velem, itt velem, nálam.

BÉL Nehéz volt a döntés. Nagyon nehéz.

CHRISTINE Azt akartam, hogy egy kissé felejtse el Magyarországot, s engem szeressen jobban, engem, csak engem...

BÉL Nem tehetek másképp.

CHRISTINE Azt szerettem volna... Mathias.

BÉL Haza kell mennem!

CHRISTINE (*halkan*) Végleg?

BÉL (*halkan*) Végleg.

CHRISTINE (*még halkabban*) Nézze, mit találtam. Megtaláltam a leveleket.

BÉL A levelek...

CHRISTINE Ott találtam Wilhelmine fiókjában.

BÉL (*kedvesen, szinte nevetve*) De a posta, maga, drága Christine elhozta őket mind, hiánytalanul... Anyám... Ez Lányi Pálé, Rákóczi vasinspektoré, Mikovinyi Sámuelétől, Tomka Szász János történészétől, ez meg Bucholc György ásványkutató epistolája. Köszönöm. Elvszerűségem a szellem gazdagsága, magasztossága, magatartásom az erkölcsön a hit, a fogódzó az ország, a nép... mert tökéletesnek álmodom a tökéletlen országot.

(*Zene. Majd kocsizörgés. Kocsizörgés erősen, majd egyre halkabban, ahogy távolodik... Alatta esetleg az epilógus*)

RÁDAY Hazamegy.

RADVÁNSZKY Haza.

RÁDAY Magnum decus Hungariae.

RADVÁNSZKY Magyarország ékessége.

RÁDAY S mi mindketten Rákóczi hívei?

RADVÁNSZKY Te maradsz?

RÁDAY Maradok.

RADVÁNSZKY Én megyek, megyek haza...

(*Zene: Rákóczi-dallam. Kocsizörgés egyre távolodik*)

Gerhard Fritsch

ÉJNEK HÍVJÁK EZT A SÖTÉTET

(poéma)

Gerhard Fritsch 1924. március 28-án született Bécsben.

A hadifogságból való visszatérte után 1946-50 között germanisztikát és történelmet tanult a bécsi egyetemen. Akkoriban szerkesztőként és kiadói lektorként dolgozott, 1951-59 között pedig könyvtáros volt.

Az 1959-65 közötti időszakban a „Wort in der Zeit” c. folyóirat szerkesztője, a „Literatur und Kritik” c. folyóiratnak előbb szerkesztője, majd társfőszerkesztője, végül az 1966-69-es években tiszteletbeli főszerkesztője.

1952 óta jobbra borús hangvétel jellemzi líráját; példa erre a *Lehm und Gestalt (Agyag és forma)* (1954) című kötete. Háborús és hadifogságbeli élményei örökre nyomot hagytak benne, s ez rányomja bélyegét írásaira is.

Írt társadalomkritikai regényeket is, mint pl. a *Moos auf den Steinen (Moha a köveken)* (1956), valamint hangjátékokat és esszéket.

Műfordítóként többek között Wystan Hugh Auden és Miroslav Krleža műveit fordította.

1969. március 22-én Bécsben önkézzel vetett véget életének.

*

Mindössze ennyi az, amit Gerhard Fritsch életrajzi vonatkozásairól sikerül kideríteni. Egyelőre nem bánnak vele túlon túl bőkezűen az irodalomtörténészek, noha életműve (ha csupán költői munkásságát tekintjük) egy idő után méltán tarthat számot nagyobb érdeklődésre. Majd ha lehiggadnak a mai - sokszor a formátlanságig végletes - stílusirányzatok, ha ismét az érzellemmel táplált értelem kerül hatalomra.

Fritsch 45 éves korában bekövetkezett haláláig alkotott verseit két kötetben adták ki - meglehetősen érthetetlen módon. A vékonyabb kötet ugyanis egyetlen verset, pontosabban egy poémát tartalmaz, s ez valamilyen okból nem került be az összegyűjtött versek közé. Egyszer talán majd kiderül, miért nem.

Lírájára - mint arról életrajzából is értesülhetünk - meghatározó hatással volt a háború és a hozzá kapcsolódó hadifogság. Verseinek komoly hányada szól erről közvetlenül vagy áttételesen. (Egyelőre nem bizonyított tény ugyan, de a Fritsch-kutatók talán majd igazolni fogják a feltevést, hogy korai halálában nem kis szerepet játszhattak azok a hatások, melyek őt fiatalon érték.) Ha gyűjteményes kötetében lapozgatunk, korai versei a szovjet fronton szerzett élményeiről, szovjet városokról szólnak, de a téma később is visszatér, közvetett formájában tán még megrázóbban, ahogy erről pl. a *Por* című költemény tanúskodik. De vissza-visszatérnek a háborús képek az említett poémában, az *Éjnek hívják ezt a sötétet (Dieses Dunkel heißt Nacht)* című nagylélegzetű műben, amelyben egy vonaton történő utazás keretében villannak fel a múlt - kiváltképp a háború - és a jelen (egy mindennapi utazás és a hétköznapi élet) képei.

Fritsch verses képalkotása rendkívül visszafogott; hiányoznak belőle a nagy indulatok, a nagy kitörések. Inkább valamiféle rezignáltság, az elszenvedett élmények csöndes tudomásulvétele, elfogadása jellemzi költeményeit.

Értekes és érdekes olvasmány a verseket kedvelő és értő embereknek.

Enélyi Z. János

Éjnek hívják ezt a sötétet

(poéma)

I

Koromból van az éj

Éjnek hívják ezt a sötétet
s néhány állomással elébb
még úgy hívták táj és este
egy faszor
amelyen magadat láttad
egy kerékpáron tovaringani
sárga szín a szemekben akár egy
macska
nos úgy hívják éjszaka
nedves koromból készült éjszaka
mit szaros aprópénznek érzel
éjszaka koromból
éjszaka aprópénzből s koromból
éjnek hívják ezt a sötétet

És te
ki ez a te
éjszaka én
ént fogok mondani néked
ezen a koromból való éjszakán

Üveg és lemez és fa mögött
járok
megyek éjnek hívott sötétségen át
s az ablak be van maszatolva
kimoshatatlan iskolai szivaccsal
olcsó nyaralások
hulladékán vágok keresztül
cigarettaból pőfékelve
álmosan
egyedül

Egyedül divatos szó ez
túlzsúfolt harmadosztályú kocsikban
hol a szomszéd alfele
közelebb van mint a lélek
természetesen a magadé
egyébként lélek
szintén egy olyan szó
ami szaros aprópénznek érzik
egyedül tehát

Egyedül
úgy tapad ez meg az ablakon
mint arcom
mellyel beszélni lehetne
akár az elhúnyt est kerékpárosával
ha egy becsületességi roham
az ablakbéli arcot
hirtelen le nem törölné
széles
a szomszéd alfele
és sajnos nem nőhöz tartozik
de idővel ez is
az idegekre megy
idegekre a nadrág alatt
idegekre az íny alatt
idegekre a talpak alatt

Mit mondanak a kerekék
a kerekék valamit mondanak
hallga
hallga
hallgahallga

Hová
hová igyekszel
hová mennél
s a kerekékkel
adok magamnak választ
bárgyú választ
valamilyen választ

Valahová
valahová
valahová

Ez minden
amit mondhatok

Valahová
jobb mint sehová
ez meggyőző ama korokban
melyek oly kedélyesen bizonytalanok
ez meggyőző
fix alkalmazású hazatérőknek
akik immár gyorsvonaton s
vendéglőkben
csevegnek völgykatlanbeli ütközetekről
mint egykor

Giselher nagyapó a párbajról
valahová jobb
mint sehová

Sehová
jobb volt mint valahová
te még nem tudod ezt
sose feledd
mondták később
ócska plakátok

Nem is merült feledésbe
csupán az emlékezet lett
kegyesebb
a háború
mely főként nem
szombat estékből állott
kantináruból
egy kis francia nőből
előnyomulásból és vodkából
meghalt
a kantináru
két kiadása közötti
rövid szünetekben
valahová jobb
mint sehová

Sehová
jobb volt mint valahová
a szünetekben
a végtelenül hosszú szünetekben
amelyekben halni
indultunk
leghidegebb mindig az éjjel
ha kibotorkálsz
a meleg menedékből
az erdőkből előfűjtató
nagy Haladás-lokomotívok
nyomjelző-sziporkái közé
a tudomány partizánjai
a szemüveget viselő szénégetők
fűtötték azokat fel
ezért van szívünk körül
hirtelen olyan hideg
és hideg az is
amit verejtékezel
a szünetekben
a végtelen szünetekben
mielőtt...

Sehová
jobb mint valahová

II

Zöldek oly zöldek a holtak

Éjnek hívják a sötétet
valamit mondanak a kerek
koromból van az éj
koromból
korom

És akkoriban miből...
miből volt az éj
akkoriban az éj
az éj félelemből volt félelemből
nem
rettenetből
A kerek zengték a História birodalmi
rádió
dallamosan szentelen
szünetjelét
te rá fogsz menni
rámész
hamarosan rámész
beledöglesz
beledöglesz

S a vonat robogott
át a gondosan irtott nyiladékon
egyre mélyebben befelé a félelembe
és zengett a szünetjel
és melletted az ott már régóta
nem mosta a lábát
félelemnek hívták az éjt
és a kerek a kerek
ők egyre daloltak

Szmolenszkben a katedrális
Varsóban a kastély
Vilna este
és zöld oly zöld
a szokolovi gettó
körbejárnak a holtak
s úgy kínálkoznak fel mint a kurvák
jőjj velem
fújják a kis kuvikok
a kerek

a vég nélküli éj
csak piti stekszet kóstál
a fű közt
mely a melledből sarjad
jőjj velem kicsikém
kiáltják a kis kuvikok
jőjj az éjbe velem

Reimsben volt egy gótikus angyal
Lautisaariban egy lány
aki kést hordott az övében
félelemnek hívják az éjt
s ott gubbaszt a zsoldkönyv alatt
és most azok ott künn
nem a lokomotívok szikrái
a nyomjelzős ujjak azok
mik a stekszed után kotornak
jőjj velem csivitelnek a holtak
védelmezd a zsoldkönyvet s a fűvet
a vonat a te szülőházad
mi vagyunk mindnyájan a vonat
és minden állomást
mindet mindet úgy hívnak félelem
úgy hívják de
száguldj
félnek a többiek is

Oslo este
s a part fölött Mogilev
meg ne forduljatok
kinn a bárány
bent a farkas
zöld oly zöld a félelem
a nagy erdőben
géppisztolyt hord a farkas
zöldek oly zöldek a holtak
jőjj velem kicsikém
kívánatos a te fajtád
félelemnek hívják az éjt
s a kerekek
azok ezt zengik
hová igyekeztek

Lececsavarták a lámpát
aludni akarnak
csak a fülkében az ajtó mellett
a 25 wattos hold az világít még
az fog világítani egész éjszaka
mert körbejár a kalauz

a kalauz ő gondoskodik arról
hogy senki be ne surranjon
787 nyújtózkodó kifecamodott
álmukban megránduló lábak
elrendezett zűrzavarában
a kalauz ő gondoskodik arról
hogy senki ne dühöngjön
nehogy dezertáljon lábainak álmából
a kalauz körbejár
s megvizsgálja az alvók érzületét
van-e itt valaki akiben nincs elegendő
tisztelet
a vasút törvényei iránt
van-e itt valaki akiben nincs
elegendő tisztelet a síneken gördülő
törvény iránt
van-e itt valaki aki lázadni akar
a kalauz körbejár
megköszöri fogóját
megszámolja az alvók lábait
az állam jár körbe
a törvény jár körbe
az államnak megköszöri fogója van
s egy holdja
valakinek világítania kell
a hold az ajtó mellett
a hold a klozet mellett
humánus az állam

Ne lázadozzon senki
csak aki a fülkében ül
a hold alatt
az nem tud elaludni
ezt a holdat nem szabad lecsavarni
mondotta a kalauz
amikor utoljára arra járt
az állam...

Ti nem fogtok elaludni
sielő lányok
olvassatok tovább regényeitekben
pechetek van a helyetekkel
jobb az enyém
régóta ülök már a sötétben
jobb fülkét kerestem
az államban amely gördül
az éj nyiladékain át
egyik rossz cigarettát szívom
a másik után ízük olyan

mint tavalyi évről a lomb
 cigarettákat mik
 szárazak és füstöt okádnak
 s lassanként rágós almákká
 cserzik a szemet
 füstölök és felhőket
 fújok holdatok elé
 vékonyak a felhők
 érettetek többet nem tehetek
 s ezt magam miatt teszem
 megtanultam vonatban aludni
 a kerekek annyi mindent mesélnek

Ahogy a kerekek járnak úgy kellene írni
 a kerekeknek ritmusa van
 amely még megérinti a szívet
 hisz ez volt a trükk
 a rend trükkje
 a História birodalmi rádió szünetjele
 a statiszták fellépése felől
 mindenki másként hallott valamit

A kalauz körbejár a fogóval
 úgy jár körbe mintha Kafkától volna
 való
 Kafka is szívesen utazott
 vonattal Jehovához
 a kalauz körbejár
 de a kalauz végül mégis csak
 egy kis hivatalnok
 egy szegény családapa
 nyomorult fizetéssel
 Fáradt a kalauz ahogy mi mindannyian
 szeme piros és elaludnia
 tiltott
 átmegy a kocsikon
 s ügyetlenül kel át a lábak
 a nadrágba és harisnyába bújít lábak
 az álmodó lábak fölött
 meleg van

A sielő lányok olvasnak és ásítanak
 egyre több nő olvas
 bűnügyi regényt
 mondja a statisztika
 a sielő lányok nadrágot viselnek
 tanárnők már nem oly ifjak
 egyikük leveti pulóverét
 a pulóver piros

a nylonblúz úgy tesz mintha
 csúcsokkal ékítették volna
 és Németországban Németországban
 az elmúlt évben
 pár milliónyi laticel-mellet
 gyártottak s adtak el
 a blúz búzavirágkék
 a tanárnő nyújtózkodik és ásít
 egy jó sielőnő
 látni az arcán
 arca akár egy tizenhat éves kamaszé
 néhány szarkalábbal
 a tanárnő leül ismét s olvas
 megkérjük a jelenlevőket
 emeljék föl kezüket szól Sam Spade
 lanyha a V-arc
 biztosan van harminc a tanárnő
 Goodman gazember
 és Cairo meleg fickó
 vajon tudja a nő milyen az
 egyre több nő olvas bűnügyi regényt
 mondja a statisztika
 meg ne forduljatok
 kinn a bárány
 bent a farkas

Beledöglesz
 beledöglesz
 zengték a kerekek
 de hazudtak
 én kiálltam ezt
 csak keveset voltam fogságban
 Busovicban
 hallottuk az esti vonat füttyét
 Busovicnél a mezőkben
 a földben
 Come on mondta a V-arc
 Sam Spade GI* volt
 mi a gödrökben feküdtünk
 a gödrökben a földben
 s tizenketten ettünk naponta
 egy kenyeret
 kezdetben negyvenen ötvenen
 sátor nem jutott
 s nedves volt az eső
 Sam Spade GI volt
 és Hirsch kapitány
 vizsgálta az érzületet
 neki aztán volt joga hozzá

* GI (Government Issue) - amerikai (köz)katona (a ford.)

s azonkívül parancsban is állt
Hirsch kapitány kérdett Auschwitzról
igen mondtam én ismertem azt
Sam Spade GI volt
nedves volt az eső

Őket már nem támaszthattad fel
minket szabadon engedté
hosszú hosszú volt a vonat
a vonat mely Németország fele gördült
szép volt újra utazni
soha nem gondoltam
hogyan visszajövök még
mit kezdjen voltaképpen az ember
az életével
Hirsch kapitány
Hirsch
az életével

Aztán valakinek még a lábait is
elvitték
mindkettőt
menet közben virágokat akart tépni
nem sikerült
ám rohant tovább a vonat

Szmolenszkben a katedrális
Varsóban a kastély
feketén és némán áll a Cseh-erdő
s Würzburg
Würzburg úgy nézett ki akár a Majna-
parti Vitebszk
rendesek voltak a négerek
a leghosszabb csikkeket hajították el
zöld olyan zöld volt az este
narancshéjat zabáltunk
s énekeltünk
a ve-he-tést le-he-vágtuk
ra-ha-gyogó ka-har-dunkkal

És mögöttem vicceket mesélnek
van itt egy röhögő aki közbenyerít
átmókázzák az éjszakát meg az alvást
nyerítve mókázzák át az életet
magukat
a kalauz körbejár
s örvend
örvend az állam
ha nevetnek

Ismered azt
amikor Sztálin a mennyek kapujához ér
a vonat rohan a korom-nyiladékon át
elveszítem a poént
Sztálin a mennyek kapujához
ér már ismered
hallottad ezt
a mennyek kapuja
értetted
menny
a szakállas vicc
a szakállas öregember

Kalauz jár körbe s érdeklődik
a hit után
ezeknek a Jóisten egy viccfigura
amíg hasfájást nem kapnak
egy viccfigura mint Sztálin
a dolgozók Paradicsomán kívül
mi Oroszországban voltunk
a Jóistennél még nem jártunk
de voltaképpen
mindnyájunknak fáj a hasa
hasfájás fogfájás
fogfájás a szívekben
fogfájás mondtuk az egyszerűség
kedvéért
a lélekben

Szép volna
ha létezne a mennyek kapuja
s ha Sztálinnak Sam Spade-nek
a tanárnőnek a viccmesélőnek
a kalauznak Hirsch kapitánynak
és a halottaknak
a halottaknak
ha mindnyájuknak ott kellene járni
a táncot
az örök lakáshivatalnál
ahol nem érvényesül protekció
a bánattal teli hátizsákot kivéve
mit púpjában mindenki cipel magával
önnön bánatát
magától értetődik
Gondold meg ó lélek
milyen volna vajon

Sokakat láttam
akik hittek akár a gyermek

hallottam marxistákat imádkozni
ha az ég zengett

Mögöttem vicceket mesélnek
a sötét fülkében
a tanárnő bűnügyi regényét olvassa
a világos fülkében
a vonat éjszakán halad át
éjszakán
éjszakán

Éjjel
a holtak
a mennyek kapuját keresik
néha hallod amint vándorolnak
murván és fűvön át
az otthon nélküli hazatérők
jönnek Auschwitzból és Sztálingrádból
vannak még egyesek
Cannae-ból is ott
jönnek temetőből és tarlóról
urnákból és szemetesvödörökből
felbukkannak a tengerekből
a holtak hadosztályai
egy célt keresnek

Éjjel
körbejárnak és vonatokra ütnek
s a mi szemünkkel néznek
az ablaknál kifelé
mit egy mocskos iskolai szivacs
bemaszatolt
várunk az állomásra
de nem jön kalauz
s nem kiáltja Utolsó Ítélet
nem jön
és nem kiabál megy aludni
Odüsszeusz és Sztálin és Spade
a tanárnő a viccmesélő meg én
nekünk tovább kell utaznunk
egyik közhelytől a másikig

Kirkének már senkire nincs szüksége
hogy disznóvá változtassa
mondhatnánk
de ha az ég zeng
ha az ég zeng
akkor mindünknek van még egy imája
ezt biztosan tudom

s ha az embert valami megmenti
úgy az a félelem
mondhatnánk
de van még valami más
még valami más

Ha az ég zeng
mindünknek van
még egy imája

III

Egy fűlepte dombon

Az ablak tükre összetört
mögötte világ van
ívlámpák alatti világ
egy szeles peron
koptatott kőlapok
ládákkal rakott kordé
az ablak tükre összetört
ébren vagyok újra
egy vasutas
ballag lassan a síneken át
tart a vakvágányokhoz
ahol öreg lokomotívok rozsdásodnak
ott hol az utolsó ívlámpa
a lakható föld peremét jelzi
talán pisál

Huzatos peron
hosszan az éjféltbe
egy merőben hó nélküli télben
a megvilágított óralapon
jelről jelre szökken a mutató
egy fáradt paprikajancsi gyászban
pár utas szállt le
csüngő vállal enyésznek
ki a világból amelybe
a vasutas
a teherpályaudvarról
úgy tér vissza
mintha kísértetet látott volna ott
hideg van odakünn
s nem túl bátorságos
egy főpincér szállt fel
egy töltenyi hideggel
az ingmelle alatt
kabátja kitárva

a tanárnő abbahagyja az olvasást
 a főpincér már nem lel ülőhelyet
 telve vagyunk
 jön a forgalmista főnök és sóhajtva
 emeli
 hallani az ablakon át
 emeli sóhajtva akár egy kikopott fűjtató
 a tárcsát
 ismét beszélni kezdenek a kerekék
 egy fáradt paprikajancsi
 táncolja szét a szomorú időt
 a lámpák alatt
mikor járt erre nyár

A főpincér letelepedett
 a sötétben a viccmesélő mellé
 csináltak neki helyet
 ő behurcolt
 egy hideggel teli ingmellet
 ingmelle mögött ott van a hó
 minden még le nem hullott hó
 most csend van
 s a tárcsás férfi sóhaja
 belakja a kocsit

Ez a pályaudvar beszállt
 s most velünk utazik

A tanárnők lógó állal
 megsüppedtek egymással szem közt
 a blúz alatt összeaszalódtak
 mikor járt erre nyár

Átjár bennünket a hideg
 hamarost havazik
 a kocsiban hó fog hullni
 mintha mindenki egy csínytevő pirulát
 rakott volna izzó cigarettájára
 a főpincér hozta
 mint vak útitársat a telet
 ő osztotta fel azt
 mindnyájunk között

A kerekék úgy csikorognak
 mint az esztergapadon
 farsang lett
 farsang volt
 anélkül hogy észrevettük volna
 az utolsó állomást

Hamvazószerdának hívták
 Hideg és macskajaj
 jó a megfontoláshoz
 legfőbb ideje
 gondolkodni
 mielőtt elsorvad az ember a hóban
 még nem szabad elmerülnöm
 a hóban
 várnak rám a túvel szurkáló
 jeges reggelben
 szólnom kell valamit
 egy előadást várnak tőlem
 megfeledeztem róla egészen

Beszélnem kell
 kultúráról és életérzésről és hasonló
 hadova
 az előadás legyen pozitív
 építő jellegű
 könnyen érthető
 könnyen emészthető
 de konkrét
 ahogy azt a népművelés különböző
 titkárságain
 szokták megkövetelni és
 segédmunkás-gázsival kifizetni
 Beszélnem kell és
 vázlatot se csináltam
 így is mennie kell
 többnyire vázlat nélkül is elmegy
 csak a kezdet nehéz
 mindennél nehéz a kezdet
 mindig félek a kezdéskor
 egy idegen nyelven beszélek
 s az nem hatol be a fejekbe
 túl halkán szólok bele egy nevetésbe
 ami az utolsóelőtti sorban fogad
 mit is mesélhet az ember
 az igazság nem kibeszélhető

Csak keveset interpretálhatunk
 óvatosan
 elővigyázatosan
 csak egy kicsit szólhatunk az alázatról
 az áhítatról
 az odafigyelésről
 amit mindnyájan elfeledtünk
 a várakozásról

a kegyelemre való várakozásról
 a meghallgatás kegyelmére
 a látás kegyelmére
 KEGYELEM
 de kinek jut az
 de mi is az

Minő üres absztraktum mindez
 kérdezhetitek joggal
 ezekkel hülyítenek minket
 semmi más mint csöppnyi szép esti
 hangulat
 nyaralási érzés
 ha kuruttyolnak a békák
 s illatoznak a hársak
 semmi más

Néha úgy érezted tovatűnnek azok
 a kegyelem
 egy csöndes éjszakán
 ezt akarod bemesélni nekünk
 hogy ő változtat meg téged
 ezt akarod bemesélni nekünk

Hangulatok
 Mi is ismerjük

Szmolenszkben a katedrális
 Varsóban a kastély
 az orsai esti romok
 s ahogy előttünk becsapott
 vas és ürülék
 s a repeszek utálatos füttyülése
 ahogy abban a pillanatban
 két fűcsomó között
 ott állott a ti angyalotok
 s a repeszeket absztrakt kezével kapta el
 nem más volt ez mint kegyelem

Tudjuk mind
 hogy ez az
 ti épp úgy ahogy én
 de minden kegyelmünk néma volt
 az volt a hallgatag angyal
 ahogy recsegve ledőlt
 az volt a csend
 aminek lélegzésünket
 köszönjük

A mi kegyelmünket úgy hívják csend

De ő kihez szól
 VEDD ÉS OLVASD
 de ő kihez szól
 JÖJJ ÉS IMÁDJ
 de ő kihez szól
 MENJ ÉS TARTS BŰNBÁNATOT
 A főpincér vitte be
 ingmelle alatt a telet
 a világűr hidegét
 ami reggel fele száll le

A kerekék szétszabdalják az Időt
 a tárcsás ember sóhaja
 belakja a kocsi
 reggel fele jönnek az álmok
 a legnehezebbek
 az elgázoltta-levés álmai
 s a hulló bombákról szólók
 még egyszer kezdened kell
 a rohamot a 366-os erdőcske ellen
 még egyszer a Dnyeperbe esel
 a sárga víz
 a piszkos jég alatt
 akár egy kés olyan hideg
 Még mindig nem fejezted be
 a háborút
 mondja néhanap egy barátom
 igaza van
 vajon befejezte-e a háborút
 a világ

Ám ez csak ürügy
 mi mind magányosak vagyunk s
 megvan a kötelességünk
 mindenki magáért teljesítse azt
 én is szeretném a háborút befejezni
 már jobb is mint korábban

Csak a vonaton
 és reggel fele
 ér minket néha utol még
 Sam Spade kapcsán
 vagy egy előadáson való
 gondolkodás idején
 Éjszakán utazunk át
 alszanak a tanárnők
 szomszédom a kabátja bélésébe
 temette arcát
 már nem tudok visszaemlékezni

vonásaira
túl keveset látni
éjszakán utazom át
egy kis könyvtáros
aki olykor-olykor
ír egy verset melyet kinyomtatnak

Ah ahogy a vonat
ahogy a kerekek
úgy kellene írni
vas a vason
könyörtelenül
s bírni kellene a kegyet
hogymondhassuk
vas a vason
MENJETEK ÉS TARTSATOK
BŰNBÁNATOT

Korábban minden
többé-kevésbé
hiábavaló fecsegés
nem különösebb kár
ha egy gyámoltalan szellemidézéssel
teli
verseskötet
nem okoz nagy feltűnést

A szomszéd kabátja bélésébe
temette arcát
megint dohányzom
hogya gyengécske holdat
a füstfelhők tovasodorják

Szép volna otthon
ezen az éjen
otthon
Van otthonom
és az asszonnyal s gyerekekkel
egyszerű minden

Tudom miért
kelek föl reggelente
este miért térek haza
s néha miért vagyok
úton mint azelőtt
Egy kis lakásban élünk úgy-ahogy
egy óriási téglakolosszusban mit
jogtalanul hívnak még háznak
de először egyáltalán nem volt lakásunk

Sokkal jobb lett
s egyszerűbb mint korábban
egy barátom így szólt a minap
nyárspolgáriasods
Spontán
viszonoztam
nyugodtan kijelentheted
hivatalnok vagyok
így igaz
elégedett vagyok a házasságommal
így igaz

Van feleségem
akit szeretek
s egy fiam
vidám fiú
jó ez így
a mi világunkban
ez még mindig jó így

Tudom én hogy van az
ha az ember otthon nélkül utazgat
ám tudom azt is
mit jelent
hogya nem csupán magunkért
vagyunk felelősek

Jó az egyedüllét
még jobb ha hazatérhetünk
legyen bár sötét mindenütt
mégis oly ragyogó
csemeténk hajtincse
ártatlan ámulata
megszenteli a silány világ
legelkoptatottabb dolgait

Ám nem lett kisebb a világ
egy szoba-konyhás lakásból
nagynak is látni
és egyszer
egyszer talán
mi lakjuk azt a házat
egy fülepte dombon
s nézzük
hogya vándorolnak a kimérák
felettünk magasan
s aki belép hozzánk
ne megkeseredve álljon odább

Így szól egyik barátom
te még nem fejezted be
a háborút
azt mondja a másik
nyárspolgár vagy
Úgy gondolom
sem egyik sem a másik
tudom hogy a szél a füvek közt
szüntelenül susogja
dalolja dalolja
a világ mítoszait

És ha most nagyon
odafigyelek
a kerekék épp úgy dalolnak
mint a fű

IV

A kakasok kiáltanak

A kalauz körbejár
arca duzzadt
még mindig nem alhat
álmai fölé hág
fogója éles
de már minden jegyet rég kilyukasztott
most ablakomnál sír
a köd

Alszanak a tanárnők
Sam Spade a csomagtartó hálóban
alszik
szomszédom a kabátja bélésébe
temette arcát
harmat hull
a bajtársak sírjaira
arcuk hazatért
a földbe
vannak kirgiz sztyeppék
erdei talajok mocsaras homokos földek
vannak földek Pleslautól
Taganrogig

Az ablakban
köd zokog

Szmolenszkben a katedrális
Varsóban messzi fent a kastély

a csöndes Visztula fölött
ha felfakad az éj
koromból volt az éj
ha a prágai teherpályaudvarról
fakad fel az éj
leány elhajtja a késed
még egy fahasábot vet a kályhába
hideg a reggel
a kifutópálya fölött
mielőtt az első kakas kiált
Mielőtt kiált a kakas
mindent elárulunk

Ez ama óra
midőn jönnek ők és döngetik a kaput
ez ama óra midőn elvisznek titeket
az óra amelyben legkegyetlenebbül
kacag a szurony
az elfogatás órája
a beismerő vallomás órája
a kivégzés órája
Mielőtt kiált a kakas
mindent elárulunk

Szomszédom a kabátja bélésébe
temeti arcát
az ablak fölött
hangtalan köd zokog
mely mögött úgy kelnek fel ők
mint minden reggel
nehezen s kelletlenül
mert tél van

Ez ama óra
midőn az istállóba lép a paraszt
marháinak meleg párájába
ez ama óra
midőn a munkás
az első villamosra vár
a fények órája
mik utcától utcáig
falutól faluig felelgetnek egymásnak
fejsze csap a fenyőbe
lehelet leng
kezdődik megint

Szmolenszkben a katedrális
Varsóban a kastély
az óceán mely ott lánghol

a breton főnyen
fagyott földben feküsznek a holtak
felébredtek a tanárnők
s fölveszik kabátjukat
hideg van

Szomszédom öngyújtója befuccsolt
jobban működik az enyém
köszönömöt mond
széles az arca
melybe a munka
nehézkés ujjaival belevéste
nyomát

A halál órája ez
Auschwitzban a kemencék füstöt
okádnak
Vietnamban halkán sír egy gyerek
de a dacos kiáltás
órája is ez
éljen a szabadság
az óra midőn a hóhérok felismerik
halhatatlan az ember
ha lőnek is rá
csóványi vasat a keresztbe
halhatatlan az ember
liberta
swobóda
szabadság
ökölben a kéz
halhatatlan az ember
a megtörő szemekben soha többé
nem nyugszik le a Nap
Mielőtt kiált a kakas
legyőzzük a félelmet
s a bilincset

A kerekek zakatolnak
vas a vason
szomszédom felbukkan
kabátjából
hunyorog s így
szól hideg van
Az ablak mögött a ködben
pár fény úszik el
nem temető az
ablakok

Beszélgetni kezdünk

mögöttünk a viccmesélő szövegel
a beszélgetés órája ez
a vonatokon
mik befutnak
a nappal kapuján
és szignáljuk
rekedt sikolyával
köszöntik azt

Most már tudom
mit fogok két óra múlva
mesélni
Fény-körmenetek
siklanak tova künn
ébrednek az országutak
fényszórók üdvözlük egymás
kanyartól kanyarig
ismét úton van
az Ember

A kerekek zakatolnak
vas a vason
Egy peronkorlátnál
kerékpáros sokaság vár
iskoláslány int
a félhomályba
mikor kicsi voltam
számoltam a vagonokat
bizonyára ott kint is
számolt közülük valaki

Szomszédommal beszélgetek
hamarosan kiszállok
A bajtársiasság órája ez
most kiáltanak a kakasok
mind azt kívánjuk egymásnak titokban
hogy dűlőre jussunk a nappallal
mely a hegyek fölött csapong
a lebegő reggeli pírrel
a szabadság szilaj sörényével
a bajtársiasság órája ez
most kiáltanak a kakasok
a kerekek zakatolnak
vas a vason

Szomszédommal beszélgetek
s tudom mit mesélek majd
a teremben
ha üzenetét a vonat

sokáig viszi a hágón túli völgyekbe
hallgassátok kerekai dalát
a dalt
mindazok bajtársiasságáról
akik úton vannak
együtt
túl a halálon

Koromból volt az éj
most kiáltanak a kakasok
csikorogni kezdenek a gépek
fény-körmenetek közelednek
a lejtőkön lefelé
úgy bizakodunk
kiáltanak a kakasok
senki nem magányos közülünk
amíg él

Napot kívánok néktek
síelő lányok
havat s kedélyes hajlékot
szerencsét kívánok neked
öreg szomszédom
jó hazatérést
alvást kívánok neked
ha felváltanak
kalauz
álomtalan alvást kívánok néktek
bajtársak
földből készült ágyaitokban
kiáltanak a kakasok
az új nappal
a csúcsok fölött lebeg

Nem áruljuk el egymást
sohasem

Szmolenszkben a katedrális
Varsóban a kastély
Reimsben a gótikus angyalok
fogom mondani
Paestum omladékai
És Danzigé
oszlopok ikonok és kastélyok
forradalmárok és szenvedők
még mindig kiáltanak a kakasok
mi még mindig megyünk
fogom mondani
egy jövő felé
koromból volt az éj
mégis zöldek oly zöldek a rétek
a pásztorok nyarában
a jövő a mi anyaföldünk
a jövő a föld
a halottak felett

A holtak feletti föld
kegyelemmel teljes

MENJETEK ÉS VALLJÁTOK MEG
hogyan mi a csöndben figyelni akarjuk
kiválasztanak-e valakit egyszer
közülünk
aki a kegyelem szavait megérti
miket szüntelenül mondani fognak
mindenkinek
aki úton van

Cserba Júlia AZ ÁMULATBA EJTÉS MŰVÉSZETE

Párizsi beszélgetés Bródy Verával

Az életrajzából az derül ki, hogy 1947-ben a színészi pályán indult el. Mikor és miért hagyta ott a színpadot, és hogyan került a bábok világába?

Onnan kell kezdenem, hogy az anyám azt akarta, legyek hegedűművész, mivel a családban sok zenész volt. Nyolcéves koromban kezdtem hegedülni tanulni, és még a háború után is folytattam egy ideig, de én tudtam, hogy nem leszek hegedűművész. Későbbi pályámon persze sokat segített a zenei előképzettség. A rajzolás és a színészet érdekelt igazán. Beiratkoztam Makay Margit iskolájába, és mellette a Képzőművészeti Gimnázium esti tanfolyamára is jártam. Néhány hónap elteltével, egy véletlen folytán Várkonyi Zoltán szerződtetett a Művész Színházba. Ez úgy történt, hogy egy meghallgatáson, ahova én csak elkísértem a többieket, be kellett segítenem egy növendéktársamnak, aki már hosszabb ideje tanult Makaynál, s mit tesz Isten, nem őt szerződtették, hanem engem.

Bekerülni az egyik legjobb fővárosi színházba és együtt dolgozni a legnagyobb színészekkel, olyan nagy lehetőség, ami ritkán adatik meg egy fiatal színinövendéknek, és bizonyára tehetséges is volt, ha Várkonyi Zoltán felfigyelt önre. Hogy lehet, hogy mégsem maradt ezen a pályán?

Saját hibámnak köszönhettem. Várkonyi ugyanis megkért, hogy tanuljak meg egy szerepet, mert lehet, hogy be kell majd ugranom. Én nem vettem komolyan, nem készültem fel, és tényleg szükség lett volna rám. Erre Várkonyi azt mondta, hogy menjek el vidékre, és ott tanuljam meg, mi a színház. És igaza volt. Korán jött a lehetőség, túl korán, hiszen tényleg fogalmam sem volt róla, mit is jelent igazából a színház. De azért nem volt hiábavaló ez a több mint egyéves ott-tartózkodás. Sok mindent megtanultam, aminek később nagy hasznát vettem.

Megfogadta Várkonyi tanácsát?

Nem. Feladtam a harcot, mert úgy éreztem, hogy ez nem az én világom. A rajzolást viszont továbbra is folytattam. Akkoriban jött Budapestre Obrazcov, a világhírű szovjet bábművész, és véletlenül elkerültem egy előadására. Annyira meglepett és annyira felkeltette az érdeklődésemet, hogy megvettem Bod Lászlónak, a Bábszínház akkori igazgatójának a könyvét. Elolvastam, majd csináltam három bábfejet, és jelentkeztem velük a színházban. Fel is vettek, igaz, nem annak, amire én számítottam, hanem titkárnőnek. Ez nem sokkal az államosítás után történt, és tulajdonképpen akkor kezdett kialakulni a Bábszínház. A plakátok egy részét Bálint Endre tervezte, Jakovits József volt a műhely vezetője, és később a díszletműhelyben dolgozott Ország Lili és Márkus Anna. Jakovits javasolta az igazgatónak, hogy tegyen át engem a műhelybe. „*Mineknek neked egy rossz gépirónó, amikor nekem szükségem van rá a műhelyben, mert ügyes keze van és jó formaérzéke*” - mondta. Én boldog voltam, hogy odakerültem, annak ellenére, hogy a fizetésem kevesebb lett. Eleinte csak a kivitelezést csináltam, később már terveztem is. Az első önálló munkám a „Misi Mókus kalandjai” volt.

Jakovits Józsefről sokáig semmit sem tudtunk Magyarországon, majd élete utolsó éveiben megismerhettük a kiváló szobrász alkotásait, bábszínházi éveiről viszont még ma is keveset tudunk. Ön milyen emlékeket őriz az együtt töltött évekről?

Jakovits mellett tanultam meg a mesterséget. Szigorú tanár volt, nála mindig precízen kellett dolgozni. Tulajdonképpen ő hozta létre a műhelyt, és alakította ki egyfajta stílusát, munkamódszerét. Jakovits csak a fejeket mintázta, a kivitelezést nem ő csinálta, de sok ötletet adott hozzá. Furfangos agya volt, és mindenfajta anyagot meg tudott munkálni, tudott fát esztergálni, különféle gépeken dolgozni. Az asztalosoknak éppúgy adott tanácsot, mint a technikusoknak. Olyan remek kivitelező technikusok dolgoztak akkor a műhelyben, mint Kemény Henrik és tanítványa, Riger Rudolf. Jakovits biztatott, hogy tervezek én is. Először nem mertem hozzáfogni, és pocsék rajzokat csináltam, de az elkészült bábok jól sikerültek. Így kezdődött. Nagyon sokat nyújtott nekem a két fiatal festő, Ország Lili és Márkus Anna jelenléte és működése a színházban. Rengeteget tanultam tőlük, de más festőtől is. Bálint Bandi például elvitt azokhoz a művészekhez, akik akkoriban nem állíthattak ki. Általuk egy új világ nyílt ki előttem, mivel addig a képzőművészeti ismereteim csak a huszadik század elejéig terjedtek.

Hogyan születik meg egy bábfigura?

A tervező elkészíti a terveket, de ezek nem művészeti rajzok, csak arra valók, hogy a műhelyben megcsinálják utána a nagyított rajzokat. A tervezés több dologból tevődik össze. A kiindulópont az, hogy kit ábrázol a

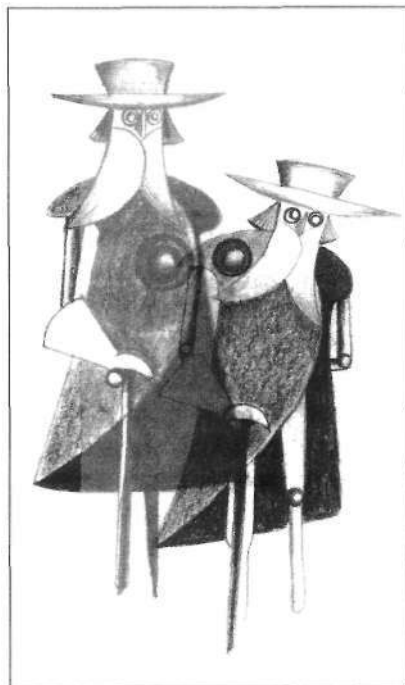
figura, milyen a jelleme, azután el kell döntení, milyen anyagból készüljön, milyen legyen a szerkezete. A bábjátéknál a mozgásnak majdnem olyan jelentősége van, mint a balettnél, ezért a tervező egyben a mozgást is megkomponálja. Mielőtt a színész kezébe adná a bábót, már van egy elképzelése arról, hogy az hogyan fog mozogni. Fontos mozzanat a fejek mintázása is. A tervezőnek és a technikusnak szorosan együtt kell dolgoznia, közösen kell megoldásokat találniuk. Azután jönnek a színészek, kézbe veszik a bábót, ők is mondanak valamit, amin az ember elgondolkodik. A bábu háromszor születik: először, amikor megtervezi az ember a szöveg után, másodszor, amikor elkészül a műhelyben, és harmadszor, amikor színpadra kerül, és igazából ott dől el a sorsa.

Vagyis a színész kezében?

Teljes mértékben. Láttam már gyönyörűen megtervezett bábokkal rossz előadást, és ugyanakkor egy egyszerű, nem látványos bábbal kiváló. Ez egy nagyon furcsa művészet. Sajnos, igazságtalanul, a bábművészekről nagyon keveset beszélnek, még a nevéket sem említik meg. Nekem mindig nagyon rosszulest, és kellemetlen volt, hogy az újságokban, egy-egy előadásról írva, beszéltek a bábokról, a díszletekről, és sok mindenről, csak a színészekről nem. Gyanítom, hogy nem is igazán érzékelik a kritikusok, mennyi minden múlik rajtuk. Ha a báb rosszul van mozgatva, akkor az lehet bármilyen jó, meghal a színpadon; a báb nem él meg egyedül. A legjobb bábszínésznek, akit valaha ismertem, Kiss Istvánnak nem volt szerencsés a hangminősége, ezért azt mondták róla, hogy rossz színész. De olyan alakításokat produkált többek között a Petruskában vagy A fából faragott királyfi-ban, amelyek feledhetetlenek. Aki úgy tudott meghalni a paravánon egy ronggyal, hogy az emberek könnyeztek, az nem lehetett rossz színész. Soha nem felejttem el, hogyan játszotta le a színpadról egy rongyból készült kutyával Rátonyi Róbertet. Miközben Rátonyi, aki vadászt alakított, a monológját mondta, a kutya tétlenül feküdt. A közönség eleinte nevetett a poénokon, majd Rátonyi egyszer csak azt vette észre, hogy nem akkor nevetnek, amikor kéne, és nem rá figyelnek, hanem a paravánra. A „kutya” ugyanis unalmában elkezdett legyet fogni, és ezt annyira mulatságosan csinálta, hogy a könnyeink is potyogtak a nevetéstől. Kiss a kutyával minden előadásán mást talált ki, de akkor Rátonyi már készült rá. Ez egészen másfajta színészet; a színpadi színészetnek természetes velejárója az önmutogatás, a bábszínész viszont nem arra van beállítva, és mások a kifejezőeszközei is.

Előfordult, hogy a báb tervezésénél a színészre is gondolt, aki majd eljátssza a szerepet?

Valamikor ez szinte mindig így volt, engem nagyon befolyásolt a színész karaktere. Egyébként akkoriban, talán mert kisebb volt a színház, sokkal szorosabb volt az együttműködés. A színészek sok időt töltöttek a műhelyben, elmondták a kívánságaikat, figyelemmel kísérték, hogyan készül a bábujuk, a tervezők pedig mindig részt vettek a próbákon. Nekik egyébként is elejétől végéig ismerniük kellett nemcsak a darab forgatókönyvét, hanem azt is, hogy mi a rendező elképzelése, mit akar megvalósítani a színpadon, és nekik kellett kitalálniuk, hogy azt hogyan lehet kivitelezni. A jó tervező szinte társrendező. Meg kell tanulnia ját-

szani is, hiszen nem adhat a színész kezébe valamit, amiről nem tudja, hogy azzal mit lehet csinálni.

Változott az évek során bábjainak stílusa?

Igen, leegyszerűsödött. Eleinte nagyon technikás bábokat készítettünk, minden mozgott rajtuk, a fejük, a szájuk, a szemük. A nagyon mechanizált bábú azonban súlyos, mozgatása komoly fizikai megterhelést jelent a színésznek, ugyanakkor a szerkezet használata bizonyos fokig a figyelem megosztására is kényszeríti őket, és elveszítik azt az érzést is, hogy a báb a karjuk meghosszabbítása. Ez volt az egyik oka annak, hogy egyre könnyítettünk a bábukon. A másik pedig az, hogy bármilyen bonyolult is a szerkezet, az csak egyfajta mozgást tesz lehetővé, a száj vagy sír vagy nevet, a szem mindig ugyanúgy nyílik-csukódik. Egy teljesen sima fej, amelyiknek csak festve van a szemészája, sokkal kifejezőbb tud lenni, és több teret enged a néző fantáziájának is. Képileg is sokat egyszerűsítettünk, korábban naturálisabbak, jobban kidolgozottak voltak a figurák és a díszletek, majd egyre nagyobb hangsúlyt kapott az anyag, a szín, a fény és árnyék. Azt hiszem, az a legjobb, ha minél kevesebbet tudja az ember elhiteni a nézővel azt, amit akar.

Annak ellenére, hogy a Bábszínház műsorán szerepelt jó néhány sikeres felnőtteknek szóló előadás, azért a bábjátékot mégis inkább gyerekműfajként könyvelik el. Vajon miért?

Igazán mire képes a bábszínház? Humorra és romantikára. A legnagyobb sikerek a Petruska, A fából faragott királyfi, a Csongor és Tünde vagy a Hány János, mind mese. A bábszínház elsősorban gyerekszínház. Nem azért, mert a műfaj csak gyerekeknek szólhat, hanem mert akik csinálják a színházat, azoknak van szükségük arra, hogy gyerekeknek játsszanak: hogy megőrizzék, frissen tartsák magukban a gyereket. Ugyanakkor azt is érdekes volt megfigyelni, hogy egy-egy vasárnapi előadásra egy gyerekekkel két-három felnőtt kísérő is eljött, mert a felnőtt is szeret egy kicsit gyerek lenni, jó esetben őriz is valamit a gyerekből, a játékosságából. Amikor egy tárgy, egy halott anyag életre kel, annak az átváltozásnak, átlényegülésnek van egy különleges charme-ja és ereje... A bábszínháznak meg is kellene tartania ezt az ámulatba ejtést, az elszakadást a napi élettől. Magamról tudom, hogy valahányszor elkészült egy bábú és mozogni kezdett, élővé lett, az mindig egy csoda volt számomra.

Mikor került ki Párizsba, és itt hogyan tudta folytatni munkáját?

1967-ben férjhez mentem, és konzuli útlevelemmel Franciaországba költöztem, de úgy, hogy közben megtartottam a bábszínházi állásomat. Két éven keresztül állandóan jöttem-mentem Caen és Budapest között. Nem sokkal azután, hogy Párizsba költöztünk, megismerkedtem egy színésznővel, Sylvie Delanouy-Bouvet-vel, és vele megalakítottuk az Henri IV. Gimnáziumban az első gyerekbábcsoporthat. Először 5-6 növendékünk volt, de lassanként bővült a csoport. Nyaranként nyári tanfolyamokat is tartottunk Bretagneban. Öt éven keresztül egy kastély régi lovardájában működtünk, és volt olyan év, amikor hetven gyerek vett részt a tanfolyamon. Koós Ivánt is többször meghívtuk, és egyik alkalommal a „Chat botté”-t, a „Cszmász kandúr”-t dolgoztuk fel, amit azután a bre-

tagne-iak itt franciául adtak elő, Iván pedig otthon megcsinálta ugyanezt egy vidéki csoporttal magyarul. Felvétel is készült róla, érdekes lenne újra megnézni. Az iskolai csoport azután olyan sikereket ért el, hogy a bábszínházát átvette Párizs városa, ami azzal az előnnyel járt, hogy több anyagi támogatáshoz jutottunk. Ivánnal elkészítettük az új színház tervét, amit annak alapján tökéletesen fel is építettek, és jól berendezett műhelyt is kaptunk. Szerveztünk egy egy hónapos tanfolyamot, aminek a végén a Tűzmadarat adtuk elő, nagy sikerrel. A budapesti bábszínház nem sokkal ezután akarta bemutatni a Petruskát meg az Egy katona történetét, és hiányzott egy harmadik darab. Ivánnak eszébe jutott a párizsi Tűzmadár, és miután megkaptuk az ADAC igazgatójának a beleegyezését, ahova az iskolánk tartozott, hazaküldtük a bábokat. 1982-ben volt a bemutatás.

Milyen feladatot jelent egy zenére komponált bábjáték elkészítése?

Az első és legfontosabb feladat az adott zenedarab felvételének kiválasztása. Amikor a Tűzmadárhoz kerestem a zenei anyagot, az összes hozzáférhető Tűzmadár-felvételt meghallgattam, különböző karmesterekkel. Volt, amelyiket túlságosan dinamikusnak tartottam a bábhoz, a lassú rész túl lassú, a gyors túl gyors volt, és volt, amelyik más okból nem felelt meg. Meg kell találni azt, amelyiknél a bábu követni tudja a zenét. A másik nehéz feladat a forgatókönyv megírása. A zenés darabot úgy kell kitölteni látvánnyal, cselekménnyel, hogy az ne legyen unalmas, de közben jól reprezentálja a zenét.

Van-e olyan mese, olyan történet, amelyiket szívesen színre vitt volna, de eddig nem került rá sor?

Nagyon szerettem volna megvalósítani a Micimackót bábelőadásban, de nem lehetett, mert mindig volt vele valami jogi probléma. Van sok más olyan ötlet is, amiből nem lett semmi. Javasoltam például a Bábszínháznak Marcel Aymé Fogócská-ját (Le Chat perché), aminek Szilágyi Dezső meg is csinálta a forgatókönyvét, de végül nem fogadták el. Nagyon sajnálom, mert bűbajos mese, az ember és az állat kapcsolatáról szóló, kedves humorral megírt történet. Mint ahogy az is kár, hogy Magyarországon nem mutathattuk be a közelmúltban meghalt kitűnő meseírónak, Pierre Griparinak egy orosz mese alapján írt bábjátékát sem. Szívesen színre vittem volna Budapesten az Ali baba és a negyven rablót is, amit itt előadtunk a gyerekekkel, de ez sem valósult meg. Így most könyvet csinállok, nem színházat, de a könyvből is mindig színházat akarok raggni, és az baj, mert a könyv nem mozog.

Nem lehetséges, hogy egyszer még sikerül megvalósítania meghiúsult terveit?

Sajnos nemrégiben meghalt Koós Iván, akinek elvesztése nagy fájdalom számomra. Remekül tudtunk együtt dolgozni, jól ismertük egymás gondolatait. Színházat egyedül nem lehet csinálni, az műhelymunka. Ehhez együttes kell, jó munkatársakkal. Munkatársak alatt nemcsak a színészeket értem, hanem például a világosítókat is, hiszen az előadás egyik legfontosabb eleme a világítás. Egy rosszul beadott fényvel tönkremegy az előadás, megtörik a varázslat. Nekem abban a szerencsében volt részem, hogy éveken át két olyan kiváló szakemberrel dolgozhattam, mint Márton Lajos és Papp Erzsébet. Sohasem beszélnek a díszítőkről sem, pedig milyen fontos munkát végeznek. Zenére, kis helyen, a lábak alatt mászva dolgoznak, még hozzá halkán, hiszen minden zöreje kihallatszik. Ok is a színpad mesterei. Hátul egyébként sokkal érdekesebb az előadás, mint a nézőtérről. Az Avignoni Fesztiválon az Operaházban tartott előadást az Állami Bábszínház. Szilágyi Dezső, az akkori igazgató mindig kikötötte, hogy az emeleten nem lehet néző, mert onnan a paraván mögé látni. Kiderült, hogy a rendezők kiadták az emeleti helyeket is. Meg voltunk ijedve Koós Ivánnal, hogy mit fog szólni Szilágyi, ha megtudja. Fölrohantunk a harmadik emeletre, és megnéztük, hogy onnan mit látni. Mondanom se kell, hogy mindent lehetett látni, de ennek ellenére vagy talán éppen emiatt, fergeteges sikert arattak. Számomra is nagyon érdekes volt, mert akkor történt először, hogy egyszerre láttam előlről az előadást, és azt, ami hátul történik.

Azért szerencsére nem szakadt el teljesen a színházról, hiszen a Bábszínház nemrégiben megkereste önt egy kéréssel.

A Hány Jánost akarják felújítani, ehhez kértek segítséget. Nem tudom, hogy lehet ezt majd megoldani, a Hány János-előadás esetében ugyanis az a ritka eset fordult elő, hogy a zene, valamint az ének- és beszédhangok is felvételről mentek. Melis György énekelte Hány János szerepét, Sinkovits Imre mondta a szöveget, és a már előbb említett Kiss Pista keltette életre a bábót. A többi szereplő közül némelyik színésznek a saját hangja volt felvéve. Hogy hogyan fognak játszani a mostani színészek a meghalt kollégáik hangjára, azt nem tudom. Az egyik megoldás az új hangfelvétel készítése lehetne, de az óriási munka és nagyon nagy költség. Akkoriban erre az állam adott pénzt, most szponzort kellene találni.

Mit tart pályája legnagyobb sikerének?

Azt, hogy ott lehettem a Bábszínház születésénél, és végigkísérhettem sok buktatón keresztül vezető útját, felfejlődését egészen a világhírig.

Szokolczay Lajos

A HARMADNAPON REMÉNYE**Kiss György szobrászművészről**

Kiss György drámai hangoltságú képei - a szobrász festőnek indult - elsősorban expresszív, érzékiségében vad indulatokról árulkodnak. Csaknem szétfeszíti a képszerkezetet a vörösek, barnák, kékek, a feketébe-szürkébe ékszerűen behasító „átszűrt” fehér (piszkosfehér) rostjainak dinamikája. Az eruptív erő, egy sosemvolt vulkán magmáját maga mögött tudva, a legnagyobb rendezettség ellenére is megbontja a síkot. A fölhordott festékréteg lassan plasztikussá kezd válni, mintha a faktúra nem elégednék meg a kétirányú kiterjedéssel.

Ez a kezdeti moccanás, a lélek háborgását térben és anyagban kifejezni vágyó, érzelemkítőréssel kísért dimenzióra való törekvés a szobrász első lépése. A kő érdes valósága vonzza, amelyet nem helyettesíthet - csak időlegesen - a szinte anyagszerűen megfestett, robbanásig telített (jobbára absztrakt) kép. Kiss György a tapintható, fogható, statikája ellenére is vibráló, tömörszerűségében és üreges voltában egyként szilárd világ - a plasztikailag megjeleníthető én - szerelmese. Nála a kő nemcsak a bányából kinyerhető rideg anyagot jelenti, hanem a képzelmeiben hozzá társítható összes építőelemet is. Legyen az valóságos vagy csupán érzelmileg-gondolatilag megélt, mint a múlt.

„A természeti erők harca, a széthullás drámája, a sziklákat összetartó erők, a kövekből alkotott ókori csodák, a középkor katedrálisai, a világ felülről látható rendje, a lent megélt kuszaság, az emberi indulatok összecsapása és megbékélése: számomra ez a világ” - hangzik a csaknem tíz év előtti vallomás; ami nem más, mint a gondolkodó *ars poeticája*. Tömör, sallangtalan önporté. Összefoglaló jellegű kinyilatkoztatásának hitele van. S mikor a szobrászművész a kordába fogott agresszív ént a lírába ágyazott fejlődés-portré vonásaival elegyíti, fölöttébb tudja, hogy a megtett út állomásai - közöttük a természethez (természeti elemekhez) való vonzódás szinte egyenértékű a katedrálisok által jellemzett humanitással mint örök érvényű sugallattal - épp azáltal kapnak jelentőséget, hogy semmit se zár ki érdeklődési köréből. A megtartó erő, a már-már valláserejű alkotói hit - nemkülönben az életpályát a nyolcvanas évektől kezdve egyre intenzívebben meghatározó szakralitás - csupán folytatása annak a sornak, amit - kissé leegyszerűsítve - a természet mint misztérium jelképez. Persze a titok sokszor és megannyi ötletességgel fölfedtetett. Az ihletet adó munka (itt kiváltképp a visszahatás érvényes) szüntelen ott bizsereg az ujjbegyekben, s a formai leleményt - szinte a témától függetlenül - a szabaddon szárnyaló képzelet biztosítja.

Áttört terek, az ég boltozatát tartó oszlopok (érzelem-katedrálisok), sziklák, meredélyek, zátonyok, zárványok, csönddel belakott üregek, a világmindenséget átvilágító Nap-korongok és időtlen óceánok örvényei s hullámai olyan plasztikai bőséggel, sokszor a jelképerejű összevonás döbbenetével vannak *megérezkítve* Kiss György szobrain, érmein, plakettjein, hogy csak ámulunk a kifejezőerő ilyesféle tobzódása láttán. A csiszolt és a matt felületek kontrasztjai, a fény rejtett sugárzását kiemelő, a szimbólumértékű egyedi megoldásokat érzellemmel telítő plasztikai lelemények, a tenger mormolását,

a szél zúgását, a hullámok csattogását s végül az elemek megcsendesedését zenei harmóniaként belénk szuggeráló forma-költészeti bravúrok, a női torzót, úgy is mint a szerelem, a buja vágy, az érzékiség megtestesítőjét domborulatok-hajlatok kitárulkozásában megragadó absztrahálások - mind-mind szerepet játszanak abban, hogy a befogadó valódi élmény részese lehessen.

S ebből a szempontból a kettéhasított arcot vízmosásos tájjá alakító, s a szétszórt szemekben valamennyire az örület tüzeit is föllobbantó Csontváry-portré (*Csontváry III.* - 1984), a csípő-has-kebel háromszögében - épp az erős formák által - izzó testiségről árulkodó *Torzó* (1974) vagy a leheletfinom felületi játékával Debussy impresszionista zenéjét visszhangzó *Szikla és tenger I-VI. (1986-87)* című plakettsorozat egyformán hatásos. Miért? Mert ugyanaz a mester - a plasztika örvénylését önkifejezéssé avató istenáldotta tehetség - szellemujja (és valódi, formázó keze) vigyázza a tematikában és megjelenítési mód szerint egymástól elütő alkotásokat. De, tágitva a kört, említhetném az *Egészségünkre!* (1981) vérbő humorát, a vert érmek nemes eleganciáját (*Női Kosárlabda Európa-bajnokság* - 1997; *Budafoki Papírgyár* - 1990) vagy a viaszveszejtéssel készült kisméretű szobrok, eme megismételhetetlen - egyedi - csodák pusztulásvíziójából fogant megtartó erejét (*Keresztboltozat* - 1989; *Ami a katedrálisból megmaradt II.* - 1989).

A formai és lelki vívmányok, Jézus szenvedéstörténetét emberi példázattá, a megtöretés elleni tiltakozássá avató hit kellett-e az 1989-ben készült *Keresztút I-XIV.* című bronz dombormű megszületéséhez? A hely szelleme, hiszen a stációk a gyulai népi barokk kálváriára lettek elképzelve, megtette a hatását. Ám nem csupán a választott szülőföld várakozó figyelme alakította Kiss György - méretében és megvalósításában is - impozáns reliefsorozatát. A szobrászművész tisztában volt azzal, hogy az egyetemes művészetben is sokszor megelevenített téma - ha igazi hatást akar vele elérni - csak *új módon*, a stációk megszokott alakjainak és történeteinek modernizálásával kaphat formát.

A hagyományból tudjuk, hogy a Keresztút-variációk legfőbb alakja - érthetően - Jézus, és a szinte testrészévé vált *élő-holt* tárgy, a kereszt. Kiss György bibliai történetát átszellemítő zsenialitása abban van, hogy a nagy hatású szenvedéstörténetet stációról stációra a két - a pellengérré állító-mutogató, a keresztet görcsösen markoló, a földre támaszkodó, a kendő átnyújtásával könyörületet hozó, a megsegítő, az eláruló, a testet a ruhától megfosztó, az ácszög beveréséhez kalapácsot fogó, a holttestet a keresztről leemelő és azt sírba tevő kéz - *drámájává* tette. A domborműsorozat képmezőjében a kéz olyannyira hangsúlyossá vált, hogy gyakran - a drámai sűrítés szimbólumát növelve - szinte alaknagyságú. Az ítélkező, kitasztó, halálba küldő kéznél nincs megrázóbb (*I. Pilátus halálra ítéli Jézust, X. Jézust megfosztják ruháitól*), a segítő, gyámolító kéznél nincsen megejtőbb (*V. Cirénei Simont Jézus keresztjének hordozására kényszerítik; VI. Veronika odanyújtja Jézusnak keszkenőjét*). És ez még csak a kéz útja!

A főalak, Jézus stációjárása - a barnára patinázott bronzból kivillanó fényes testrészek kontrasztban állnak a környezettel - maga az alakmegjelenítés megannyi formája. A művész ahogy a bibliai történet szerinti végkifejlet felé halad, úgy csupasztja le - szenvedését ugyancsak átélve - szinte egy bordakosárban vergődő szívvé Jézust. Az átszellemítéssel, a megtöretett test fölmagasztosításával el tudja érni, hogy a korpusz megigazul. Ebben a sugallatban ott a *Harmadnapon* reménye.

A GYULAI
KÁLVÁRIA
DOMBOR-
MŰVEI

1989

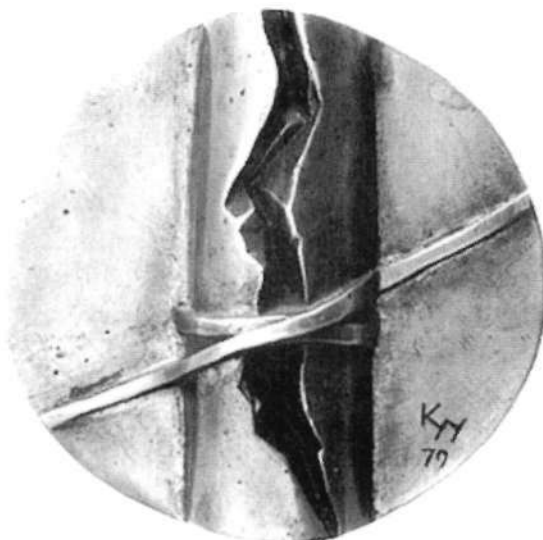
Bethlen Gábor fejedelem, 1 990

Tabernákulum, korpusszal (1995, Békéscsaba)

Szakadékok és gerincek I. (1985)

Kötések IV. (1973)

Szántás (1983)

Suba János

MAGYARORSZÁG ELSŐ KATONAI FELMÉRÉSE*

A terepet kellő részletességgel ábrázoló topográfiai (helyszínrajzi) térképet, a térképezést és annak szervezetét a hadseregek fejlesztették ki. Az állandó hadsereg megteremtésével a katonaság intézményesen is kezébe vette a térképezés mesterségét. A jó térkép használhatósága és fontossága a XVIII. századi háborúkban végleg eldőlt, és ezzel a topográfiai térképek előállításának előjoga a katonaságé lett.

Hogyan zajlott le ez a folyamat a Habsburg Birodalomban?

A 1756-63 között zajló hétéves háború alatt a hadszínteret ábrázoló nagy méretarányú, részletes térképek hiánya egyre érezhetőbbé vált. Ugyanis megbízható térkép nélkül a hadsereg a saját országában is olyan nehézkesen mozog, mint idegenben, hosszadalmas, előzetes szemrevételezésekre kényszerül, és csak nehezen tapogatózva halad előre. Ez az örökös bizonytalanság a hadsereg egész működését gátolja. A keserű tapasztalatokon okulva, Lacy Móric főhadiszállás-mester a hadjárat befejezte után a Haditanács elnökéhez, gróf Daun tábornagyhoz részletes előterjesztést intézett, amelyben kifejtette, hogy a hadszíntér részletes ismerete a hadviseléshez mennyire nélkülözhetetlen, rámutatva a meglévő térképek hiányosságaira, és meggyőző érvekkel sürgette egy megfelelő, új térkép előállítását. Daun tábornagy, Lacy javaslatára alapján, a Haditanács nevében 1764 május 5-én részletes előterjesztést tett Mária Teréziának a birodalom összes országai felmérésére.¹

A Habsburg Birodalom felmérésének voltak tudományos előzményei is. A Francia Tudományos Akadémia 1733-ban elhatározta, hogy elkészítteti az ország csillagászati helymeghatározásokra és egységes geodéziai háromszögelésre támaszkodó részletes térképét. Franciaországnak 1750-1793 közötti felmérése - az ún. „Cassini-felvétel” - volt az első modern, országos felmérés, amelynek eredménye Franciaország térképe - 1:86 400 méretarányban 184 szelvényen -, az első összefüggő, egységes topográfiai térkép, a modern térképészet klasszikus mintaképe lett.² A kor másik nagyszabású térképműve Nagy Frigyes híres „kabinettterképe” volt a porosz tartományokról, amely 1:50 000 méretarányban 270 szelvényen készült el.³ E térképek kortársa és egy-

ben a korszak méreteiben leghatalmasabb topográfiai alkotása, a Habsburg Birodalom I. katonai felmérése 1:28 800 méretarányban kb. 5400 szelvényen készült el.

A Habsburg Birodalom felmérése 25 évig -1763-tól 1787-ig - tartott.⁴ A felmérések sorrendjét a háborús szükségletek és a háborús veszély befolyásolta. Legelsőnek, az 1763-68 között a porosz hadszínteret: Szilézia, Cseh- és Morvaországot mérték fel. 1766-73 között Magyarország határterületei: Felső-Magyarország, Erdély és a Temesi-Bánság felmérése következett. 1770-85 között a katonai határörvidékeket és az osztrák tartományokat mérték fel, és végül 1782-87 közötti években Magyarország és Ausztria belső területeit térképezték fel. A szűkebb értelemben vett Magyarország felmérése 1782-1785 években zajlott le. Ekkor a felső-magyarországi határterületek 1766-1772 közötti felméréseit újbóli háromszögelés, szelvényezés, átdolgozás és kiegészítés útján az új felméréshez csatolták. Így az egész országról összefüggő, egységes felmérés keletkezett, amely 963 szelvényével az I. katonai felmérés legnagyobb összefüggő felmérése.⁵ Ezt egészítette ki Erdély 280 darab, a Temesi-Bánság 208 darab külön szelvényen elkészült térképműve.

A birodalom első katonai felmérése nem volt összefüggő, egységes felmérés, hanem az országok és tartományok részletfelméréseinek sorozata. Ezek az önálló felmérések önmagukban sem támaszkodtak szilárd geodéziai alapra.⁶ Azonban a kor igényeit teljesen kielégítették, és csak az alkalmazott egyszerű és gyors eljárásnak köszönhető, hogy ezt a hatalmas munkát a rendelkezésre álló rövid idő alatt, sikeresen befejezték. A térképek kis méretaránya 1:28 800 és az ennek köszönhető gazdag tartalom - már csak a részletek tömegénél fogva is - a helyszíni viszonyok hű képét nyújtja, ezzel a felmérés gyakorlati hasznát és maradandó értékét tekintve, messze felülmúlt minden egykorú hasonló térképművet.

A felmérés célja megbízható tájékoztatást nyújtó katonai térképek gyors elkészítése volt. A felmérés módja azonban nem volt egységes, hanem

* A Pannónia katonai térképeken c. sorozat harmadik része. (A szerk.)

szinte országonként változott aszerint, ahogyan az adott viszonyok közt gyakorlatilag legmegfelelőbbnek ígérkezett. Magyarországon csak egyes elszórt, kisebb területekről voltak megbízható, részletes térképek. A katonai felmérés céljaira összegyűjtötték a bányáknál, megyéknél, kamaránál - gróf Grassalkovics kamarai elnökénél -, és egyéb helyeken feltalálható terveket és részlettérképeket. Ezekből két - erre a célra kirendelt - tiszt elkészítette a tervezett felvételek vázát. 1782-ben II. József rendeletére a hadilevéltár összes magyar vonatkozású térképeit is összeírták, hogy a felmérések végleges összeállításánál azokat is felhasználhassák. Azonban ezek a térképek az egész felmérés összefüggő alapjául nem szolgálhattak. Ezért Magyarországot (és a legtöbb tartományt is) grafikus háromszögelés alapján, mérőasztallal vették fel. Az eljárás lényegileg azonos a mostani mérőasztal-eljárással (grafikus felméréssel).

Az I. katonai felmérésnek nem volt az egész Habsburg-Birodalom területére kiterjedő egységes szelvényezése, és a felmérés végrehajtására nem volt felmérési utasítás sem. A tartományonként készített topográfiai felmérések során a felvételezés vezetőjének egyéni elgondolása szerint alakították ki a szelvényezést.⁷ Egy-egy tartomány szelvényezése oly módon alakult ki, hogy csillagászati megfigyeléssel meghatároztak és kitűzték egy meridiánt (főtájékozódási vonalat), és az egész országot hosszában grafikus nagy háromszögelés kelet-nyugati, illetve erre merőleges észak-déli oszlopokat fejlesztettek, amelyeken kitűzték a térképek szelvényeit. Vagyis a vonalakat a szelvényezésnek megfelelő részekre osztották be. Minden térképezőnek (mappeurnek) egy-egy így keletkező oszlopot utaltak ki részletes felmérésre. Így a tartomány területét egy, a szelvénynek megfelelő 2,4 x 1,6 mérföld méretű hálózattal borították be. A szó szoros értelmében, mivel a szelvényhatároló vonalak elhelyezkedése ténylegesen a terepen, a grafikus nagyháromszögelés elvégzése, illetve kiegyenlítése során alakult ki. A munka egyidejűleg a tájékoztató vonal mentén indult meg, és a szomszédokkal való szoros összhangban szelvényenként haladt tovább.

A háromszögeléshez 1000-1200 öl hosszú alapvonalat mértek. Ebből kiindulva a háromszögelést grafikus irányzással és metszéssel mérőasztalonként továbbvitték, s fokozatosan a felmérés egész területére kiterjesztették. A szelvénypontok (főpontok) háromszögelése Magyarországon az ún. Dumont-féle módszerrel történt. Ez a módszer - Dumont de Beafort főhadnagy 1782. évi találmá-

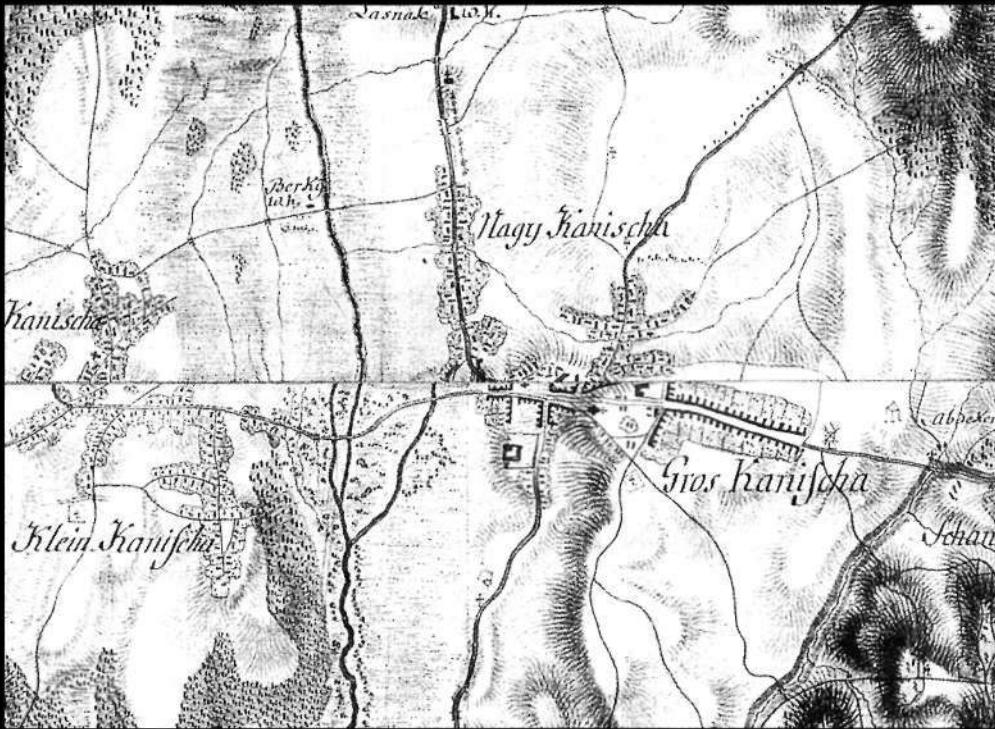
nya volt - hat darab egymáshoz illesztett közönséges mérőasztalból állott, és az irányzásokra egy öt láb hosszú távcső szolgált. Előnye az volt, hogy nagyobb távolságokra is lehetett vele irányzásokat és metszéseket végezni. Ily módon kevés nagy háromszöggel aránylag nagy területet (6 szelvényt) felölöl egységes hálózatot lehetett képezni, amiből aztán szelvényenként részletes háromszögelés és felmérés kiindulhatott. A grafikus háromszögelésen kívül a kvadránszal, azaz a szögméréssel és -számítással való háromszögelést is ismerték, ezt azonban rendszerint csak kiegészítésként alkalmazták.

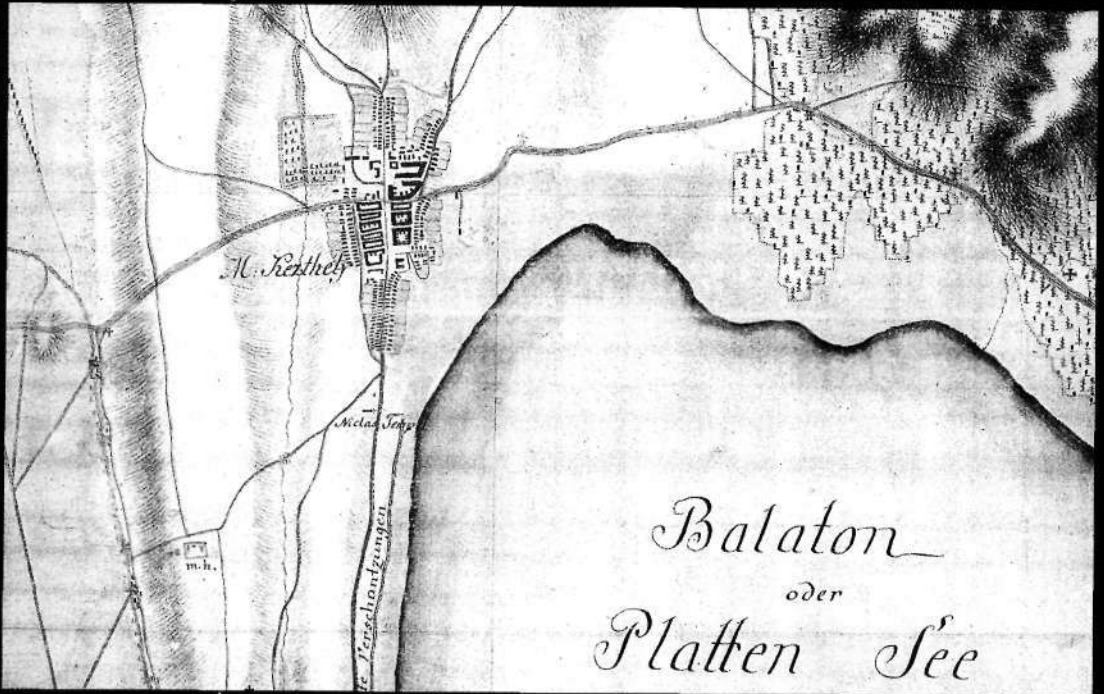
Maga a felmérés a háromszögelési hálózatnak irányzás és metszés útján való sűrítéséből állt, amihez aztán a részleteknek irányzással és lelépéssel, vagy pusztán szemmértékkel (becsléssel) való meghatározása társult. A domborzatot magasságmérések nélkül - á la vue (ahogy látom) vették fel, s a terepformákat szemléltető lejtő- és keresztcsikozással, alaprajzban ábrázolták. A rendelkezésre álló megbízható régi térképek adatait valószínűleg hálózatos átszerkesztéssel vitték át a felmérési szelvényekre. A felmérés ezekben az esetekben az adatok ellenőrzésére és kiegészítésére szorítkozott.

A felméréseknél a következő műszereket használták: szögmérő (nagy quadrans) mozgatható, vagy merev távcsöves, vagy dioptriás irányzó-vonalzóval, asztrolabium, vagy a 180 fokra beosztott szögmérő mozgatható vagy merev irányzóval. Mérőasztal, nagy, sárgaréz irányzóvonalzóval, mindkét oldalán dioptrával, úgy hogy előre és hátra lehessen irányozni vele. A felszerelést ezeken kívül tájoló, függőőn, mérőlánc, pontszúrótűk stb., valamint az asztallap vízszintesre állításához egy biliárdgolyó egészítette ki.

A felmérési térképek egyenlő nagyságú, derékszögű szelvényekből állnak. Egy szelvény nagysága 24 x 16 hüvelyk (64 x 42 cm), és 2 mérföld x 1 1/2 mérföld (18 x 12 km) területet ábrázolnak. A méretarány a bécsi öldrendszerből van levezetve. 1 mérföld = 400 öl (= 7585,94 méter) = 1000 lépés. 1 hüvelyk (= 2,634 cm) = 400 bécsi öl (= 7585,94 méter), azaz 1:28 800.⁸ Ez volt az ún. egész, vagy egyszerű katonai mérték. Ezenkívül használták a kettős (1:14 400) és a fél (1:57 600) mértéket is.

A térképszelvényeken a mérték lépésben (jele:x) van megjelölve (5000 lépés = 1 óra). Az ország-leírások a községek egymástól való távolságát órákban, fél- és negyedórákban adták meg. Egy „erős óra” alatt 6000 lépést, egy „rendes óra”

alatt 5000 lépést s egy „kis óra” alatt 4750 lépést számítottak.

Az ország területét 38 oszlopból és azokon belül szelvénsorokból álló szelvényhálózattal borították. A soroknak nem adtak számozást. Az oszlopokat nyugatról kelet felé haladva I-től XXXVIII-ig terjedő római számozással jelölték. Az ország területét ténylegesen tartalmazó egyes szelvényeket minden egyes oszlopban külön-külön, északról dél felé haladva 1-től n-ig megszámozták, így valamely adott szelvényszám a különféle oszlopokon beüli általában más-más sorban helyezkedik el, vagyis az egyazon számok nem esnek egy magasságba, mert az oszlopok különböző magasságban kezdődnek. Egy oszlopban maximum 41 szelvény fordul elő. Hazánk mai területe a II–XXX. jelű oszlopokban található. Az erdélyi és temesi-bánsági szelvények folytatólagosan vannak arab számokkal számozva.

A felméréseket báró Neu ezredes vezetésével 160 tiszt végezte. Az átlagos évi teljesítmény 3 felmérési szelvény (= kb. 10 négyzetmérföld) volt. Egy négyzetmérföld felvétele 35 forintba került.

A térképek színezése nagyon sokatmondó, mert nemcsak szépek, hanem a belső tartalom kifejezéséhez is nagyban hozzájárulnak. A fehéren hagyott helyek rendszeren szántót jelentenek. Néhol azonban a szántóföldek barna vonalkázással sakktablaszerűen ki vannak húzogatva. Sárgászöld a legelő, mező; kertzöld: kertek, világosbarna: szőlők, szürke fajelzés: erdő, berlini kék: vizek, vizenyős területek. Ugyanazon színben belül annak árnyalataiban jelentős eltéréseket találunk; különösen áll ez a rétek sárgászöld színére, a kert zöldjére, valamint a szőlő barnájára. Ez utóbbit sok esetben barna helyett zöld színnel találjuk jelölve. Idők folyamán a színek sokat veszítettek élénkségükből.

Az utak jelzésére - elsősorban a katonai menetelések szempontjából - igen nagy gondot fordítottak. Az utakat tussal húzták ki, és jelentőségük szerint sötétebb-világosabb barnával festették át. Az úthálózat igen sűrű, lehetőség szerint az összes meglévő utakat ábrázolták. Az utaknak igen sokféle fajtáját különböztették meg: szirtút, mélyút, erdőben vágott vagy parkút, feltöltött út mocsaras helyeken. Az országleírás pedig az utak állapotával foglalkozik részletesen.

A vízhálózat feltüntetése a katonai szempontok figyelembevétele mellett szintén részletesen, pontosan történt. A források jelölésére nem fordítottak különös gondot, csak néhol jelölték kis kék karikával, amelyből a patak ered, néhol pedig kiírták pl.

Warme-Quelle - meleg forrás. A nagyobb folyóknak helyenként a mélységét is feltüntették pl. 4'-5' láb; külön megjelölték a homokzátányokat, a folyás irányát nyíl mutatja, a víz ihatóságára vonatkozólag az országleírás ad felvilágosítást. A vízhálózatnál a következő jelzéseket találjuk: pocsolya, sás, nád, halastó, Szék, Morotva, Ér, Láp, Fok. Az átkelőhelyeket is megnevezik: járható, nem járható, gyalog átgázolható, kocsival gázolható, átkelőhely gyalogosok számára.

Az összes épületeket lehetőség szerint alaprajz és fekvésük szerint ábrázolták. A szilárd és kőépítményeket piros színnel, a fa, vályog, nádból készületeket pedig fekete színnel jelezték. A legnagyobb változatosságot a tanyajelölésben találtuk, a felmérők mindenhol a „szállás” vagy „major” elnevezést használták. Itt egyéni jelölési módokról beszélhetünk, annyira változatosak.

A domborzat ábrázolásában a hegyeket a maguk helyén, alaprajzban ábrázolják, amelyek a terepformákat kifejezően szemléltetik. A lejtők ábrázolására általában erőteljes keresztcsikozás szolgál. Az enyhe lejtőket hosszú, elnyújtott, finomabb csikokkal, a sziklákat és meredélyeket fekete vagy sötétbarna tusfestéssel ábrázolták. Részletes kiírásokat is találunk a hegyrajznál: homokdomb, nyereg, halom, barlang, néhol a kőzetfajta is ki van írva: gránit.

A szelvények kidolgozása - egyrészt az egyéni jelkulcs hiányában, másrészt a felmérő tisztek gyakorlatának megfelelően - a gondosságához és rajzolási készségéhez mérten különböző ugyan, de általában elmondhatjuk, hogy nincs olyan szelvény, amely a rajzolási technikában járatlan felmérőre utalna. A rövidítések nem mindenütt érthetőek, és a jelkulcsok ismerete nélkül gyakran nehezen fejthetőek meg. Előírászerű jelkulcs csak erdélyi szelvényekhez készült. A magyarországi felmérési szelvényeken található jelek alapján utólag szerkesztette meg a jelkulcsot Borbély Andor és Nagy Júlia.

A névrajz magyar nyelv szempontjából sok kívánnivalót hagy maga után, ami természetes is, hiszen a felmérők nagy része idegen származású volt, és csak elvétve akadt köztük magyar. Ezek írásán meg is látszik, hogy tudtak magyarul. A felírások helyességének és a helynevek pontos feltüntetésének ellenőrzésével 1786-ban a 7 nyelven beszélő tudóst, Korabinszky Jánost, a pesti egyetem tanárát bízták meg.

A felmérési szelvények két-két példányban vannak meg a bécsi Hadilevéltárban. Egyik példány az eredeti felvételi lap (Original Auf-

nahme), a másik a másolat (Reinzeichnung, Kopie), utóbbit a katonai akadémiák növendékei készítették. A két példány közül az eredeti felmérési lapok az értékesebbek, pontosabbak, mert a háromszögelési hálózat vonalait is tartalmazzák. A másolatok mutatósabbak; itt inkább a csinosásra, mint a teljes pontosságra törekedtek a rajzoló. Az előbbiek bal felső szélén római számmal a Colonne (= oszlop) és arab számmal a Sectio (= szelvény) számát találjuk, valamint a felvétel idejét, a felvő tiszt nevét és csapattestét. A felvidéki és máramarosi lapokon „Reduziert” kifejezés jelzi a lapoknak a magyarországi felvételekhez csatlakozó formába való átrajzolását. Mindezeket a felírásokat azonban csak a magyarországi lapokon találjuk meg, az erdélyi és temesi-bánsági lapoknak más a jelölési módjuk. A másolatok háromszögelési hálózati vonalakat nem tartalmaznak. Felírásuk a szelvény jobb oldalán felül található, és a szelvényre eső helységek nevét és a lakosság statisztikai összeírását tartalmazza.

A felmérési szelvényeket kiegészítik a hozzájuk tartozó országleírások.¹⁰ Ezekben a térképen rajzban ki nem fejezhető, katonailag fontos adatokat találjuk táblázatos formában írásban összegyűjtve. Az országleírás tartalmazta:

1. Az egyik helységnek a másiktól való távolságát órákban számítva és közönséges rendes lépésben mérve.

2. A folyókat mélységük, szélességük, partjaik minősége, gyalogosok, lovasok és kocsik számára alkalmas gázlók feltüntetésével.

3. Az utakat és azok állapotát.

4. Az erdőket, hogy hány használható kocsi-, faszállító- és más út, valamint gyalogösvény megy át rajta, vajon vannak-e benne hegyek, halmok, mélyedések és völgyek, vajon távol vagy közel vannak-e a kocsitaktól, vajon az erdők magastörzsű fákból állnak-e, ritkásak-e, hogy fiatal-e az erdő, hogy hol lehet rajta átjutni, s vannak-e benne mocsarak és lápok.

5. A mocsarak és lápok egyáltalában, vajon gyalog vagy lóháton mindig, vagy csak bizonyos évszakokban járhatók-e, vagy egyáltalán járhatatlanok, vajon kiszáradnak-e néha, és mikor rosszabbodik az állapotuk az időjárás következtében.

ó. A tavakat a vizük minősége szerint, vajon vizük jó-e, nemcsak lovak itathatók belőle, hanem vizét az emberek is ihatják, vagy hogy vajon az első vagy a két cél egyikére alkalmasak, vajon medrük homokos vagy mocsaras, és mily területet árasztana el, ha lecsapolnák őket, az árterület tekintélyes lenne-e.

7. Az uralgó hegyeket és magaslatokat, s különösen fel kell tüntetni a legmagasabbakat, melyek tetejéről nagy területeket lehet belátni vagy áttekinteni.

8. Végül az utakat és gyalogösvényeket általában, s hogy milyen az állapotuk különösen rossz idő esetén. Idetartoznak még az összes templomok, temetők, majorok, malmok vagy más szilárd épületek, csűrök stb. tartozékkal együtt, melyek esetleg egy község bejáratánál fekszenek, és azt, valamint a környéket uralják, vagy hogy valahonnan uralhatók.

Az eredeti felmérési szelvények felhasználásával több kisebb méretarányú, kéziratos térkép is készült. Neu ezredes már 1785-ben bemutatatta II. Józsefnek Magyarország 1:115 200-as méretarányú, tehát az eredeti felmérési szelvények négyszeres kibővítésével készített részletes térképét 39 szelvényen." A térképműhöz egy darab 1:925 000 méretarányú áttekintőlap tartozik. A *Magyar Királyság részletes térképe* kéziratos színes térkép az eredeti felmérési szelvények negyedére való kicsinyítésével készült, így a kor kartográfiai készségének valóságos remeke. Egy-szelvény 36 darab felmérési szelvény fedőterületét ábrázolja (4 oszlop x 9 sor), alakja álló téglalap, nagysága 24 x 36 hüvelyk (63 x 95 cm), amely a természetben 9,6x14,4 mérföld (73 x 109 km) területet fed le. A szelvények jelölése 1-39-ig folyamatos arab számozású, az olvasás rendjének megfelelően.

Magyarország kerületi beosztásával kapcsolatosan II. József elrendelte, hogy Neu ezredes a megyék és a kancellária által annyit sürgetett új közigazgatási térképet is készítse el. A színes kéziratos *Magyar Királyság földrajzi térképe* 1:192 000 méretarányban 43 szelvényen, áttekintőlappal és jelmagyarazattal 1786 elejére készült el.¹²

A térkép szelvénybeosztása a felmérési szelvények vagy a 115 200 méretarányú levezetett térképek szelvényezésével nem mutat kapcsolatot. Az általa ábrázolt terület is nagyobb, mert Erdély és a Temesi-Bánság is szerepel rajtuk. Egy szelvény álló téglalap alakú és 48 x 64 cm. A szelvények számozása 1-43 arab számokkal történik az olvasás sorrendjének megfelelően.

Ez a térkép már csak részben készült az eredeti felmérések alapján, mert II. Józsefnek aggályai voltak az eredeti felmérésről nyilvánosságra kerülhető katonai természetű feljegyzések miatt. A térkép három teljes kéziratos példányban készült el, egyik példányt a magyar-erdélyi Kancellária, a

másikat a Helytartótanács, a harmadikat az erdélyi Gubernium kapta, és végül a 10 magyar és 3 erdélyi kerület vezetői is kaptak a saját kerületük-ről egy-egy részlettérképet.

II. József azonban elrendelte, hogy a Neu-féle kerületi térképeken a főispánok javítsák ki a hibákat. A javításokról jegyzéket kellett küldeni az udvari Kancelláriának, amely azt a Haditanácshoz továbbította. A Haditanács gondoskodott arról, hogy Magyarország főtérképén a hibákat kijavítsák. A rendelet érdekes indokolásában azt mondja II. József, hogy a nyelvismeret még egyedül nem elégséges valamely helységnév helyes írásának tudásához. Olyan emberektől kell azt megtudakolni, akiknek hivatása a helység nevét többször leírni. A főispánok kötelességévé tette, hogy a nekik megküldött kerületi térképek javításáról gondoskodjanak.

A mai „általános térképek”-nek megfelelően - Geiger hadnagy 1784-85 között elkészítette: a Magyar Királyság térképe 8 szelvényen, a felmérési szelvények alapján kicsinyítve címet viselő színes kéziratos 1:360 000 méretarányú térképet. Az eredeti felmérési szelvények alapján készített kéziratos, színezett térkép egy szelvényének mérete 68 x 48 cm.

Az I. katonai felmérés szelvényei, mint az első igazi jó és pontos térképek kéziratos formában - sokszorosítás nélkül - a katonai térképtárakban pihentek. A maguk idejében titkosak voltak. Megtekintéséhez és esetleges részmásolásukhoz az uralkodó engedélyre kellett. A felmérésekből levezetett térképeket csak a szűk felső katonai és politikai vezetés használta, de az igény a térképek használatára egyre fokozódott.

Jegyzetek

1 „... A múlt év (1763) folyamán előterjesztett kéresemre öfelsége legmagasabb engedélye alapján már megkezdtek a térképezést Szilézia tartományban. Az államra nézve rendkívül hasznos munkának Cseh- és Morvaországban való folytatása a térképező tisztek csekély száma miatt nagyon nehéz, sőt lehetetlen volna, vagy legalábbis sok évig tartana, amíg a munka befejeztetnék. Ezért az udvari Haditanács a közérdekű ügy gyorsabb elintézése érdekében szükségesnek tartja, hogy a térképező vezérkari tisztek csupán az ország határát vegyék fel, az ország belsejét pedig az ott állomásozó ezredek-től vezénylendő, rajzban jártas tisztek térképez-zék, még pedig éppen azt a kerületet, ahol ezredek amúgy is állomásoznak. Melléjük még más tiszteket is be kell osztani, akiknek feladata lesz leírni azt, amit a térképezők rajzban papírra vetettek.” Mária Terézia a következő megjegyzést írta: „Teljesen egyetértek s a munkát, különösen Magyarországon, nem lehet eléggé sürgetni.” Közli: Borbély Andor-Nagy Júlia: Magyaror-

- szág I. katonai felvétele II. József korában, Bp. Térképészeti Közlöny II. kötet. 1-2. füzet 33-85. p.
- 2 Carte Generale de la France Par Departemens. Hadtörténelmi Térképtár. B.V.a. 86.
- 3 Tableau aller durch den preussischen Obersten Graf v. Schmettau von anno 1767 bis 1787 aufgenommenen und zusammengetragenen Lander.
- 4 Az I. katonai felmérés feldolgozását magyar vonatkozásban Borbély Andor-Nagy Júlia végezte el: Magyarország I. katonai felvétele II. József korában. Bp. Térképészeti Közlöny II. kötet. 1-2. füzet 33-85. p. A felmérésre lásd: Josef Paldus: Die militärischen Aufnahmen im Bereiche der Habsburgischen Länder aus der Zeit Kaiser Joseph II. Wien, 1919., Paldus József: Katonai térképek készítése II. József császár idejében Hadtörténelmi Közlemények. 1917. 167-185. p. Ernst Nischer: Österreichische Kartographen. Wien, 1927. Eperjessy Kálmán: kéziratos térképek Magyarországról a bécsi levéltárakban. Szeged, 1928. Csendes László-N. Ipoly Márta: Települések szelvényezése az első-második-harmadik katonai felmérések alapján. Hadtörténelmi Térképtár, Bp. 1977. Erst Hofstatter: Beiträge zur Geschichte der Österreichischen Landesaufnahmen. Wien, 1989.
- 5 Original-Aufnahmskarte von Ungarn (Magyarország felmérési szelvényei) Bécs Kriegsarchiv (Hadilevéltár), kartensammlung. (Térképtár) B.IX.a. 527. Hadtörténelmi Térképtári jelzete: B.IX.a. 527. eredeti méretű fekete-fehér fotómásolat, és B.IX.a. 1116. eredeti méretű színes fénymásolat.
- 6 Az I. felméréssel egyidejűleg végzett Liesganig-féle fokmérési háromszögelések - köztük a Magyarországon mért két alapvonal és a budai meridiánban fektetett háromszögelés - a katonai felmérésekkel nem voltak összefüggésben. Magyarországi esetleges felhasználásukról még nem tudunk. Galícia katonai felvételénél azonban a Liesganig-féle felmérés (1772-74) háromszögelését előnyösen felhasználták. Liesganig a katonai felmérések egységes megalapozását ajánlotta. 1769-i magyarországi fokmérési munkáival kapcsolatban javasolta, hogy a bécsi és a budai meridiánokban általa mért háromszögelési láncolatokat a birodalom határáig hosszabbítsák meg, és három merőleges láncollal egészítsék ki, amivel a részletes háromszögeléshez megbízható kiindulási alapot lehetne nyerni. Terve nem került kivételre, jóllehet a későbbi rendszeres háromszögeléseknél a Liesganig-féle mérések közül csak a bécsújhelyi alapvonalat tudták felhasználni. E. Nischer: Österreichische Kartographen, 1927. 76-80 p.

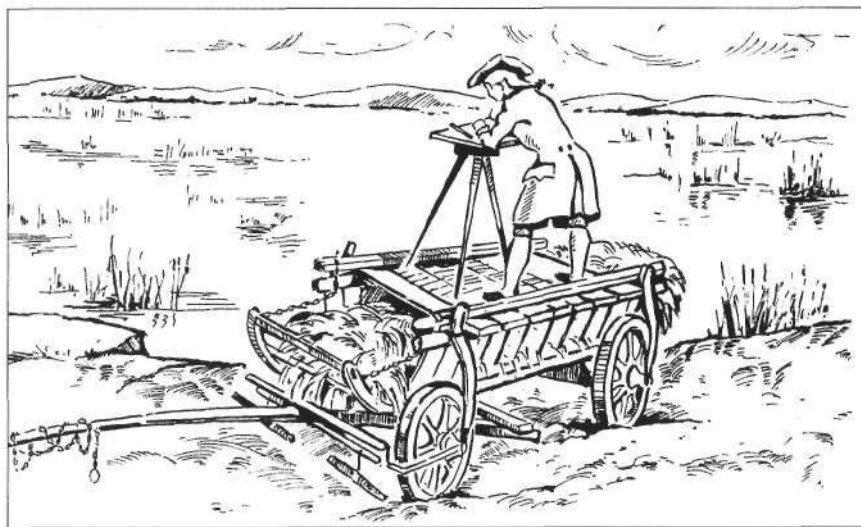
7 A térképek szelvényezésénél fontos tudni, hogy egy topográfiai térképmű általában lényegesen nagyobb területet ölel fel, mint amekkora egyetlen térképlapon ábrázolható. Ezért a térképművet részekre bontják, és a térképezett területet több vagy számos - egymáshoz csatlakozó - térképlapon ábrázolják. A térképmű részeit általában valamilyen jól áttekinthető rendszerbe foglalják. Az ilyen rendszerek kialakításának célszerű módszerei technikatörténeti folyamat eredményeként alakultak ki. Az így kialakított rendszer neve a szelvényezés, s az ilyen rendszerhez tartozó egyes térképlapok elnevezése a szelvény. A külön sokszorosított térképműrészeket abban az esetben tekintjük szelvényeknek, amennyiben azok mindegyike - egy adott szelvényezésbe illeszkedő - önálló kerettel rendelkezik. A szelvényezés egyrészt szelvénybeosztásból, másrészt szelvényjelölésből áll. A szelvénybeosztás vonalainak összessége a szelvényhálózat. A szelvényezés másik összetevője a szelvényjelölés. A szel-

vényjelölés állhat tisztán számjegyekből is - ez esetben szelvényzámozásról beszélünk -, de a legtöbb szelvény esetében a szelvényjelölés betűk és számok kombinációja. A számok lehetnek arab vagy római számok. Vannak szelvényezések, melyeknél az égtájak vagy égtájnyedek rövidítéseit is felhasználják a szelvények jelölésére. A korszerűbb szelvényezéseknél a szelvényjelölést célszerűen kiegészítik a szelvényen található legnagyobb település nevével - település híján a szelvényen előforduló és a szelvényre jellemző legjelentősebb földrajzi (domborzati, terület- ill. táj- vagy vízrajzi) névvel. Ez a szelvénynév. A kettő együttesen - a szelvényjelölés és a szelvénynév - adja a szelvénymegnevezést (régőbbi kifejezéssel: nomenklatúrát). A szelvényezés - adott térkép-rendszeren belül - általában a méretarány-sorozat valamennyi térképművére kiterjed, egységes rendszer szerint. A szelvényezés ábrázolására áttekintőlapok szolgálnak, melyek a szelvényezést az ábrázolt terület kis méretarányú vázlatos térképén tüntetik fel.

- 8 A bécsi öl (jele: o) = 6 láb = 1.896 méter, 1 láb (jele:.) = 12 hüvelyk = 0,316 méter, 1 hüvelyk (jele: ") = 12 vonal = 2.034 cm, 1 mérföld = 4000 öl = 7585.94 méter. A felvétel méretaránya: 1" = 400o, azaz 2.034 cm, = 758.594 m, ebből $75\ 859.4/2\ 634 = 28\ 800$, 1 cm. = 288 m., vagy 1:28 800.
- 9 Freiherr Andreas von Neu 1736-ben született Bécsben Alapítványi helyen kezdte meg tanulmányait 1750-ben, 1755-ben hallgatóként a bécsi hadmérnöki akadémiára kerül, 1757-ben Lacy tábornokhoz osztják be, ahol tábortervek készítése, csatamezők felmérése volt a feladata. 1759-ben a vezérkarnál százados. A békeévekben vezetője a cseh-morvaországi, sziléziai felméréseknek. 1769-ben őrnagyként Felső-Ausztriában, 1773-tól Alsó-Ausztriában - 1778-tól alezredeként, - 1782-1785

között Magyarországon ezredeként vezette a felméréseket. Később Horvátországban, a Német Birodalomban (rajnai fronton) szolgált. 1803. december 21-én halt meg a St. Pölten melletti Burgstallban. Hrenko Pál: Neu András hadmérnök altábornagy emlékezete, Geodézia és Kartográfia 1986/4. 295. p.

- 10 A Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség felméréséhez 7, illetve 4 kötet országleírás tartozik, A Hadtörténelmi Térképtárban megtalálhatók a Magyar Királyság eredeti gót betűs, német nyelvű leírásának másolatai, valamint ezek a mai németre átültetett változata.
- 1 1 A térkép címe: Kleine Charte des Königreichs Hungarn. Reduciert im Viertelmas unter der Direktion des Herrn Obrist von Neu im Jahr 785. 1:1 15 200. A eredeti térkép Bécsben a Nemzeti Könyvtárban található. Hadtörténelmi Térképtári jelzete: B.IX.a. 528/1-a, kicsinyített fekete-fehér fotómásolat.
- 1 2 A térkép pontos címe: Geographische Charte des Königreichs Hungarn, aufgenommen unter der Direction des Oberst von Neu in den Jahren 1782-84. Az eredeti térkép Bécsben a Kriegsarchivban található: Kriegsarchiv Kartensammlung: B. IX. a. 528. Hadtörténelmi térképtári jelzete: B. IX. a. 1 1 20. Eredeti méretű színes fénymásolat. Fodor Ferenc szerint a térkép egyik teljes példányát a budapesti Országos Levéltár őrzi. Földrajzi Közlemények, 1929. (LXVII. kötet 1-5. füzet, 4. p. Fodor Ferenc: Magyarország felmérésen alapuló térképe.
- 1 3 A térkép címe: Von Königreich Hungarn in VIII gezeichneten Blarn aus der Aufnahme reduciert und gezeichnet im Jahre 1784 et 1785. von Lieutn. Fr. Geiger. Maasstab 1" = 1 1/4 österreichische Melle (1:360 000) Az eredeti térkép Bécsben található; Kriegsarchiv. KA. B. IX.a. 514. A hadtörténelmi térképtári jelzete: B.IX.a. 514/1. Eredeti méretű színes fénymásolat.

Felmérő munka közben

Ács Jenő

JEHOVA ÁRNYÉKÁBAN

Eppen húsz éve, mint bűnügyi újságíró, bent jártam az egyik börtönben. Gyilkosokkal, rablókkal, tolvajokkal beszélgettem, s ekkor bukkantam az egyik zárkában egy fiatalemberre, aki szeretkezett a testvérhúgával, vérfertőzést követett el, ami végül családi tragédiába torkollott.

Kiderült, hogy a fiatalember egy akkor betiltott szekta, ma már kiségyház tagja volt, és nem önként cselekedett, a szülei kényszerítették a döntésre. A fiatalember elmondta, hogy miként, hogyan él és élt, s mi vezette - hite szerint - a nemtelen lépésre.

Az ő tragédiáját átélve, mint istenfélő ember, határoztam el, hogy alaposabban szemügyre veszem a szektát, amely - viseljen bármely nevet - lényegében mindenütt egy és ugyanaz, s bár kissé bizarrul hangzik: a lélek államosítása, fogságban tartása, ami összeegyeztethetetlen avval, amit én gondolok az istenhitről, arról, hogy a hit szabaddá tesz.

Akkori jegyzeteimből állítottam össze az alábbi riport-esszét úgy, hogy a lehető leghívebben tükrözze a század utolsó éveinek szellemiségét.

Ács Jenő

I.

Lányok és fiúk a Balatonnál, a Duna-kanyarban, a folyók mellett, a kedvelt kirándulóhelyeken. Süt a nap, szinte perzsel, jólesik a friss víz, az üdítő úszás, amikor a test és a lélek is felpeszsdül. Ilyenkor érzi úgy az ember: érdemes élni. Gyakran mondogatják már meglett korúak: most kellene fiatalnak lenni, amikor minden érettük történik.

Ki hinné, hogy vannak fiatalok, akiknek „tilos” barátkozni, akik homályos és zárt körben élnek, évezredek könyvek fölé hajolnak, s szinte betű szerint ismerik, mit és hogyan tanítottak az emberiség hajnalán élő papok és próféták. Kritika nélkül teszik magukévá az egységes szövegből kiszakított gondolatokat, s alkalmazzák a mai életre. Amikor pedig meggyökeredzett bennük a tanítás, ők maguk is „tanítónak” válnak, s útra kelnek, hogy magyarázzák, mikor és hogyan következik be a világ vége.

És mi nem akarunk hinni a fülünknek.

Lehetnek, akik arról beszélnek, hogy ne tanulj szakmát, ne barátkozz másokkal, ne élvezd az életet, hanem készülj a rövidesen bekövetkező végre?!

Nem akarok hinni a szememnek, a fülemnek, holott a fiatalember ott ül előttem és beszél, beszél... Elmondja mindazt, amiről meggyőzték őt a „kiválasztottak” és a felelőtlen szülők. Tanításuk következményei annak a fiatalembernek a fejére hullanak vissza, aki még be sem töltötte a huszadik életévét. Ő viseli a

rettenetes következményeket. Egy letűnt kor világképét hordja, mint holmi keresztet.

Tudom, ha kitérőkkel is, a közeledés, a megértés korát éljük, s ma már ki lehet mondani, hogy a más meggyőződésűek nem ördögök, nem ellenségek, legfeljebb ellenfeleink. Meg kell ismernünk gondolataikat, érzéseiket, szándékaikat, hogy azok fényében váljék lehetővé a kívánatos egymás mellett élés. Háborítatlanul azonban nem hagyhatjuk azt a gyakorlatot, amely tiltja, hogy az emberek saját életüket éljék. Miféle „betegség” az, amely nem a testet lepi el, hanem a lelket, és elhomályosítja az értelmet?

A fiú ezt mondja:

- Iskolai végzettségem nyolc általános, szakmám nincs. Pedig szerettem tanulni, be is iratkoztam a gimnáziumba, de szüleim kivettek. Ehelyett „vallásos” és „szent” könyveket tanulmányoztam, olyannyira sikeresen, hogy egy idő után másoknak is magyarázhattam az írást. Látogattam a fővárosi lakásokat, vidékre utaztam, előadásokat tartottam a gyülekezetben.

A „kiugrási” kísérletek nem sikerültek, nem is sikerülhettek. Már tízéves korában magukkal vitték a „tanúk” közé, s ha kellett, elcsatant néhány pofon is. A gyermek akkor még tehetetlen és védtelen. Amikor pedig felserdül, már semmit sem ért a környezetéből; egy másik világban, egy nem-valóságos világkép nyugözetében él és viselkedik. Beszélgetőtársam is csak azokkal a gyerekekkel barátkozott, akik a szektához tartoztak. Nem járt moziba, színházat belülről még nem látott, nem

nyaralt, nem szórakozott. Otthon ült és bifláza- ta a „tanításokat”. E természetellenes szemlé- let és gyakorlat természetessé vált, nem tudott szakítani vele, hiszen külső segítségre nem számíthatott. Senki sem tudta, hogyan él a családja.

Ezt mondja intelligensen, töprengve:

- Nyolcan vagyunk testvérek, közülünk va- laki mindig állami gondozásban volt. Én ti- zennyolc éves voltam, a húgom tizenhat, egy- általán nem ismertem, hiszen hatéves korom óta nem láttam. Valahol vidéken volt állami gondozásban, nem látogattuk. Amikor haza- jött, úgy mutatkoztunk be egymásnak, mint két idegen. Ő is eljárt velünk a gyülekezetbe, s az ottani légkör teljesen hatalmába kerítette. A szeretet, a szeretet - hangoztatták vezetőink -, s a közös imák, a túlfűtött érzelmek, mind- mind azt sugallták, hogy valóban szeressük egymást! És megtörtént. Szabályszerű szere- lem volt, büntudat nélkül. Akkor változott meg minden, amikor a húgomat bemutatam a szektabeli jó barátomnak. Már nem ragaszko- dott hozzám, inkább elkerült. Beleszeretett a barátomba, elmondta neki a mi kapcsolatun- kat. Ő továbbadta a szekta egyik vezetőjének, s mindhármunkat kiközösítettek, ahogy az apámat is, aki szintén megkörnyékezte a hú- gomat. Az új szerelem, a hirtelen felébredt büntudat és az előzmények ideg-összeroppa- nást okoztak. Ráadásként jött a kiközösítés: öngyilkosságot kísérelt meg! A mi zárt körün- kből bűnünk, amit mi nem tartottunk annak, nem szivárgott ki, a szekta vezetői nem jelen- tették hivatalos szerveknek a bűncselekményt, a vérfertőzést! A húgom életét megmentő or- vosok hozták a hatóságok tudomására a tör- ténteket.

Barátomat és engem hirtelen légüres tér- vett körül. Nem találtuk a helyünket, hi- ányzott a lelki biztonság, az a túlfűtött érzelmi élet, amely nem sokat törődik a tényekkel, sőt figyelmen kívül hagyja őket. Gyerekes szelle- mi izgalmban határoztuk el, hogy a politi- kára vetjük magunkat: újfasiszták lettünk! E lé- pésnek nem volt ideológiai alapja; az egyik szélsőség vonzotta a másikat. Röplapot rajzol- tunk emblémával, rajta három szó: „Voltunk, vagyunk, leszünk!” Ezt terjesztettük.

Ma már tudom: ez nem volt más, mint a vakhiten nevelt és táplált lélek sóvárgása más- fajta izgalomra. Almomban sem jutott eszem- be, hogy ezért büntetés jár. Hiszen semmit

sem tudok erről az országról, úgy múlt el fő- löttem csaknem húsz év, hogy akár Zanzibár- ban is élhettem volna. Ha összegzem a dolgo- kat, meg kell állapítanom, hogy a családuk szétesett. Csak a két nővérem menekült meg, mert korán elkerültek a szülőktől, s most ren- des életet élnek, olyat, amelyet én is szerettem volna.

Anyám csak annyit mondott a történetekről: „Nem tudatok ellenállni a Sátán kísérté- sének, a Gonosz erősebbnek bizonyult, mint ti!”

Lelki és szellemi válságba jutottam, s nem tudom, hogyan mászom ki belőle. Mindez, amit a gyülekezetben és otthon belém nevel- tek, szétpattant, akár a buborék. Ehhez járul a családi tragédia; én és az apám a börtönben. Meg az aggodalom: mi lesz a tíz- és tizen- négy éves öcsém sorsa, akik szintén az én ré- gi utamat járják, buzgó hívei a sektának. Az én sorsomra jutnak? S a két húgom? Még ál- lami gondozásban vannak!

- Lát kiutat?

- Szeretnék tanulni, hogy értelemmel fegy- verezzem föl magam. Le akarom rombolni azt a világgépet, amit belém rögzítettek, s felépí- teni egy újat a megszerzett ismeretekből. Le- het, hogy erre már nem vagyok képes, túlsá- gosan belém rögződött az a régi. Sokat kell gondolkodnom, hogy túljussak a mostani holt- ponton.

Vajon, túljuthat-e? Börtönbe jutott, évekre elítélték. A világi élet visszahódítását nem éppen derűs körülmények között próbálja. Azok, akik idáig juttatták, már nem segítenek, a „világiak” pedig - érthetően - bizalmatlanok.

Én meg, a hallottak után, egyre kíváncsibb. Miféle szervezet lehet az, amelynek ilyen vad- hajtásai keletkeznek? A társadalom önvédelmi reflexei sem működnek? A környezet, a szom- szédoktól a munkahelyig, az iskoláig, nem észlelte a torzulásokat? Bár a fiatalember nem dolgozott, fizetett térítőként járja az országot, s éppen csak elvégezte az általános is kólát, voltak tanítói. A szülők munkahelye, a velük kapcsolatba került gyámhatóság ugyancsak nem vett észre semmit? Hogyan lehetséges ez? - kérdeztem megdöbbenve, s elhatároztam, hogy nyomába szegődöm Jehova tanúinak.

Az mindjárt az elején kiderült: illegális, földalatti szervezet „nyeli el” az embe- reket. Ennek ellenére elég sok „tanúval” sike-

rült kapcsolatot teremtenem. Többségük szívesen beszélgetett, s mint később kiderült: „felvilágosításai” inkább arra voltak jók, hogy eltereljék a figyelmet a lényegről. Mások, szakítva a szervezettel, hajlandók voltak többet elárulni, ők voltak kevesebben. Mégis, a tőlük kapott adatok, kézikönyvek, illegális kiadványok tették lehetővé e könyv megírását.

A húszéves „tanító néni” gyermekként járt a tanúk gyülekezetébe. Szülei helyett nagynénje nevelte, aki ma is tagja a sektának:

- Amint eszméltem és önálló akaratom lett, többé nem mentem oda. Ahogy visszaemlékszem, tetszett az egész. Énekeltünk, játszottunk, még ajándékot is kaptunk.

- Ki vezette az összejöveteleket?

- Ezt már csak a nevelőszülőmmel folytatott viták alapján tudom. Ugyanis amikor megláttam egy fiúval, elszörnyülködött, el akart tiltani tőle. Megkérdeztem: ki találja ki ezeket az ostoba szabályokat? Akkor hallottam először a nagy tekintélyű férfiakról, akik Jehova „küldöttjei”, a vének.

- A nagynéni is járt téríteni?

- Ebben bizonytalan vagyok, már több mint négy éve elköltöztem tőle. Azt viszont tudom, hogy sokszor elment hazulról, nem csak este, délután is. Sose mondta, hova megy. A szomszédjától nemrég hallottam, hogy mostanában a lakásán összejöveteleket tartanak.

- Ő hogyan lett tanú?

- 1953-ban a férjét autó ütötte el. Súlyos állapotban feküdt a kórházban napokig. Az egész kisváros erről beszélt. Egyszer a kórházból hazafelé jövet két nő megszólította. Vigasztalták, hazakisérték. A férje egy hét múlva meghalt.

Később erre így emlékezett: „Minden este eljöttek, nyugtatgattak, imádkoztak. Még a temetésen is ott voltak. Idejében ismertették meg velem az »igazságot«, különben lehet, hogy véget vettem volna az életemnek.” Ha így nézem, megértem, hogy belépett közéjük.

- És más szempontból?

- A halálról egészen sajátos véleménye lett. Sokszor mondogatta: „Nemsokára találkozom a férjemmel.” Nem is volt más férfi az életében, pedig csinos asszonynak tartották. Egyszer a fülem hallatára gyözködött egy anyát, akinek meghalt a gyermeke: „Nem baj, ne bánkódj, ő tudja, mit tesz, miért szólította el!” A szerencsétlen csak nem nyugodott meg, azt

hajtogatta: „De amikor olyan jó gyerek volt, és miért éppen őt?” Azóta töprengek: Meg akarják változtatni az emberi természetet? Aki ilyenkor hálálkodik, az képmutató vagy nem teljesen beszámítható. Annyira fanatizálták, hogy nem tekinthető ép érzékű embernek.

- Haragszik a nevelőanyjára?

- Nem órá haragszom. Nemrég a kórházban is meglátogattam. Persze, ők is ott voltak. Látták, érezték az ellenszenvemet. Tudom, hogy tragédia a férj elvesztése, de ő elég fiatal volt még ahhoz, hogy új életet kezdjen. Hamis vigasz ez, amely az emberi örömök megnyirbálásával jár. Jólelkű, dolgos asszony. De a „tanúk” hálóba fonták. Az óvodába is hívták dolgozni, ennek ellenére a postánál maradt kézbesítőnek. Így több hasznot hajt nekik.

- ?

- Megtanult gépelni, és lelkesen másolja, amit adnak neki. De remélem, nem vesz részt olyasmiben, amit hallottam.

- Miben?

- Az egyik kiségyházhoz tartozó fiatalember, aki előtte közéjük tartozott, azért lépett ki, mert megundorodott tőlük. Elmondta: részese volt egy olyan szeánsznak vagy bűnbocsánatnak, ahol egy leányt tisztítottak meg a Sától a „testvérek”. Körbeülték, faggatták, ostromozták a hibáját, olyannyira, hogy végül a vattalókkal együtt extázisban fetrengett.

- Ez aligha jellemző a „tanúkra”.

- Igaza van, én magam is tudok ellenpéldákat. Ugyancsak fiatalember az illető. Munkásszállón lakott, öngyilkosságot kísérelt meg. Ezután került kapcsolatba velük, és ma nyugodt, kiegyensúlyozott embernek látszik. Már nem magányos, és nem kell félnie a haláltól.

- Ennyivel megelégedhetünk?

- Nem. Én például a hivatásomnak is élek. Gyerekeknek adok át ismereteket, olyanokat, amikre bizton támaszkodhatnak, ha felnőnek. Azt akarom, hogy ne legyenek védtelenek a rossz hatásokkal szemben. Egyedül azonban kevés vagyok.

- Vannak az osztályában „jehovista” gyerekek?

- Két jó eszű gyerek, akiket nehezen tudunk formálni. Végighallgatják az órákat, de semmiféle közösségi munkában nem vesznek részt. Visszahúzódnak, nem barátkoznak. Osztálytársaik gúnyolják őket, mert máris képtelenek beilleszkedni. Őket sajnálom, de a

szüleiket hibáztatom. Milyen lelkiismerete lehet annak a szülőnek, aki gyermekére kényszeríti ferde világszemléletét, amikor az a gyermeknek már most hátrányt okoz?

Ahogy elnézem ezeket a gyerekeket, sokszor eszembe jut, hogy mi lett volna, ha erősebben kötődöm - a szüleim révén - e szektához? Aligha lettem volna tanár...

Jó lett volna megismerkedni a nagynénivel, és segítségével a gyülekezet néhány tagjával. Nem sikerült, nem álltak velem szóba. A nagynéni a résre nyitott ajtóban állva csak annyit mondott: „Nem érek rá!”

Hasonló kudarcok után jöttem rá, hogy a „tanúk” környezetéből néha többet tudhatok meg, mint tőlük...

Esik. Nagy kövér cseppek hullanak. Az utca elnéptelenedik, az udvarokból behívják a gyerekeket. Átvergődöm a sártengeren. Mire a kerítés nélküli házhoz érek, „Jehova áldása” alábbhagy. Az udvaron teherautóról cserzett bőrű, félmeztelen emberek rakják le a faanyagot. Az új háznak csak az alapzata áll; kell még ide bőven építőanyag meg munkáskéz.

Kislány szalad felém, de a mamája máris parancsolja be az esőről. Akiket keresek, még nem érkeztek haza. Alig ejtek néhány szót, olaszos külsejű, megtermett férfi válik ki a rakodók közül. Még nem ismeri érkezésem célját, de szívélyesen behív otthonába. Azonnal megosztja velem örömét: sikerült olcsón építőanyaghoz jutnia.

Alig helyezkedem el az előszobában, odakinn máris befejeződik a rakodás. A munkatársak sorra fölhajtják a megérdemelt pálinkát, és sűrűn köszöngetve elhajtának.

- Rendes srácok, munka után jöttek segíteni. Pár ezer forint a zsebükben maradt. Márpedig most minden fillérre szükségünk van.

Megmutatja, hol lesz a konyha, a fürdőszoba és a lakószobák. Mostani lakásuk az újnak alig az egyharmada. Az udvar végében egy másik, szoba-konyhás épület.

- Ok laknak ott. Ha a miénk fölépül, a helyünkre költöznek. Nekik az előrehaladás lesz, s nem tesznek érte semmit. No, de az asszony többet tud róluk.

- Mindketten Jehova „tanúi”. Nálunk családi hagyomány. Szüleim után az öcsém és a bátyám is közéjük állt.

- Akkor „kilóg” a sorból?

- Haragszanak is emiatt. Tizenhat éves koromig én is velük voltam, családom miatt elviseltem a kötöttségeiket. Aztán, ahogy ráébredtem, már nevetségesnek találtam, hogy mások mondják meg, milyen ruhát vegyek föl, hogyan fésüljem a hajam. A vezetők szabták meg, milyen rövid lehet a szoknya, a haj, milyen a köröm. A divatos viselettől irtóztak. Mindenben a lehető legegyszerűbbet követelték. Ha fölvettem egy színes kendőt, már rám szóltak.

- A szüleinek sem tetszett?

- Az még hagyján lett volna, ha csak ők szólnak. De az végképp elfogadhatatlan, hogy idegenek beszéljenek bele az életembe. Miért lenne érthetetlen egy fiatal lánynál, ha divatosan akar öltözni, tetszeni akar a fiúknak? Persze ne higgye, hogy divatbolond vagyok. Sem akkor, sem most nem engedhettem meg magamnak. Mégis hadd döntsem el én, hogy mit veszek föl. Egyébként is: az idősebbek árgus szemekkel figyelik a gyülekezetben a fiatalokat, csak azért, hogy bűnnek nevezék azt, amit ők már nem tehetnek, de nagyon is szeretnék. Könnyű az olyan lemondásról prédikálni, ami elérhetetlen! A bátyám is ezért szakított velük, egy ideig.

- Megint szektatag lett?

- Igen. Fiatalkorában volt egy kitörési kísérlete, legalább valamennyire megismerte az élet örömeit. Még a katonaidejét is letöltötte. Aztán következett a sikertelen házassága. Válása után találkozott egy szektabeli nővel, akit elvett. Alig házasodtak össze, behívták a bátyámat a katonasághoz, továbbképzésre. Négy napot kellett volna kibírnia. De nem! A nő tüzelte, ahelyett hogy csillapította volna. Több mint két év börtönt kapott. Esküszöm, a felesége még örült is, hogy a férjére milyen mártírsorsot mért Jehova. Arra nem gondolt, hogy a börtönt a bátyámnak kellett elviselnie, nem pedig neki.

- Találkoznak?

- Nincsenek nagy családi összejövetelek. Ráadásul az ország másik végében laknak. Inkább véletlenül futunk össze. Olyan nincs, hogy rágondolunk egymásra, és megyünk.

Motorberregés hallatszik.

- Megérkeztek végre - nyugtazza a házigazdám, akinek a pálinkától ugyancsak megereedt a nyelve.

- Nézze - kimutat az épülő házra. - Ezt nem én építem, hanem Jehova. Nem én gürcölök, nem én éjszakázom, túlórázom! Gyerekes

dolog ez, gyerekeszűek ők! Vagy talán unatkozhatnak? Más sem tesznek, mint magukkal foglalkoznak. Így a lelkem, úgy a lelkem, amúgy a te lelked! Jönnének ide segíteni, majd én rendbehoznám őket. Pár hét múlva másként emlegetnék „Jehovájukat”. Mennyivel könnyebb beülni a készbe, és szenteskedni.

- Te csak hallgass - szól közbe az asszony -, nem mindenki olyan, mint te. Másoknak fontos, hogy a lelkükkel is törődjenek. A kocsmázás meg a haverok, azt bezeg nem veted meg. Közülük egyet sem látsz részegen.

A férj felcsattan:

- Miért, azt hiszed, nekem nincs lelkem? De én azt is tudom, mit kell tennem, és meg is teszem. Nem ülök be a készbe, nem járkálok úgy a világban, mint egy előkelő idegen. Nem tudom, mit szólnál hozzá, ha esténként én is közéjük járnék?

- Nem is vennének be.

A férj az asztalra csap:

- Jött nekem az öcséd a szöveggel, hogy milyen gonoszak az emberek, hogy legyek jó, meg mit tudom én. Mondtam: hagyjuk ezt! Én nem vagyok jó? Miért hiszitek, hogy különbek vagytok nálunk? Én se lopok, nem csalok, a családomnak élek. Az az igazság, hús-vér emberek nem valók közéjük.

- Jó-jó, csak tréfáltam, tudom én, milyen vagy - neveti el magát békítően a feleség.

- A drágalátos öcséd a világ legnagyobb képmutatója, bár éppen a képek nem tetszetek neki.

- Milyen képek? - kérdem.

- Nem szentképek, annyi bizonyos, igaz, azok sem tetszenek nekik. A kert végében van a sufni, ahol a szerszámaimat tartom. Oda a nők közül nem jár senki. Elég az: teleragasztottam a falát meztelen nők fotóival. „Művészi” felvételek, semmi más. Egyik alkalommal, amikor újból elkérte a fűnyírót, elkezdett nagy titokzatosan sutyorogni. Előbb nem értettem, mit akar. Aztán kibökte: kéri, szedjem le a képeket. Mert az ilyen kép az bűn, s őt a bűn zavarja. Na, kispajtás, ha zavar, ne kukkants be többé! A békesség kedvéért mégis levettem.

De kérdem én: milyen ember az ilyen? Szívességet kér, s arcátlanul beleszól a dolgaimba. Hát az nem magánügy? Én tiszteltben tartom az ő meggyőződését, ő miért nem teszi ugyanezt? Miért csak én alkalmazkodjam az ő elveihez? S nevetnem kell: ő is házasember, s feltételezhetően rendszeres ne-

mi életet él. Biztos látta már ruha nélkül a feleségét. Akkor miért játssza az esztét, mint aki kettőig sem tud számolni?

- Az nem elítélendő, ha valaki ilyen „erkölcsös”.

- Jó, ők a tiszták, a felsőbbrendűek, de csak kifelé. Nem mesélte el a „testvéreinek”, hogy a feleségét abortuszra vitte!? A nagy gyerekimádat! Persze, abba is bele akartak szólni, hogyan neveljük a mieinket. „Csináljatok magatoknak”, gondoltam - mérges lettem -, azt úgy nevelitek, ahogy akarjátok. De az enyém nem fertőzitek meg.

S amikor pincér volt - nemrég lett segédmunkás -, ő is levette a jattot. Még ma is elfogadná a borraivalót, ha a többiek nem világosítják föl, hogy ez nem tetszik Jehovának.

- Ezek szerint szigorodnak a törvényeik?

- Mostanában már nem engedik a lazaságot, mint az én időmben. Az öcsém a börtön után lett igazi „tanú”. Kiszabadulása után változtatott állást. Már többször gyülekezet is volt náluk.

- Mit csinálnak ilyenkor?

- Csak azt tudom, amit elmondanak. Nyolcan-tízen összejönnek, együtt tanulják a Bibliát, magyarázzák egymásnak.

- Nekem mutatott néhány újságot meg könyvet - teszi hozzá a férj -, amit úgy csempésznek be az országba. Engem hidegen hagytak az írásaik. Ma már nem is erőltetik: ők olyanok, mi meg mások.

- Mégis csak a felesége testvére.

- Nem vagyunk haragban, de hogyan lehetnénk jó viszonyban, amikor ők kérhetnek tőlünk mindent, mi meg semmit. Mindent Jehova nevében akarnak. Ezzel elintéznék az embert. Az lenne a kedvükre való, ha mi, mint kiválasztottakat szolgálnánk őket. Tessék, parancsoljatok: itt a fűnyíró, hoztam gázpalackot, itt van a hordó olaj. A pénz? Nem számít, örülünk, hogy tehattunk értetek valamit.

- Ugyan, maradj már, mit képzelhet rólunk, hogy így kibeszéljük a testvéreimet.

- De ez az igazság! A felesége pulóvert köt. Adja egy fillérrel is kevesebbet neked? Nem. Nem is kell! Ha ilyenek, hát ilyenek. De minek ezt szent mázzal bekenni?

- No, tényleg eleget szapultuk őket, megyek, bejelentem magát hozzájuk. De nem sokat szedhet ki belőlük, az bizonyos!

Igaza lett.

(Folytatjuk.)

Losonci Miklós

RÓZSÁS JÁNOS EMELKEDÉSE*

Szürreális álmok kísérték Rózsás János éjszakáit - „vörhenyes tollazatú sas”, melyből „férfifejű, férfitestű madár lett” - „fenyegetően lengette irtózatossá nagy szárnyait”. Esik a hó, szüntelen esik, ez idő tájt sokasodik a fehér Rózsás János könyvében, hó, hómező, hófűvás, hulló hó, hóbuckák, havas föld, fehér rém, hótakaró, hóvihar, tejfehér kása, kavargó hó, hó csikorgása, hótömb, havas tél, hókockák, hófal, fehér kristályos hóhegyek, hótorlaszok, hófogó rácsok kifejezési, villannak elő.

Bizonyos rendszer hatja át a művet. A fehér színcoportokat szürkeké váltják föl, s egy időszakban teljesen eltűnnek a nők. Az írás azonban szenvedéllyel kíséri a valóságot. Egyenletes. Nem ível föl extátikusan, de nem is zuhan a minőség. Mintha enyhülne a szigor, kisvártatva azonban szökés ürügyén rabokat lönek agyon. Rózsás János, mintha a párizsi Sorbonne hallgatója lenne - kazahul tanul. Nem adja föl, nem.

Újabb betét, újabb dráma egy Priboj nevű kiskutyáról, akit egy Abbasz nevű azerbajdzsáni lakatos, szabad munkás hozott a táborba, „kis tarka korcsot”. Íme története, melyet Rózsás János mesteri alázattal közvetít: *„A gazdája és minden rab kényeztette, etette. Reggelenként már ott volt a gyárkapu közelében, s ha özönlöttünk befelé, sorra ugrált mindenkinek és mindenkire. Örömeben azt sem tudta, hogy mit csináljon. Napközben Abbasz műhelye körül tanyázott. Érdekes módon, meg tudta különböztetni nemcsak az egyenruhás katonákat, felügyelőket, de még a szabad munkásokat is. Azokkal nem barátkozott, különös kutyaösztönére hallgatva az egyenruhásokat még meg is ugatta. Pétre, a munkahely felügyelője egyik este, amikor mi hazamentünk a munkahelyről, megfogta a kutyát és agyonverte.”*

Megpróbáltatásokat újabb megpróbáltatások követtek, kínokat újabb kínok, gyalázatok újabb gyalázatok, veszélyeket újabb veszélyek, de Rózsás mindent kibírt, mert ki akart bírni, mindig föl-emelkedett. Olyan a regény, mint az élet. Az egyik esemény dobja a másikat, a harmadikat a száradik. Tegnap vérmérgezés, elnapolódott halál, ma fantasztikus találkozás apa és fiú között: Mitrofanyuknak, az ősz lakatosnak egy katona nyugatukrános kiejtése árulta el, hogy a fia az. Mi a hatalom válasza erre? Nagylelkűség helyett otrombaság. A katonát azonnal elvezényelték, fájt nekik, hogy zsoldján „a városi boltból valami édességet” vitt az apjának.

Bizonyos fásultság vesz erőt az írón, de ez az élet, a fogság fásultsága, stílusa feszes marad, erősödik a szürke használata. Nem véletlenül. A szín ezúttal is a belső állapot ziláltabbá válására utal. Váratlanul valami egészen különös, kettős érzés lesz úrrá rajta. Fölcsillan végre a remény, hogy szabadulhat, de maradéktalanul már ennek sem tud örülni, mert egyszerre nosztalgia vesz erőt rajta az elhagyandó ócskaság, árvaság láttán. Erre Rózsás János sem számíthatott. Bekövetkezett. *„Végig jártattam tekintetemet a kopár lágerudvaron, gondolatban megsimogattam a napsütötte, de mégis sivár barakkokat, melyek között életemnek négy emlékezetes esztendeje pergett le, és bármennyire vágytam el innét, bármennyire hívott is a szabad élet, a haza, kicsit fájt a szívem arra a gondolatra, hogy most látom utoljára az életben. Valahol olvastam egyszer, hogy az ember még a börtöncellában is otthagyja a szívének egy darabkáját. És ez így is van. Amivel az életben érintkezésbe kerülünk, az már énünknek egy részévé válik, és a keserű élmények ellenére is kedves lesz a számunkra.”* Bonyolult, titokzatos, megfejtethetlen az élet.

Ahogy éledni kezdett 1953-ban Rózsás János személyes reménye és a világremény, a könyvben a szürkeség is színesedni kezd. 1953 júniusában indult vissza immár a „személyvonat”, és decemberben már át is ölelhetette édesanyját. Bekes atya ígéretéhez híven rózsafűzérrel lepi meg: *„Megcsókoltam a kis feszületet. Ezentúl mindig magammal hordtam, és azzal imádkoztam. Most lett elő-*

* A tanulmány befejező része. (A szerk.)

szőr rózsafüzérem 1944 óta, amikor Niklán, a letartóztatás alkalmával elkobozták tőlem a máriabesnyői búcsújáráshelyről hozott Szentolvasómat.” Erőt adott mélységes hite, s abban is van valami jelképes, hogy Berzsenyi Niklájáról rabolták el, de Lermontovval a szívében indult hazafelé. Költészettel. Különös, hogy nemcsak Szolzsenyicin, hanem Jurij Vasziljevics Karbe mérnök is arra kéri a búcsúzás pillanatában Rózsás Jánost, hogy ne vigyen haza gyűlöletet a szívében az orosz emberekkel, az orosz néppel szemben. Nem vitt. Nem élt benne gyűlölet, bosszúvágy. Eredetileg sem. Karbe csak erősítette ebben a magatartásában. Visszafelé már az őrség rájuk vigyázott. Más értelemben. Távol tartották tőlük a rablókat, szélhámosokat, de Lembergben öt hónapig rostokoltak; Rákosi pedig ellenséges fanyalgással fogadta őket. Miközben ők Csapnánál a Himnusz énekeltek, ÁVH-s katonák durva parancsokat osztogattak. Lakonikus ridegséggel a tiszt csak ennyit vett oda Rózsás Jánosnak: „Maga Nagykanizsára, Csengery utca 52-es szám alá utazik.” Ennyi. Semmi több. Egy „Isten hozta barátom” nem hangzott el. Otthon aztán egymásra borultak édesanyjával, édesapjával. Kisöccse már aludt a konyhában, a lócán. Kezet szorított a szomszédból betoppanó lánnyal is. Akkor még nem sejtette, hogy „jövendőbeli” feleségét „üdvözölte”. Így ért véget a nagy utazás.

II. rész

Rózsás János dokumentumregénye eposzi méretű. A második világháború utáni kataklizma nem egy szelvényét értelmezi, hanem annak egyetemes pusztítását. Négy földrész, negyvenöt nép fiainak, lányainak szenvedését ábrázolja a szovjet GULAG poklában. Rózsás János több mint száz magyar áldozatot név szerint is említ, sokuk sorsát részletesen elemzi, végigjárja a gonoszság természetrajzát, elemzi az emberség helytállását. Magyar, ruszin, észt, tatár, német, örmény, grúz, orosz, üzbég, kazah, ingus, csecsen, japán, lett, tádzsik, zsidó, cigány, finn, csuvas áldozatok szerepelnek e heroikus írásban, mely minden alaposága és lírai finomsága ellenére sem veszti el kötelező tárgyilagosságát, miközben érzékelteti több millió ember értelmetlen, fölösleges és gyalázatos meggyilkolását. Homérosz hexameterekben énekelte meg az „Iliász” sok ezer halottját, Tolsztoj prózában örökölte meg Napóleon és Kutuzov irtózatosságot, Rózsás János dokumentumokra épített eposza a gyötres igazságtalanságára utal, arra, hogy ezt az emberalázó, emberpusztító gyalázatot egy ördögi hatalom emberségéből kivetkőzött tette; Hiroshima, Potsdam, Drezda után, amikor már abszolút fölösleges volt e fekete indulatot rázúdítani az irtatlanok millióira. Történelmi megrázkódtatás alanya volt Rózsás János, a história poklának írója lett. Az is hevítette, hogy élnie kell, elsősorban azért, hogy írásában nyom maradjon az irtatlan kegyetlenségről. Nehezen fogjuk föl, hogyan tudott megbirkózni az embertelen nagyságú föladattal, mindazzal, amit jegyzetek hiányában, pusztán a memóriájára hagyatkozva mégis megörökített: számtalan történetet, több száz helységet, nevet, embereket, állatokat, sorsokat.

Előhívta a neveket emlékezetéből, s akikkel együtt raboskodott a GULAG-on, újra és újra megjelennek memóriájában - ezért Rózsás János nemcsak Nagykanizsán él tiszt és megbecsült családapaként, de álmaiban Herszonban keresi buslátját, kapcáját, Ruga Ferihez szól, morzsolgatja rózsafüzéréét, figyelni egy tatár lány ruganyos mozgását. Mert nagy az ő családja: Fanny, Galja néni, egy vörös hajú vézna lány, Grusa, Kátya, borbélynő, Etelka Nyíregyházáról, Sura, Ványka, Olga, Tatjana, Marija Ivanovna, a szőke asszony, Ljuba, és mindenekelőtt a legtöbbször említett Duszja nővér, akinek kialakuló élete föltámasztását köszönhette, a szeretet-gyógyszer adagjaival, a szüntelen gondoskodással. Több száz férfi is honos emlékezete táborában, hol egy német katona toppan elő, hol magyar leventetársa, egykori Tito-partizán, Juhász Károly, Kádár Imre, öreg ukrán, örmény, román, Antonov, sváb hentes, szitkozódó sztarsz, Dusán, a szerb, Krumpach Józsi bácsi, Micsinai Imre, Kirshner, Józsa főjegyző, Iván, Ribovszkij lengyel mérnök, Péjó halászmester, pravoszláv püspök, Tyimofejev, matróz, zsebmetsző, Konrád Lajos, Hajas Jenő, Pók Imre, Vologya, orosz felcser, Mózser Károly, Juszupov, Tibolt József, Liebermann őrnagy, gróz legény, Luvcsenko, és újra, újra, annyiszor Ruga Feri, Dodek Dezső, Guhar, Verbickij, Grisa, motozó tiszt, balti fiú,

Goncsarov, Kucenko, kazah, üzbég, japán, észt fogoly, Polácsek és Paulov főorvos, Muha bácsi, Szoglajev, Revorjuk, Durakov, Paskievics, Aljosa és annyiszor, annyiszor Szolzsenyicin, krími tatár, Grisin, szakadt ruhájú krohobor, Vasziljev, Szádcsikov, megannyi nacsalnyik, tüdőbajos fiatal, Zverov, gagauz, Bekturszunov, Benkő Tibi, Szarkonics Gyuszi, a tulai Aljosa Potapov, Batujev, Sztrucskov, mandzsúriai fogoly, rablógyilkos, martalóc, egyetemi professzor, Makovicsuk moldvai álmofejtő, az üzbég Talipov, Gyivnics, Omelcsenko, Számusz orosz-zsidó, Lasztfiker, Gerencsér József, volgai német, a csuvas Zsilin-Csabanov - eposzméretű a névsor; száz és száz figura a világ minden tájáról, akivel Rózsás János együtt sínylődött a lágerben, együtt remélt, együtt küzdött az életért a céklaleves kanalizása közben.

Az eseménysor Magyarországon és az egy egykori Szovjetunió területén pereg: a Mecsekben, Marcaliban, Niklán és Odesszában, Nyikolajevben, Herszonban, Észak-Urálban, Karabasban, Szpásszkában, Ekibasztuzban, Lembergben, de a fölfakadó emlékezetet és a történetek sokaságát hömpölyögtető minielbeszélések nyomán Mözsön, Baján, Szibériában, Ráckevén, Kolozsváron, Németországban, Szabadkán, a Kárpátokban, a Duna-Tisza közén és a Fekete-tengernél, Berlinben, Európában, Ázsiában, Bulgáriában, Kubányban, Nyizsnij Novgorodban, a balti államokban, Veszprémben, a Kaszpi-tengernél, Kurszknál, Nagykanizsánál, Moszkvában, Iklódbördőcén, Bizáncban, Jeruzsálemben, Jekatyerinburgban, a Szaharában, Indiában, Bánokszentgyörgyön, az Égei-tengernél, Budapesten, Albániában, Gyulán, Franciaországban, Omszkban, Kiskőrösön, Voronyezsben, Pompeiben, az Amúrnál, kínai falnál, Bajkálnál, őserdőben és Kazanyban, Jeniszejnél, Alma-Atában, Londonban, Munkácson jár a képzelet.

Rengeteg állat szerepel a regényben - nyúl, kígyó, pók, hangya, béka, egér, liba, oroszlán, tigris, teve, csiga, tehén, szentjánosbogár, farkas, ló, vadmacska, kecske, medve, ökör, kutya, majom, véreb, vércse, szamár, bárány, patkány, hal, döggkeselyű, méh, pacsirta, szúnyog, róka, tyúk, darázs, légy, pulyka, vipera, sáska, hörcsög, harkály, sas, hiúz, szöcske -, de legtöbbször a tetű fordul elő, 36 alkalommal. Egész állatkert nyüzsög, ugrál, sompolyog, vicsorít, csúszik, araszol, villan, karmol, harap, bőg, csíp, szúr, iszkol, figyel a regényben, s kiderül, hogy valamennyiük legnagyobb ellensége, gyötörtetője a ki nem irtható, újra és újra alattomosan újjászülető és támadó tetű.

Rózsás számtalanszor foglalkozik az Istennel, említi a Bibliát, a Koránt, a magyar Himnuszt és az ENSZ megalakulását, a koreai háborút és a görög mitológiát.

Izgalmas a mű színrendje is. Egészségesebb, erősebb, teljesebb, mint a légerek sivár színvilága, mely arra utal, hogy Rózsás János lelkületét, reménységét, győztes belső küzdelmét is hordozzák színei. Színekben örökíti meg nemcsak külső környezetét, egy-egy színes jelenségre összpontosított élményét, hanem színekkel örökíti meg álmait is, melyek ötvöződnek a valósággal. E két régióhoz egyaránt hűséges, ebből adódik, hogy színvilágának áthatóan terebélyes a gyökérszete.

A „Keserű ifjúság”-ban 5289 színegység található színeket jelző szavakban, színhordozó kifejezésekben és összetett szintársulásokban. Harminckilenc árnyalat olvasható - a főszínek mellett lilá, narancs, rőt, rozsdás, vörhenyes, csontszín, bronz, jég, nikkal, rubin, drapp, szőke, arany, ezüst árnyalat. Teljes a pompa, a választékosság. Természetesen az író mindezzel nem villog, hanem jellemez. Embert, történet. Ami az elhagyatottságra utal, az az, hogy a legtöbbet használt szín a fekete, 985 alkalommal fordul elő. Ez azért különös és egyedi egyúttal, mert költészetünkben immár több évszázada a piros a főszereplő. Rózsás könyvében 786 egységgel második helyre szorul, és a sok hó, fagy, dér, zúzvara következtében a színzászló harmadik tónusa a fehér 735-ös előfordulással. Mit jelöl Rózsás feketéje? Sarat, éjszakát, gyászt, árnyékot, szénbányát, sötétséget, kátránypapírt, koromsötétet, fekete kenyeret, vaksötétet, alkonyt, tömlőcöt, cellát, szentjánosbogárkakat, zárkát, reverendát, varjút, fekete zászlót, kormos lyukat, pernyét, üszköt, kéménysprőt, fekete szűrcsizmát, fekete gyöngyfűzért, fekete felhőt, fekete szemeket, koromfekete szakállú férfit, fekete álarcot, tárgyat, hangulatot, környezetet, állapotot, durvaságot, kegyeletet, ékszert, női szépséget, szokást, természeti jelenséget. És a piros? Vér, máglya, tűz, parázs, szív, láng, piros gyümölcs, tűzhely, izzás és az ezen fogalmakat érintő szócsalád örökítődik meg számtalan változatban. A fehér többnyire a hó, a jég, a tél, a tej, a cukor, a só, a vatta, a gyertya, a cigaretta

szójele. Rózsás János nagy színcsaládot birtokol, ő az ura, testvére minden érzékeny színrezdülésnek, egyéni tónusmegnevezésnek. E pazar pompából idézek: mállott vakolat, teveszőr, sápadt arcú raktáros, szürke kis levente, penészes pince, zúzmarás hó, napégette, beszűrődő fény, tündöklő csillag, verőfényes, a Nap simogató melege, vöröstégla bástyafal, rőt fény, hólepte fű, poros pókháló, erdősáv, zöld víz, mélykék ég, Dnyeper kék szalagja, szöke ukrán fiú, aranyhíd, bíbor-színű, rézbánya, rozsdás sodrony, bronzlemez, lilára dermedt, ólomszürke, csontdermesztő, jeges iszap, esti szürkület, pergamen képű százados, hideg fény, rézfogantyú, börtönszínű ember, rubin-színű csepp, nyírfarönk, hamvadó tűz, füstölgő üszög, kéklő erdőség, kékesfehér köd, gyanta, rózsaszínű gyanta, vörös szeplős, babérlevél, barna felhő, fénykoszorú, derengő fény, a Hold ezüstös-fehér tányérja, sárgás köd, puha pázsit, kőfejtés, havas fenyves, a kihűlt nap rozsdavörös korongja, derengő homály, liláskék, kegyetlen napsütés, bágadt fény, vashulladék - ez a világa, környezete, belső látomása. E színváltozatokkal Rózsás János atmoszferikus jelenségeket örökít meg, tárgyi különlegességeket, amit észrevesz a láger sivárságában is, s ez boldogítja. Rácsodálkozik a gyötörtetések helyszínére is, hogy eredetileg milyen vonzó emberi használat nélkül. A látvány sokszor izzik látomássá, elvont gondolatokat is értelmez, a szín nem pusztá ábrázolás. A színnek szépségével védekezik Rózsás János a rontás, a pusztulás ellen.

III. rész

Szolzsényicin műve, az „*Iván Gyenyiszovics egy napja*” és a „*Keserű ifjúság*” atmoszférája szükségszerűen hasonlít egymáshoz, hiszen a belső magatartás rokon, az adott környezet azonos. Őt a németek fogták el erdőben, Rózsást az oroszok szintén erdőben. Vannak eltérések is. Szolzsényicin harmadik személyben mondja el történetét, Rózsás első személyben, Szolzsényicin erősen cigarettázik, Rózsás nem. Szolzsényicin művében nincs nő, a „*Keserű ifjúság*”-ban annál több. Szolzsényicin foga kihullik, haja ritkul, amikor eszik, ősi szokás szerint mindig leveszi sapkáját, mindketten azonban a kegyetlen nyomorúságot, ezt a szűkített szűkült életet írják le, amelyben szenvedtek. Ok és sok ezer társuk. Ugyanaz a pokol, de Rózsásnál több az ördög, több az áldozat. Szolzsényicin a pokol állandóságát festi tudatos szárazsággal, kemény, kopár, stílusban, mérhetetlen belső szigorral - Rózsás Jánosnál a gyehenna tüze olykor csitul, s néha megvilan a lélek.

Szolzsényicinnél is sok az állat. Ő sokszor említi általában a dögöt, kisborjút, rénszarvast, sakált, földi gilisztát, mókust és döglött lovakat. Egyezések és eltérések találhatóak a bejárt világ helyneveiben is (ami Rózsásnál elmarad, hiszen soha nem járt ott). Szolzsényicin szót ejt Uszt-Izsmáról, Vlagyivosztokról, a kotlasi gyűjtőtáborról. Színeken Szolzsényicin nagyobb teret ad a barnának, melyet a dohány, zabkása, kenyér, forgács szavak érzékeltetnek. Az ő három főszíne is Rózsás János művéhez hasonlóan a fehér, fekete és a piros. Visszatérő kifejezése a vér, tűz, szív, tábortűz, parázs, tej, hó, dér, cukor, só, cigarettá, hóvihar, hómező, hótisztítás, hólepte, hóolvasztás minden mennyiségben. Rózsás és Szolzsényicin közös szava az éjszaka, szén, sötét, fekete kenyér, kátránypapír, korom - Szolzsényicinnél a fekete buslát is többször előfordul. Mindazonáltal Rózsás Jánosnál több a színárnyalat és jóval intenzívebb a színhasználat. A színek örömebe a magyar író jobban belekapaszkodott.

Tolsztoj, Szolzsényicin, Rózsás János is úgy éli a háborút háború után, hogy a békét izmosítják. Önmagukban, szűkebb-tágabb környezetükben. Tolsztoj világirodalom. Szolzsényicin Nobel-díjas. Rózsás János ismeretlen. Ma még az. Fejtő Ferenc prófétának nevezi Szolzsényicint, aki azóta hajdani száműzöttként „bevonult” Moszkvába. Rózsás János a szívünkbe vonult be.

Mindkettőjük azonos munkamódszere a csökkent lehetőségükből adódott. Se papír, se idő, se hely, se engedély nem létezett számukra, így Szolzsényicin is, Rózsás nemkülönben memorizált. Trenírozták emlékezőtehetségüket, s az adatot az első szabad időpontban azonnal rögzítették. Rózsás János ahogy hazaérkezett, 1953-55 között elkészült műve vázlatával. Ez a továbbiakban bővült, tisztázódott, árnyaltabbá vált. Duszja nővéréről külön könyvet írt, melyet hamarosan Moszkva-

ban is kiadnak. Mindez a „Keserű ifjúság” egyik lényeges betétje, melyhez külön írói építményt szerkesztett. Szolzsenyicinnel hosszú ideig leveleztek, s az orosz író a Nobel-díj átvételekor is megemlékezett róla, magyar barátjáról. A kapcsolat később szünetelt, mert Rózsás Natalija Alekszejevna Resetovszkajával, Szolzsenyicin első feleségével maradt kapcsolatban. De mindez külön történet, kész dráma, méltó lenne a földolgozásra. Levelezésük a Széchényi Könyvtár zárolt anyaga,

A méltatlanságok itthon sem szakadtak meg. A kiadók nem Rózsás Szolzsenyicin-fordítását fogadták el, sok nemes cél maradt meg az ígért tokjában. Csak Rózsás János dolgozik fáradhatatlanul. Űgy véli: kötelessége, hiszen százezer magyar halt meg, az ő névsorukat, életüket tartalmazza a GULÁG LEXIKON. 3500 rabtársának adatait tartalmazza a kötet, a dokumentációs anyag szintén az Országos Széchényi Könyvtár zárolt kéziratárában található. Lassan, de előre lépünk. Szerencsére Rózsás János, amikor a „Keserű ifjúság” vázlatát írta 1953-55 között, azzal párhuzamosan betűsoros névjegyzéket is írt volt rabtársairól. Ez gyűlik - alapja a GULÁG LEXIKON-nak. Már ma is a kutatás egyik forrása, holnap még inkább azzá válik. Hasonlóan fontos, hogy a nemzeti emlékezés évente egy napon tiszteleghet immár a GULÁG EMLÉKMŰ előtt Budapesten. Evangéliumi szóhasználatot kölcsönözve, meghajtják fejüket a választottak, ha a hivatalosak gyakran távol maradnak is.

Enciklopédikus hevület feszíti Rózsás János könyvét, a „Keserű ifjúság”-ot, de ezt az eposzi méretű írói összefoglalást a történelem átélt drámája mozgatja, és a líra megindító áhítata. Mindvégig természetes és közvetlen marad. Nem túloz, nem hallgat el semmit. Nem kérkedik, nem hősködi. Alázatos. Nagylelkű. Emberi. Rabul ejtették, kínozták, gyötörték kilenc évig, de Rózsás János nem gyűlöl senkit. Ez az ő erkölcse, melyet a stílus egyenletes szépségével hitelesít. Kamaszfiú volt, amikor elhurcolták, meglett férfiúként érkezett haza. Feleselt az ikaruszi léttel: Daedalus maradt, okosan, bölcs szárnyaló, aki a Pokolban is fölemelkedett.

Golgota, 1998

Vilcsek Béla

KÖZTESEK NEMZEDÉKE

(Koppány Zsolt: *A munkanélküliség diszkrét bája*; Kilián László: *Kártyaszeánsz*)

Él és dolgozik közöttünk egy különleges sorsú és státusú nemzedék: az ötvenes évek második felében és a hatvanas évek legelején születettek nemzedéke. Kevés figyelem irányul rájuk, kevés szó esik róluk. Nevükhöz látványos tettek nem fűződnek. Ok az úgynevezett békeviselt nemzedék. A háborúkat déd- és nagyapáik harcolták végig, a forradalmat vagy ellenforradalmat apáik vívták meg, a rendszerváltást vagy rendszerváltozást jobbra fiaik vagy tanítványaik hajtották végre. Ok azok, akik a történelem viharait, a társadalom fordulatait ugyan(úgy) intenzív, személyes élményként élték meg, az események tevékeny részeivé mégsem váltak, alakítóit nem lehettek. A „nagy” generáción túl, a „kis” generáción innen vannak. Köztesek tehát. A középgeneráció képviselői. Tették és teszik a dolgukat minden időben becsülettel a maguk hétköznapi szinterein, élnek és elszenvedik a maguk „hétköznapi passióját”.

Az 1955-ben született

Koppány Zsolt

első kötetével, a *Költői színjátékkal* 1988-ban jelentkezett. Azóta írt verset és prózát, novella- és elbeszélésfűzért, beszélgetésszerűeket és esszéovellákat. Legújabb, immár műfaji értelemben véve is költői színjátékokat tartalmazó kötete a tizedik a sorban. Drámai jeleneteinek, hangjátékainak, forgatókönyveinek szereplőit természetesen szintén meghatározó módon érintik a nagy történelmi-társadalmi változások. A nyugatról hazavágó neves építész például egy élet munkája, három év frontszolgálat és tizenkilenc hónapos francia fogság után is hiába vár arra, hogy valaki igazolja korábbi érdemeit; sorsa a kitelepítés (*Nyugatról jöttem*). A világszerte elismert, Nobel-díj-várományos író sem lehet próféta a saját hazájában; bírósági eljárás és nyolc évi börtönbüntetés az osztályrésze (*Élményanyag*). A volt földbirtokost, a második magyar hadsereg tábornokát is előállítják, vagyonától megfosztják; feleségét, mindenféle rosszindulatú híresztelések alapján, évtizedek múltán is zaklatja a rendőrség (*Hétköznapi passió*). A Mama aláírja, majd másnap tüntetőleg kihúzza a nevét a Mindszentyt elítélő listáról; per alá vonják és kényszernyugdíjazzzák, s később is csak alamizsnával felérő kárpótlásban részesülhet (*A munkanélküliség diszkrét bája*). Az öntörvényűen elszánt, egyenes tartású, a körülmények változásainak éppen ezért teljességgel kiszolgáltatott személyiségek szükségyszerűen öröklődnek fel a rájuk nehezedő lelki teher alatt. Fiaikra, unokáikra legfeljebb az elszánás szépsé-

gének, az erőfeszítés nagyságának s az elbukás méltóságának emlékét hagyományozhatják.

Koppány Zsoltot versben és prózában, esszében és drámában eltökélten egyetlen kérdés foglalkoztatta: a személyes léthelyzetére vonatkoztatott predesztináció és megváltás kérdése. Egész életét és munkásságát meghatározó alaptételét már *A gondolat birodalma* című, 1994-es kötetének öninterjújában, kendőzetlen nyíltsággal megfogalmazta: „Az emberi munkát azonban mindig megelőzi a gondolat. Most nem a futószalag-munkára gondolok, hanem a nagy teljesítményekre. Tehát ha nem gondolkodom, csak egy két lábon járó valami vagyok. Így viszont, remélem: ember. De ennél sokkalta fontosabb a szeretet. Magasabb rendű minden gondolatnál, mert oly ritka, mint a La Bruyère-i gyémántok és gyöngyök. Mindkét kiválasztottságnak a sajátja. A meghívottak csak bámészkodjanak, öljenek és öleljenek, mert a világ így teljeseedik részekből egésszé és megfordítva, mert így isteni és kozmikus eredetű egyszerre.” Futószalagmunka és kivételes produktum, vegetatív lét és emberléptékű élet, meghívottság és kiválasztottság antinómiái. Az új kötet címadó tragikomédiájának gondolkodó és író főhőse, a horpadt mellkasú szerzői alteregó, Kreuz Attila hasonló kettősségek jegyében fejti ki életfilozófiáját: „Mert az nem lehet véletlen. Mert véletlenek nincsenek. Az, hogy a Mama visszavonult és dül-fül magában, az mind predesztináció. Hogy mi fog történni percekben belül, az is. No, most itt következik, hogy mire vagyunk kiválasztva. Mert hogy ki vagyunk választva valamire, az biztos. Többek vagyunk egyszerű meghívottaknál. Még a Mama is. Csak hát vannak, akik a sikerre, nőfalásra, gondtalan életre vannak kiválasztva, és vannak, akik a megváltásra... Igen, szerintem mi, hogy úgy mondjam, nyomorultak, megszorítottak s megaláztatottak a megváltásra vagyunk kiválasztva. Mert az nem lehet, hogy köztünk, emberek között ne történjék meg a természetes kiválasztódás. Ahhoz, hogy a többi vigyorgjon, nőzzön, művekkel befusson, kell valami ellensúly. Akik viszont mindezt nélkülözni kénytelenek. Hát ezek vagyunk mi. Hogy nekik jobb legyen.” Koppány Zsolt hősei az élet(elv) e nagy, feloldhatatlannak látszó ellentétei között vergődnek. Sokra hivatottak, műveltek és tehetségesek. Schopenhauert, Nietzschét, Dosztojevszkijt olvasnak és idéznek. Publikációik és könyveik jelennek meg. Hallgatóságukat lépten-nyomon elkápráztatják mélyenszántó gondolataikkal, életbölcseiségükkel. Csak éppen a mindennapok útvesztőiben képtelenek eligazodni. Társra nem lelnek, szponzori támogatást nem kapnak. Munkaközvetítői irodába járnak, de az ígérkező állást garantáltan mindig valaki más halássza el előlük. A hétköznapi világának ők az örök vesztesei.

Avagyott és a való világ, a kiválasztottság tudata és a meghívottság realitása, a szeretet és a gondolat közötti feszítő ellentét e hősokeket szüntelenül, s nemegyszer megmagyarázhatatlanul, agresszív cse-

lekedetekre készíti. Tetteiket a lefojtott vagy elfojtott, tehetetlen düh és keserűség vezérli. A személyiség rejtett zugaiban valami megfoghatatlan és teljes mértékben soha fel nem dolgozható feszültség munkál. Nem tudni, mikor és hogyan tör felszínre. Négyes Arnold folyton emelkedő mennyiségű morfiomadagokkal és idegőrlő telefonokkal pusztítja mostohaszüleit (*Ólomtelefon*). Koprázi otromba tréfáival a kétségbeesés hátrára juttatja a könyvesbolt alkalmazottait és vásárlóit (*Könyvháború*). A gyerekek a nyári szünidőben kövekből épített barikáddal torlaszolják el az úttestet; a látogatóba érkező apának meg első dolga, hogy jól képen teremtsen rég nem látott csemetéjét (*Hétköznapi passió*). A Mama kéjes élvezettel metszi el a csirkék nyakát, miközben a fia élehetlensége miatti elkeseredés őt magát öngyilkossági kísérletbe és kórházba juttatja (*Hétköznapi passió*; *A munkanélküliség díszkrét bája*). Az egymás- és önpusztítás pótszelekvés lehet csupán; az elfojtott indulatok, a felgyülemlett feszültség időleges levezetése. Megoldást kizárólag a kiválasztottságnak való megfelelni tudás, az emberléptékű élet megvalósítása jelenthet(ne). A szereplők minduntalan fényes esszéirői karrierről és tekintélyes gondolkodói életműről, értelmes munkáról és inspiráló alkotói légkörről, harmonikus családi háttérrel és a gyermeki rácsodálkozás esélyéről álmodoznak. Mindennapi tapasztalásaik azonban mindegyre jelzik, hogy karrier, alkotómunka és harmónia - az ő számukra legalábbis - elérhetetlen.

Koppány Zsolt kötetében eddig is egy jobb sorsra érdemes korosztály létérzésének hiteles pillanattfelvételeit készítette. Törvényszerűen jutott el a zaklatott tudat villanásnyi élet- és történetdarabjait, a különféle képeket és eseményeket, az idő- és térsíkokat merészen egymás mellé rendelő és egymásra vetítő film- vagy snittszerű alakításmóddhoz. Világról és művészi alkotásról vallott elképzelése, az általa felhalmozott bőséges élmény- és alapanyag, valamint az eredményesen kikísérletezett jelenettechnika birtokában, úgy tűnik, most már e pillanattfelvételek, élet- és történetdarabok, képek és események nagy egészé formálásának nehéz feladata vár rá. Csak műalkotásra alkalmas kedélyállapotán, no meg személyes körülményein múlik, hogy az önmagukban hiteles részleteket sikerül-e egy egész emberi sors, korszak és nemzedék átfogó, emblemikus rajzává összeillesztenie.

Sorsok és történetek összeillesztésének alkotói dilemmájával néz szembe az 1961-es születésű

Kilián László

is új regényében, a *Kártyaszeánszban*. Koppány Zsolttal ellentétben ő mindennél előrealóbbnak tekinti a konstrukciót. Többrétű vagy többrétegű, bonyolult regényszerkezetet hoz létre, melynek egységességét mitikus és esztétikai eszközökkel igyekszik megteremteni.

Műve, az alapkoncepciónak megfelelően, több szinten és regiszterben olvasható és értelmezhető; tartalmi-tematikusan, illetve formai-poétikai szempontból is legalább két-két rétegre tagolható.

Tartalmi-tematikusan szempontból a regény a Gigli becenevű operabarátnak az ősi tarotkártya lapjainak megfoghatóságáról szóló elbeszéléssel veszi kezdetét, s a Zsuzsi Presszó férjvécéjének közvetítésén, immáron Patkó Mihályként való felébredéséig tart. Gigli-Patkó felébredése egyszersmind ráébredés is, mégpedig arra, hogy a delíriumos álomlátás vagy látomás tárgya a mindennapok üzleti világában könnyűszerrel pénzre váltható; a bővített lapszámú kártyacsomag piacra dobásával busás haszon szerezhető. A századelő klasszikus modernségének, nemet változtató Orlandóját megidéző átváltozás mintha azt sugallná, hogy minden kornak olyan hősei és történetei vannak, amilyenekre rászolgál. Minekünk, a regénynek ezen a hétköznapi-reális szintjén, a Gigli-Patkók kisszerű karriertörténetével kell beérnünk. Az átváltozás ténye ugyanakkor jelzi a jelentéktelen történet általános-áttételes szintre emelésének szándékát is.

A regény tartalmi-tematikusan szempontból második, módszeresen kidolgozott rétege: a tudományos-egyetemes réteg, mely a klasszikus modernség másik nevezetes ősmintáját, az ulysseusi példát követve, az ember(iség) nagy mítoszainak és műveltséganyagának foglatát nyújtja. Ez a réteg is Giglinek a kártyák megfoghatóságát a történelem-társadalom kiüresedésével párhuzamba állító világmagyarázatától vagy az állítólagos 19. századi kalandornő, Jelena Petrovna teremtéstörténetétől a kártyaszeánszon előadott aktualizált Krisztus-történetéig vagy teozófikus világértelmezéséig terjed. Összességében pedig az ezredvégen végképp elveszni látszó mitikus-misztikus egység, a teljesség megvalósíthatóságára tett bátor kísérletként értékelhető.

Egységnek és teljességnek ez az ezredvégi megkísértése természetes módon komoly formai-poétikai gondokat is felvet. A kérdés mindenekelőtt úgy merül fel, hogy a centrumát, strukturáló középpontját veszített gondolkodás és világfelfogás időszakában hogyan lehet legalább a mű(vészet)ben a rendezettség, az egészelvűség hitét megőrizni; hogyan lehet az egymástól meglehetősen távolinak ható és különböző minőségű részleteket legalább mesterségesen összerendezni. Kilián László számára, számos elődjével és kortársával egyetemben, ezért is oly fontos a konstrukció. A (poszt)modern (regény)író, ha más lehetőséget nem lát, előszeretettel fordul végső kapaszkodóként valamifajta formális rendezőelvhez. A rendezettség, a teljesség képzetét a művilágon belüli, módosítottan visszatérő elemek sorbarendegetésével, a sorszerűség

követelményének teljesítésével próbálja elérni. A szerűséget a legkülönbébb megoldásokat alkalmazva érvényesítheti: például az idő- és térkeret sorozatosságával (fejezetenként azonos időintervallum, hetek, hónapok vagy évszakok váltakozása, más-más helyszín stb.), valamely alaki-formális jegy ismétlődésével (ábécérend, szótár- vagy lexikonforma, lapalji vagy lapszéli jegyzetek és kommentárok, zenei képletek követése stb.), esetleg valamilyen játék (futball, gombfoci, sakk, kártya stb.) szabályrendszerének felhasználásával. A játék s azon belül a kártya sorbarendező szerepére az újabb kori magyar irodalomban ráadásul nevezetes példák is kínálkoznak. Csurka István 1969-es drámája, a *Ki lesz a bálánya?* egy pókerparti feszültségével képes egy egész nemzedék kudarcát érzékeltetni, Temesi Ferenc 1993-as, *Hid* című regényének egyes fejezeteit pedig éppen a tarotkártya jelentést hordozó lapjainak képe vezeti be és sorrendje határozza meg stb., stb.

Kilián László regényében a jóskártya lapjai és szabályai nem egyszerűen sorbarendező, egyenesen formaszervező szerepet töltenek be. A konstrukció egésze és minden részlete valamilyen szinten a tarotkártyával függ össze. A nyitó, *Kik?* című fejezetben a majdani kártyaszeánsz négy, két „valóságos” és két áltörténelmi résztvevője - Gigli és Balogcsákó, Jelena Petrovna és Hypatia - a négy kártyaszín - a Bor és Vér, a Tej és Méz - allegóriájaként mutatkozik be. Ezt követően, a *Merre?* fejezetben mindegyiküknek tizenegy-tizenegy „beavatás” megpróbáltatásait kell kiállniuk, hogy meggyőzzék a „lapok szellemét”, s méltónak bizonyuljanak az utolsó, a tizenkettedik próbatételre. A *Ha...*, szintén Bor, Méz, Vér és Tej alcímet viselő fejezet a lapok párosításával, összesen harmincnégy változatban latolgatja a négy archetípus (a nő és férfi, az ősapa és őspanya) esélyeit a végezetül elkövetkező nagy fejezet, illetve esemény, A szeánsz előtt. Formai-poétikai szempontból ugyancsak az egységesség és a teljesség képzetét erősíti a regény műfaji, stílári és tipográfiai gazdagsága. A különféle megszólalásokat és beszédmódokat eltérő betűméret és -típus jelzi. A négyszer tizenegy beavatás a beszámoló, a tájleírás, az útinapló és a fiktív levél műfajvariánsait váltogatja. A szeánsz nézőpontváltásait lapszéli piktogramok kísérik. A regény rejtélyes címszavairól a *Gyök* című függelék, A nagy arkánium figurái a tarot-ban címmel ad tájékoztatást, s egyúttal közli a két áltörténelmi alak talányos életrajzát. A kötethez a mágikus művészetekben és az okkult tudományokban eligazító szakirodalmi jegyzék járul. A tartalomjegyzékben pedig megtalálható a tarot szerinti teljes és csonka világ térképe is. Az előbbi Észak huszonegy „földjét”, Kelet huszonegy „tájékát”, Dél huszonegy „országát” és Nyugat huszonegy „honát”,

az utóbbi az egyes égtájak megmaradt tizenegy-tizenegy vidékét - mint Bor/Gigli, Tej/Jelena, Méz/Hypatia és Vér/Balogcsákó felségterületét - ábrázolja.

A regényszerkezet tartalmi-tematikus és formai-poétikai rétegzettségének vázlatos ismertetése bizonyíthatja, hogy Kilián László sokat, talán túl sokat is kíván az olvasótól. Minden készséges tájékoztatás, jelmagyarázat vagy függelék ellenére műve amolyan befogadói alapkövetelménynek, a megértés előzetes-egyszerűsített struktúrája, az elvárás horizont mintegy részének tekintti a tarot rejtelmében vagy az ezoterikus kérdésekben való jártasságot, az azok iránti érdeklődést. Regényének maradéktalan élvezete szinte megköveteli, hogy az olvasó mindvégig lankadatlan figyelemmel kísérje a bravúros konstrukció megvalósulása érdekében beillesztett, újabb és újabb, mindegyre azonos modorban írott és hosszasan sorakozó beszámolókat, leírásokat vagy esélylatolgatásokat, alázattal kövesse az absztrakt figurák, történetek és motívumok bonyolult kapcsolatrendszerének formálódását. Olvasói minden bizonnyal elismeréssel adóznak majd e rendkívüli írói teljesítmény, a kivételes szerkesztőkészség és kompozíció láttán. Nagy valószínűséggel nem hallgatják el azonban az olvasás során bennük egyre erősödő kérdéseiket-kétségeiket sem: Vajon mivére a nagy konstrukció elvonatkoztatott, steril szépsége, ha „mögüle” hiányzik vagy csak alig érzékelhető az élmény- és életteli részletek személyessége? Mivére a mesteri technika, ha hiányoznak vagy alig jutnak szerephez az életközeli képek és események, a hiteles élet- és történetdarabok?

Kilián László, nemzedéktársához hasonlóan, pályájának döntő szakaszához érkezett. Ellenkező előjellel ugyan, de neki is mindenekelőtt hétköznapi-ság és absztrakció, a kis- és nagyforma összhangjának problémájával kell szembenéznie, meg kell találnia a maga személyre szóló alkotói megoldását. Az eddigiek ismeretében legfeljebb annyit mondható, hogy míg Koppány Zsolttól az elkövetkezendőkben az absztrakt konstrukció (nagyregény? dráma? nagyjátékfilm?), addig Kilián Lászlótól a hétköznapi történetmondás (novella? elbeszélés? rövid történet?) irányába várható határozott elmozdulás. Kettejük mostani kötete mindazonáltal hétköznapi-ság és absztrakció, a kis- és nagyforma összhangjának megteremtését, nemzedékük és persze saját pályájuk régóta áhitott, nagy produktumának megszületését ígéri. „Ami biztos - Gigli-Patkó szavait idézve -, hogy a kor nem az ember érdeme, az elő: áldás kell érkezéséhez, de még az elmúltához is. Az csak jön, letűnik. Légy mágiás, légy azt tagadó, a folyók mégis egyfelé folynak.” (*Present Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1999; Vár Ucca Tizenhét Kiadó, Veszprém, 1999*)

Fried István

NÉMETH ZOLTÁN
VERSKÖTETÉNEK OLVASÁSÁKOR

A magyar irodalom szerfölkött gazdag a kísérletező egyéniségekben. S bár a társadalmi készletés, különös hangsúlyokkal a kisebbségi művelődésekben, igen erős, olykor a társadalmi (vagy az erre hivatkozó kritikusi) ellenállás miatt éppen a küldetésekől eltérő poézisek befogadásakor bizonyul az olvasó türelmetlennek, mindig akadtak olyan szerző-egyénségek, akik felmondták irodalom és társadalom valójában sosem megkötött szerződését. Ők is a nyelvvel törődtek, de nem hitték azt, hogy a nyelv kizárólag a „gondolatcsere eszköze”, az irodalomban elsősorban és szünet nélkül azt kell mondani, aminek a politikai fórumok, a szószékek sokkal inkább megfelelnek; s azt sem tudják teljesen elfogadni, hogy kitapintható lenne, egyáltalában leírható volna a „kisebbségi géniuszt”, a „felvidéki szellem”... A vita a kezdet kezdete óta tart: azt azonban aligha lehet immár vitatni, hogy a kísérletező, a játékos, a maradibb esztéták által öncélúnak minősített szerzők (legyünk engedékenyek: is!) sok értéket hoztak létre. A magyar emigrációban szerveződött a neoavantgárd (Párizsban, a Magyar Műhely körében), alkotta meg Kemenes Géfin László a maga besorolhatatlan költészetét, élte tovább a másod-modernség prózáját Márai Sándor.

A másik vitapont: a kisebbséginek nevezett irodalom „státusa”. Akadt olyan nézet, amely szerint a vajdasági, a felvidéki vagy az erdélyi és a kárpátaljai magyar irodalom elsősorban hídszerpet tölt be a két szomszédos irodalom között, más nézet olyan jellegű önálló entitásként határozza meg, amelynek a régmúlt századokig vezethető vissza története, tehát az adott területen többé-kevésbé hasonló módon szerveződött, mint a trianoni békeszerződés után. De nem hiányzik ama álláspont sem, amely földrajzi fogalomként tartja számon a nem magyarországi magyar irodalmakat, s csupán a magyar irodalmat ismeri el létező irodalmi rendszerként. Annál is inkább, mert megszülvén a korábban hermetikus elzártság vagy államilag erőszakolt „önállóság”, a publikációk „elvileg” immár nem ismerik az országhatárokat...

Németh Zoltán számára a szlovákiai magyar irodalom nem esztétikai-irodalmi kategóriaként létezik, pusztán a földrajzi körülhatároltság indokolhatja használatát. Más kérdés, hogy 1999-ben megjelent, érzékenységről, igazi problémalátársról, friss szemléletről tanúbizonyosságot tévő tanulmánykötete kizárólag olyan költőkről, írókról, jelen-

segekről közöl írásokat, akik - amelyek „földrajzilag” Szlovákiában helyezhetők el; még ami ellen kialakítja álláspontját, az is a szlovákianak nevezett irodalmi mechanizmus kétségeit és ellentmondásosan szerveződő helyzetűdatát példázza. Ugyanakkor 2000-ben *A szem folyékony teste* címmel megjelentetett verseskötetében - legalább is első megközelítésben - szinte semmit nem tudunk meg szerzője „elkötelezettség”-éről, a versformáláson túlmutató szituáltságáról; s ha a kötetke 64. lapján nem állna a pozsonyi AB-ART könyvkiadó a kötet gondozójaként, a magyar szöveg alatt pedig a szlovák megfelelő, aligha tudnánk eltalálni, merre lelhető a költő hazája. Itt még annyit említenék meg, hogy az alap, amely köré a legifjabb szlovákiai magyar irodalmi nemzedék tömörülni látszik, a *Szörös kő* nem látszik vállalni a korábbi írógenerációk „öngettősítő” magatartását, elszakadni kísérrel meg egy, a kisebbségi írástudóra olykor ráerőltetett szereptől, és nemcsak szűkebb és valamivel tágabb környezetében kíván tájékozódni, hanem azt igyekszik figyelni, mi történik a magyar nyelvterület *irodalmában*; a hangsúlyozás annak szól, hogy valóban az irodalomban, nem pedig az irodalomba erőszakkal betörekvő átpolitizálódási tendenciák kevésbé áldásos működése nyomán, sőt: amennyire teheti, figyeli azokat az irodalmakat is, amelyek számára nyelviileg hozzáférhetők. Így találunk a *Szörös* tőben például a román-francia Ciorantól fordításokat. Németh Zoltán elsősorban azt igyekszik megvalósítani, hogy kötetke legyen, azaz amit egybeszerkesztett, kötetként és ne különféle időkben szerzett versek gyűjteményeként legyen olvasható-elfogadható. Ez a törekvés annyiban jár sikerrel, hogy a kötet valóban megvalósul, anélkül, hogy emlékezetes verselményekben legyen részünk. Szigorúan szervezett, a kötetben (és talán csak ott) helyüket lelő egyes versek folyóiratközlésükkor vagy önmagukban lényegesen kevésbé hatásosak, nemigen sejtetik vagy sugallják, hogy egy nagyobb kompozíció részeként olvasandók, és ennek következtében nem egyszerűen a töredék benyomását keltik, hanem a keletkezőben lévő versét (work in progress?). *A szem folyékony teste* szerzője a költészet „virtuális teré”-be helyezi verseit, s bár helyenként a minimalistákat idéző aprólékossággal ír le gesztusokat, műveleteket, valójában semmi nem konkrét ebben a lírában (ha líra ez még), minden csupán a konkrétnek látszata, semminek nincsen ideje, ha egyáltalában érvényes még egy akár lírainak is nevezhető időszámítás, illetőleg a szoros kompozíció ellenére sem történik, sem történhet semmi, nincsen kezdet, nincsen befejezés, az ismétlődés (egyes versek szó szerinti megismétlése néhány lappal arrébb) ugyan a tagolás, a

szimmetria ígéretével kecsegtetne, ha volna még a szimmetria szónak egyáltalában értelme. Ehhez párosul a megszakítottságot, a szünetet kerülni igyekvő helyesírás, az egy lélegzettel kimondott hosszú versek egymás alá tördelése, mint amely szintén részint a vers mondhatósága ellen és olvashatóságának nehezítése mellett száll síkra, de amely a szavaknál inkább gondolja „természetes” egységnek a verssort. S bár szavakra bontva egyes helyeken némi maníros világfájdalom érzékelhető, másutt a tömörítés sikerültebb módszerével ismertet rá az egzisztenciális versmagányra, valójában mindig a verssé lét a versbe feszülés tétje, küzdelem a „hang”-ért, a megtanultak elvetése, a megszokottakon való ironizálás, ismerős mozdulatként a világ újratereztetésének kísérlete. Ez az újratereztetés az örökölt és/vagy szuverén módon fölfedezett „örökség” újraszituálása, semmiképpen nem akképpen, ahogy az korábban, a szlovákiai magyar lírának nevezett képződményben történt. Éppen az *Oda* címmel jelzett vers töri át a szenvtelenség, a csinálmány merevségét, és jelez némileg (ha a magyarétól eltérő fonetika segítségével, egy cseh hangzó ismétlésével) valahová tartozást, amelynek akart „világszerű”-ségét itt-ott a személyes, a közvetlenül világi töri át.

Németh Zoltán látható gondot fordít az egyes versek címadására, s a kötet hátlapján külön hangsúlyozza a látás szervének jelentőségét, pontosabban azt a negativitást, amely a szemrevételezett szövegüniverzumot az eltűnés helyévé képes avatni. Kifordított Wittgenstein-parafrázisa („A test határai szövegekkel vannak kirakva”) egyben a világot, így a sok egyes szám első személyű megszólalás ellenére a fikatív egyes szám első személyt, hol eltűnő, hol kibukó szövegekért szeretné tudatosítani vagy elfogadtatni: a szövegek ellentétek, sőt: képtelenségek, kimódolt szövegdarabok kereszteződési pontjai, amelyeknek több közülük van az önkényességekkel teli magánbeszédhez, mint egy alanyi poézis mágikus műveleteihez. S bár feltűnést kelteni igyekvő, meghökkenteni kész műveletekkel mindig szolgálnak a versszövegek, néhányszor nyelvi teleménnyel, másszor kissé izzadságoson, alapjában egy művi világ művi artikulálódásaként (és tudatosan ilyenként) határozza meg önmagát *A szem folyékony teste* verseinek beszélője. Olyannak, aki ismeri a verscsinálás lehetőségeit, de elsőrendű törekvése, hogy elkerülje az önnön ismeretéből fakadó költészeti lehetőségeket. Olyannak, aki figyelni és esszékelni önmaga számára rögzíti, mi alakulgat szűkebb és tágabb irodalmi „kontextusá”-ban, de mindenképpen valami mást akar papírra vetni (vagy még inkább: a számítógép segítségével megszerkeszteni).

Milyen tehát Németh Zoltán kötete? Az olvasóra nyilvánvalóan hat az az adat, miszerint első kötet. S így hajlamos az első kötetek esetlegeségét, *kezdlet*-legességét rálátni erre a típusú megszólalásra. Ennek azonban ellene mond, hogy 1999-ben esszékötetben (s így korábban: folyóiratban, nemcsak Szlovákiában, hanem Magyarországon is) Németh Zoltán már ismertette - többek között - Tözsér Árpád műveit, a vele nagyjában-egészében egykorú lírikus-hölgyek próbálkozását. Egyszóval az első kötet nem *kezdő* első lépése, hanem egy irodalmilag műveltnek mondható, tudatos szerzőé, akinek a kortársakétól markánsan eltérő költészettel-fogását szeretné dokumentálni verseivel, még inkább verseskötetével. A versek többsége fölött címként funkcionáló három vastag fekete pont, illetőleg a szeszélyesen számozott *op.* jelölés egy emlékeztetőlogika működtetésére éppen úgy utalhat, mint a folyamatos beszéd ellen lázadó, az idősíkokat összekuszáló költői elszánás műveletére. A *Cento* cím viszont a barokkig vagy még előbbre utaló hagyomány továbbéltetését látszik vállalni, mint ahogy a két, egymásra mutató kötetzáró vers, a *Koromevés* meg a *Ha a vér korom* emberinek és tárgyának összejátszatására épül, de elképzelhető olyan értelmezés is, miszerint a hagyományos jelentéseknek a szokatlan-bizarrba átfordítása során rítusok képződhetnek, amelyek az elsődleges jelentések ellenében formálódnak, s így drasztikus megfogalmazódásukban a jelképiséggé válás útjára léphetnek,

ellegzetesen első kötet Németh Zoltáné,

Jamennyiben kísérletező vonásait emeljük ki, de nem jellegzetesen első kötet, amennyiben a kötet szerveződés eljárásaira vagyunk figyelmesek. A hang keresése lehetne megkülönböztető tulajdonsága, ha az ellenköltőiség megteremtését szolgáló módszernek egyes elemeit vizsgáljuk alaposabban, az elfogadottnak tekintett költőiség elutasítása szempontjából viszont egy talán túlságosan szabályozott, önnön törvényeinek engedelmességes versmechanizmusra bukkanunk a kötetet lapozgatva. Nem meglepő Németh Zoltán kötete, ha tudomásul vesszük az ifjabb nemzedék önteremtő indulatait, meglepő Németh Zoltán kötete, ha a szlovákiai magyar irodalom földrajzi kereteiben próbáljuk elhelyezni.

Időben, kiadástörténetileg mégis első verseskötetéről van szó; amely várározást kelt, inkább olyan értelemben, miként tud majd túllépni a szándékolt meghökkentéssel önmaga megszabta korlátokon az ifjú poéta. Azaz a következő kötetből főleg azt remélem, hogy felülírja, átírja az első kötetet. Meg azt, hogy ne csak kötet legyen, hanem valóban (emlékezetes) versek gyűjteménye. Amennyiben a szerző úgy látja majd, hogy az egyes vers is fontos esemény.

Koppány Zsolt

BLASZFÉMIA VAGY IGAZHIT?

Matúz Gábor: Ötödik évszázad

Miért csodálkozom én a kötet címén? Miért nem csodálkoztam azon, hogy Sölderblom, az ökumenizmus atyja Bachot nevezte az ötödik evangélistának? Meg különben is! Miért ne lehetne Hófehérke a nyolcadik törpe? Ebben az ezredév-kezdetben, mely disznóbb, mocskosabb, mint a „sötét középkornak” nevezett százezer wattnyi fény? Olyan időben, mikor minden mindennel összefolyik, árvíz a belvízzel (és ez a támogatás szempontjából nem mindegy ám!), amikor a művészet sokkal inkább bűvészet, irodalom folyik át Amazonasként a szövegen, a szövegpatatokocskán, s mégis a patakot veszik észre; mikor a kontrasztelekció a leginfernálisabb Rákosi-időket idézi, mikor patkányok rágnak gyerekujjakat. Miért ne lehetne ötödik évszázad? Ahogyan ebben a könyvben, Matúz Gábor elbeszéléskötetében is összefolyik a publicisztika? napló? esszé? nevezzük bárminek is, de az Esterházyt leső, szinte már önmagát fölőrlő író föltétlenül dedikáltatni akarja a könyvet, a Csokonai Lilit, ami ciki, mert már régi, mert már kipukkad, sőt, maga Matúz is rájött, hogy Csokonai nem más, mint Esterházy, nos ez az írás semmiképp nem nevezhető novellának, elbeszélésnek, talán egy újabb könyvben lett volna a helye, ahol hasonló műnemek és műfajok kavarnak. A sok pontos helyszin is hiba. Talán. Mert már egy szolnoki sem tudja, milyen az IBUSZ-ház a Vörösmarty-téren, mit jelent kiülni a Gerbeaud teraszára a könyvhét forgatagában. De publicisztikában mindez elmegy, még jól is jön ki az egész, fölemelkedhetne, de nem ebben a könyvben. Ó, a mi időnkben! Generációm nevében nem nyilatkozhatok, de a magaméban nagyon is. Én Hajnal Annát lestem meg Vészi Endrét, Pilinszkyt és Mátyást, Kálnoky és Nemes Nagy Ágneszt. Recepciójuk sovány volt, mint ama egéré ott a templomban, mégis! Csak álltam és bámultam, egyszer talán majd engem bámul valamelyik huszonéves suhanc és odasomfordál, hogy tessék már beírni valamit...

De vissza a könyvhöz. A „fűlön” azt írja a szerkesztő, hogy Kerouac, Ginsberg, Salinger szelleme. Nem hinném. Az „Úton”, az igaz. Matúz állandóan úton van. De Kerouac sokkal vadabb, szabadabb, ha úgy tetszik. Nem érdeklí senki és semmi. Főképp nem Krisztus. Matúz jóval szelídebb, és egyáltalán nem cinikus. Attól, hála Istennek messze van. Cinizmusból nem épülhet igazi, nagy irodalom. Ginsberg meg költő,

„Leples bitang”, de az ő hangsúlyozása sem Matúzé. Talán Salinger. Az igaz lehet. Az empiria. A totális átérés. Beleérés. Még azokban a novelákban is, ami abszolút fikció. De érezhető. Matúz nem úgy ül le asztalához, hogy most aztán írok egy olyat, hogy nosza. Hogy ilyen aztán tényleg nem volt még soha! De volt. Van. Matúz nem mond sok újat. Nem is lehet. Mondok egy meglepőt. Krisztus után, anno Domini semmi újat nem lehet mondani. Erőlködünk bárhogy is. Filozófiailag sem. Mert elmondott mindent. Legföljebb a megírás módjában lehet esszéisztikusnak lenni, ami nem jelent se többet, se kevesebbet, minthogy *kísérlet*. Ez az összes, amivel „újat” tudunk mondani. Meg a saját egyéniségünk. Mert az mindenben különbözik másokétól. Megkeresni a valóságot a tények zivatarában. Azt az egyetlen száraz helyet. Nem könnyű. Matúznak néha sikerül. Mikor a Néphadsereg szólal meg lapjain, a maga leplezetlen valóságában. Meg a 23.55, vagyis az éjféltől utolsó öt perc tébolya! A végítélet irgalmatlan sűrítettsége. Egy oldalon. Nem is kell több. Az utolsó elbeszélés, az *Etesi kísérlet* maradjon kísérlet. Persze ízlés kérdése. Meg a tanításoké. A Hiszekegy. Én nem hiszem, hogy Krisztus második eljövetele az ítélet jegyében telik majd. A legnagyobb jó, a szeretet inkarnációja hogyan is ítélné el eleveneket és holtakat? Kufárokat is csak egyszer lehet kiverni a templomból. Budán is csak egyszer volt kutyavásár. Ugye. Krisztus nem érkezik lovon. Nem mondhatja: „A lovas nevetett. - Eljöttem - mondta. - Eljöttem értetek.” Majd később: „A nagydarab férfi rá nézett. - Meghalunk, atya? - kérdezte. A lovas válaszolt: - Igen.” Aztán felnevetett. Blaszfémia. Mert nem tudhatjuk. És mégis. Kísérletnek ez is jó. Mert lehet, hogy tényleg így lesz. Mint amolyan Zorró, olyan mákonyzerű megmentő eljön értünk, és a rosszaknak annyi... Matúz tiszta hittel állít. Ő így érzi. Neki így jött a látomás. Hagyjuk őt békén. Majd eljön az idő, s ezt a recenzens is reméli, hogy Krisztus újra eljön közénk. Hogy mi lesz majd akkor? Jobb bele sem gondolni.

Az első elbeszélés, a *Tériszony* újfent egy látomás. Itt meg a kőkorpusz válik le, mert nem bírja tovább. És beszáll az elbeszélő kocsijába. Még ruháját is megkapja. A nadrág rajta, mint a harmonika. A nép közömbös. Persze, ez mindig így van. Fixa ideám, ha Krisztus bekopogna a Vatikánba, a Svájci Gárda nem engedné be. Mert olyan nincsen, hogy Krisztus visszatér! Hacsak a Szentatya ki nem nyilatkoztat. Akkor talán. II. János Pál azonnal észrevenné. Ez biztos. De megéri-e? Szóval a *Tériszony* eléggé megrázó. Hihetnénk, hogy ötlet. Mégis, a megírás olyan sal-

langmentes, hogy föl sem merül az abszurditása. És ez igazi írói lelemény. De ha már a megírás módjáról van szó, engedtessek visszaemlékezni boldognak éppen nem nevezhető ifjúkoromra. A hetvenes évek közepén első elbeszéléseim az Új Tükör színvonalasnak nevezhető irodalmi rovatában jelentek meg. *Szász Imre* volt a szerkesztő. És azt kérdezte: - Mondd, te nem szeretsz fékezni? Indítani? Félreállni? Szalozomozni? - Nem értem semmit. Még nem volt jogsim se. De aztán rájöttem. A szövegnek lüktetnie kell, hogy az érzelmek elragadhassák az olvasót. Ebben kell még fejlődni Matúznak. Fékezni. Indítani. Invokációkat kiáltani a levegőbe. Végtelenül hosszú mondatokat egyetlen szóval lezárni. A már említett *23.55* ilyen novella. Itt már használja is veleszületett írói eszközeit is! Így tovább. Mint a dramatikus novella, a *Karácsony*, melyben a párbeszédtechnikáját csillogtatja. És tartalom összeforr a formával. Így kell. A *Gyes* is érdekes, de a vége talán lehetne líraibb. Az épphogy gügyögni tudó csecsemő így kiált föl, mikor az anyja föléhajol: „- Mama! Mi a faszt csinálsz?” Ráadásul kislány. Nem is tudom. Lágyabbra kellett volna hangszerelni. Ez a vég nem is adódik az elbeszélés egészéből. De Matúz tudja. Ha tudja. Bizonytalan vagyok. Blaszfémia, vagy igazhit? Mindkettő. Maradjunk annyiban. Szíve joga. Nem lehet mindenki Pilinszky. Bár még nála is fölmerülhet. *Sötét mennyország*. Ennek hallatán sokan földre borulnának. Hogy kicsoda istenkáromlás. De magát Jézust is istenkáromlással vezeték bírái elé. Így megy ez kétezer éve.

Merczel Péter illusztrációi magas fokon nem aláhúznak, hanem a novellák csúcspontjait emelik ki egészen félelmetes figurálisban. A kötet meg olyan szép, hogy ilyen könyvek csak a pártállamban születtek! Ambivalencia? Igen. 25-en támogatták. Ilyet még nem is láttam. Minisztériumtól alapítványig, magánszemélyektől önkormányzatokig, aki él és mozog. Nagy utazó ez a Matúz Gábor. Az *Ipoly Kiadó* megadta a módját. Kartonfödél, pirosban-zöldben úszó védőborító, finom sárga papír, mert tudja, a sznobság is ott fészkel az olvasók pszichéjében. És igaza van. Ez a könyv sokáig élni fog. Kulcsíne miatt mindenképpen. Csak az árát. Azt feledném. 1850 forintot ki ad ki manapság kezdő íróra? Amikor a befutottak is tornyokban állnak a raktárak sötét mélyén? Vagy mégiscsak úgy kell leülni, hogy most írok egy olyat, ami még nem volt? Lehetséges. De mint irtuk, volt már minden. Matúz Gábor abszolút realista. Néha mégis elhagyja a földet. És ez jó. Istent keresni - jó. Istent megtalálni? Az maga az üdvösség.

Kanizsai Dávid

PIROS ARANY

(Zenilényi Attila kötetéről)

Zemlényi Attila második verseskönyve, poszt-avantgárd lírafutam a szerelem hőmezőin, az első kötetben, mint *hangulatalapozóban*, megkezdett hódítást folytatja. Már mint az új - vagy újnak tetsző? - versnyelvel való hódítást. Pontosabban: a versmondatok teherbírására kíváncsi a költő, a szavak - gyakran furcsa ékszerként - működő jelenlétére. Amikor a csillogás azonnal vissza is vonatik, s épp ellenkezője, egy mélyről jövő fájdalom állítatik a helyébe. Amikor a volt, a semmiképp le nem tagadott múlt (akár személyes múlt) és a van egyidejűleg a jövőképet (is) hordozza.

A líra megújítására való törekvés - abban is az össze nem illő szavak, érzések, hangulatok *kontrasztot szülő* egybemontírozása - heroikus vállalkozást sejtet, ám ennek a nagyon is fullánkos, az almanach-líra „vívmányait” látványosan lesópró *groteszk áhítatnak* szintén látványos az egyensúlyozó szerepe. Gondoljunk csak arra a *balettpatkányra*, ettől lesz a klasszikus táncot ideemelő szómágia bizarr, aki bakancsban próbálja végigtáncolni az életét, vaskoloncokkal a hátán szeretkezik, és az *Edgár apó* - Poe? - emlékének ajánlott *A bagolylányt*, ideértve természetesen a felvidéki ballada rejtélyes, máig megfejthetetlen szimbolikáját is (*Bagolyasszonyka*) önarcképként éli meg.

Ennyi lírahős vagy netán ennyi *maszk*? Hol, melyik mögött búvik meg a költő? Ha mind egyik mögött az ő arca, harlekinmosolya, kislíusán lezser, ugyanakkor az értékekért (családi) felelős komolysága húzódik meg, melyik az az egy, ami nélkül elképzelhetetlen ez a *lendületes*, a nyelvi játékot szinte *létérzetté* („kuvaszok kapkodtak a kavaszakim után”) emelő versbeszéd?

Ez az egy - a költői tudat. Gyakran el van fedve, az egymásra rétegesen fekvő - reneszánszra posztmodern - álarcoktól gyakran el van mismásolva. Mintha az olvasónak azt kellene hinni, hogy ez a színes kelmékbe öltöztetett, kóccal - nem limlommal, de a kultúrkinccs törmelékeivel - kitömött bábu nem is tud énekelni, vagy inkább: a meghökentést meghökkentéssel tetéző *artistikus dadogás* csupán a líra megcsúfolására született volna. A költőlet, a csörgősipka ellenére is, jól látszik, de hogy az érzelmességét gyakran tudatos csúfondárosságba fordító, a kozmoszt saját belső ügyévé tevő lírikusnak van-e költői tudata (úgy is mint egymással rendszert alkotó képzetek, fogalmak, érzelmi és akarati élmények összegződése), ez már

a hétköznapi olvasó előtt nem annyira világos. „Mindegyik a közhíthez, a népok tudatába jött igazságokhoz ragaszkodik, s ezeket akarja mindig újabban, mélyebben kifejezni” - olvashatjuk valahol Péterfy Jenőnél.

Alighanem Zemlényi Attilánál is erről van szó. Rendszere azért építettett, hogy az *újabb és mélyebb igazságok az új költészet nyelvén* (is) kimondassanak. Itt már tárgyyszerű világosságról alig lehet beszélni - eme líra leglényege a *látva látásatok*-kal szemben a rejtezés -, a hajdani, Kosztolányira emlékeztető *költői szavak* helyébe vagy egy *jól megcsavart*, a tudatosan ilyené alakított szókörnyezetben bizarr hangsúlyt kapó szó kerül, vagy szimbólummá fokozva a régiesben megbúvó új érték. Az elsöre egy fintorral vegyített udvarló-versből (*cécó*) a példa: „elköszönni még egy ippon” (a bájosan ideirányított cselgáncsszakszóval). A másodikra talán a már említett *A bagolylány* tündéri erotikája világít rá. „Ágyunk fellegváros, / súlytalanság habzó hona. - Csak angyalgyapjúval fedett szemérem, / égigérő holdharsona.”

Zemlényi Attila, a lánya születésétől ugyan-csak megrészegült örök szerelmes, addig-addig játszik - új álmoskönyvet találva *látomásainak*- a szóval, hogy lassan kiépül lírájának érzésfogalomtára. Aki egy kicsit is fogja tudni az *élet-halál-szerelem* körül forgó költészet morzejeleit (ebben semmi új, mindenkinél ez a téma), az előtt hatalmas világok nyílnak meg. Méghozzá annak az észlelésével, hogy az *egyeduralkodó jelentés* itt - önmagát megsokszorozva - szinte végtelenné tágul. A költő egyik, ugyancsak fiatal pályatársa, Kemény István, a kötet címét Adytól eredezteti. (Itt vetem közbe: Zemlényi lírájában József Attila közelsége sokkal jobban észrevehető, mint a *Vér és arany* szerzőjé.) Jómagam a *Piros arany*ban mást is látok. Néven nevezhető, csipkelődő, az ingyencek számára nem mindennapi meglepetéssel szolgáló, különleges ízt is. *Piros arany* mint kecskeméti gyártású ételízesítő? Sokkal inkább költészeti irány, mely egy kissé a paprika csípős voltára utal, de savát-borsát az *új módon* kimondott szavak versrendszere adja.

Bakonyi István KÉT KÖNYV

A szerkesztői felkérésnek megfelelően az alábbiakban két könyvről esik szó. Az erőltettség veszélye nélkül aligha hozakodhatnék elő bármivel, ami a rokonságot, a közös vonásokat hangsúlyozná. Nem, ki kell jelentenem, hogy Kerék Imre *Vénusz kertjében nőtt alma* és Marafkó László *Fel-*

jegyzések senkinek című kötete messze van egy mástól. Szerencsére, értékben talán mégis közel... Lássuk hát!

Kerék Imre: Vénusz kertjében nőtt alma

A mintegy negyedszázada az irodalmi életben szereplő Kerék Imre - 18 kötettel a háta mögött - a mai magyar líra csendes s igen kulturált hangú egyénisége. Olyan költő, aki jártas költészetünk múltjában, s aki többször szólalt meg már más költőkről, így pl. Csanádi Imréről vagy Bódás Jánosról. Műfordítóként is jeles teljesítmény az övé, s most elérkezett újabb állomásához.

A *Vénusz kertjében nőtt alma* a korábban megismert értékeket erősíti. Mondhatjuk, hogy épülő életműve újabb erősítést nyert az új kötet által. Az ének, a dal különös szerepet játszik nála, s ebben a leghagyományosabb úton jár. Kötetkezdő *Dala* ennek ékes bizonyítéka: „agancsdó kifényesítvén / gyöngyöt pergetnek nyakadra / jobban kívánczónál hozzám / mint a szép híves patakra”. A meghitt hang a maga természetességével idomul a zsolttáros hangulathoz. S éppen ez a természetesség, a póztalanság teszi hitelessé műveit. Ilyen természetes módon nyúl vissza költészetünk elmúlt századaikhoz, így idézi meg pl. Balassi Bálint hangját. Különböző kultúrák, világképek ötvözete nem egy műve, jól látható a szintézis igénye. Ezt látjuk az olyasfajta, az erotika szépségét megragadó versben is, mint pl. a *Tengerparti emlék*. A „napra tárva combjukat / bőrükön szétrobbant a nap” -féle intenzív versbeszéd mintegy csattanója „az első bűn íze” a befejezésben. Biblikus párhuzamokkal itt is, másutt is gyakran találkozunk a Kerék-versben.

Lírájában a szerelem, a testiség mindig a kozmikus távlatokhoz kötődéssel jár együtt. Így lesz közeli az ég, szinte kéznyújtásnyira a Medve és a Göncölszekér. A csillagok távlata ugyancsak a maga természetességével jelenik meg. Könnyedén bánik az archaikus nyelvvel, magától értetődően építi be saját nyelvi rendszerébe - s közben kikerüli a modorosság veszélyeit. S a versek legnagyobb részében úgy érezzük, hogy ebből a világból kireked a jelen, mindennapjaink sok gyötrelme. Valamiféle időtlenség lengi át Kerék Imre műveit, s nem kevesebb lehet a célja, mint az örökkel való megragadása. Természetesen teljes mértékben nem zárja ki a hétköznapiok realitásait. A *Gyümölcscsel gazdag* képei közé „Varjak felhője száll // szívünk fölött sötétben gomolyogva: / küldi előjeleit / a romlás.” Ez a romlás persze a termé-

szet, az évszakok változásait is jelezheti, de nem vitás, hogy itt többről van szó. Ám fölüllemelkedik hamarosan mindezen a költői szándék: „Egymásra nézünk cinkos mosollyal: / mi tudjuk, mit jelent.”

Kerék Imre tehát dacol a romlással, a mostanában oly hangos világvége-hangulatokkal. Menedéke a hit, a szerelem. Azok a minőségek, amelyek valóban fölüllemelnek bennünket az éppen divatos negatív jelenségeken. Régen olvastunk olyan kötetet, amelyben ennyire biztos támpontot jelentenek ezek a minőségek. Ily módon rendkívül egységes a versanyag, tematikailag, esztétikailag egyaránt. Mindez kiegészül a természetimádatával, az évszakok, a természeti környezet adta áldásokkal, gyümölcsökkel. A klasszikus, rendkívül kiművelt verselési technika ad mindehhez művészi hitelt. (pl. *Benne rezeg még*) S rögtön utána egy olyan vers, melyben szinte a tökélyig jut el a szerelem, a női test erotikus ábrázolása (*S tarkótól talpig átjár*). Az ember szerves része a természetnek, egymást erősíti a gyümölcsérlelő nyárvég s a „nyelvnek, ínynak édes telt íz”. Ma sem gyakori az erotika ilyen intenzív, magas művészi hőfokú ábrázolása költészetünkben. Kerék Imre a hagyományt ötvözi a modernséggel, a visszafogottsággal az őszinte kitarulkozással.

Egységes tematikájú, az antikvitást és századunk emberi érzésvilágát egyaránt fölmutató kötet költőnk új verseskötönyve. S az is tény, hogy ember és természet harmóniájáról sem olvashatunk gyakran ilyen mélyen átitatott műveket. (Felsőmagyarország Kiadó, 1999)

Marafkó László: Feljegyzések senkinek

Legutóbb aforizmakötetét (*Futamok életre-halálra*) vehettünk kezünkbe, s most Marafkó László újabb, sajátos műfajú kötetével, a tizenegyedikkel lépett a színre. A hátapon írja: „Napló történésekről, amikor nem történik semmi - csak önmagunk lehetünk.” A különlegességet természetesen az adja, hogy naplót ígér, ám történést alig. A valódi napló meg éppen történésekről szól, persze nemcsak külsőkről, de belsőkről is. (Lásd pl. Fodor András, Nagy László, Márai Sándor vagy éppen Sobor Antal hasonló műfajú írásait, könyveit.)

A *Feljegyzések senkinek* cím már önmagában kihívó, elgondolkodtató. Ehhez jön még egy lírai töltetű mottó: „Létezésed alapszavait villogtatod, mint mániákus késdobáló.” S máris érzékeljük, hogy ez a könyv a műfajok határán játszódik, s igen fontos összetevője a líraiság. Ez azért is érdekes, mert főleg újságíróként ismert a szerző,

bár tudjuk, hogy megjelentek publicisztikai kötetei mellett novellái, regényei, esszéi is. Most pedig tovább tágulnak a körök. Cikluscímei hasonlóképpen lehetnének akár egy verseskötet jelzőoszlopai: *Camera viva, A város borzongása, Feljegyzések senkinek, Metaforák az időről*. S a címek alatt emléképek a múltból, röpké elmélkedések, reflexiók, az élet legkülönfélébb területeiről rögzített gondolatok. Tömör stílus, néhol emelkedett nyelv. Akad persze üresjárat is, ilyenkor az olvasó fáradtan kalandozik másfelé. Ez nem erénye a könyvnek, ám hullámmást biztosít neki.

Néhol történetet mesél, miként abban a részletben, amelyben fölidézi a forradalomban ingyen osztott meleg kenyér emlékét. Másutt is él az elbeszélés csiráinak lehetőségével, ily módon biztosítva egyfajta drámaiságot. Hasonló tömörségű prózát talán Tamás Menyhért ír a kortársak közül, ám ott jelentősebb az egyéni nyelverteremtés. Marafkó többnyire az adott szókinccsel él, csak itt-ott alkot egy-egy leleményt. A lélek belső tájain barangol, bár időnként a történelem sem marad ezen kívül („...hóhér munkált a városszéli börtönben...”). Ugyanitt olvasunk egy árulkodó mondatot: „Naplót ír velem az Úr.” Alázaatról tanúskodik e néhány szó, s egyben a művészi ábrázolás lényegére is rámutat.

Persze néhol nehezebben követhető a gondolatmenet, s arra is gondol az olvasó, hogy tán nem ártott volna jobban megszűrni a szöveget. Marafkó László kísérlete azonban összességében mégiscsak pozitív. A világ, a személyes lét, a múlt ezernyi vonatkozására reagál ezekkel a tűnődésekkel. (Harang Kiadó, 1999)

Büky László

CZIGÁNY LÓRÁNT: AHOL ÁLLOK, AHOL MEGYEK Magyarországi tanulóéveim

A könyv írója irodalomtörténész, aki még egyetemistaként hagyta el az országot 1956. november 21-én, aki az utóbbi években ismét részt vesz a hazai tudományos életben, s aki sokat tett a nyugati világban a magyar irodalomért.

Önéleírásának bevezetőjében elmondja: „...minden ember életében legalább egyszer feltámad a vágy, hogy önmagával szembenézzen, még akkor is, ha tudja, hogy ez a szembenézés csak tökéletlenül sikerülhet, mert a visszapillantó tükörben csupán a távolodó múlt egybeomló lidércfényei ugrálnak.” S valóban, Czigány Lóránt is így néz vissza, születésétől

(1935) a Magyarország elhagyásáig tartó mintegy két évtizedre, amely a gyermekkor emlékeivel kezdődik. Sátoraljaújhelyen született, apai ágon Zalából, anyain Gyönyösről származott. Napsugaras gyermekkorról vall, rokonság, nagyszülők, családi ház kerttel, disznóóllal, baromfiudvarral - mindez sokunknak ismerős, akik kisvárosi környezetben nőttünk fel annak idején. Hasonlóképpen a kisiskoláskor a fenyítésként körmöst osztó tanító úrral, az erkölcsi nevelést talán nem mindig a legszerencsésebben megvalósító tisztelendő úrral, továbbá olvasmányélményekkel: Cooperrel és May Károllyal. Az indiánromantikával kapcsolatban az emlékiró megjegyzi, hogy Angliának, ahová 1956 után került - alig van efféléje, „Karl Mayt sem exportálták”; a hasonló kisebb-nagyobb összevetések, kitérők az olvasó figyelmére tarthatnak számot, bizonyos magyar vonásokat az angliai élet alapján ugyanis a szerző nemegyszer jól meg tud világítani, vagy csupán észrevetetni. Olvasmányos jelleg is fakad az ilyesimből, mint például az a gyermekkori hallomás, miszerint angol ejtőernyősöket dobnak le a hegyekben. Sok év múltán Czigány megtudja a londoni egyetem magyarprofesszorától, George F. Cushingtól, hogy azért tanult meg magyarul, mert a háború alatt egy ejtőernyős egység tagjaként készültek a hátszági bevezetésre. - A háborús élmények - a vásártérre leszálló repülőgép, a légóparancsnoki felszerelésben pompázó nagypapa, a bolti sorban állások, a sárga csillagot hordó zsidók elvitele, a Karádydalok a rádióban, a Horthy-nyilatkozat, a nyugatra menekülés, a penészes kenyér az idegenben és a többi - a Czigánnyal egy nemzedék közös emléke. Nem az azonban Az ember tragédiájának olvasása, mint írja, egy jó illatú szénapadláson olvasta Feldkirchenben, tízévesen: „Rezignált belenyugvás a változhatatlanba, én is tudom ma már, hogy hittel könnyebb, mint hit nélkül” - szólal meg a mai gondolkodású hajdani gyerek.

1945-ben, Szent István napján hazatért a család a menekülésből, apja később Tallinn mellől, s a gyermekélet megint a korban szokásos: bandákban járják a földeket, lopják ami ehető; löszerekkel, gránátokkal játszanak, Szívtestőrgárdában működnek a ferenci atyák vezérlete alatt. Naplót is vezet a kisdiák: „Kikiáltották a köztársaságot” (1946. február 1.), s hozzáteszi most évtizedek múlva: „Lelkesedtem, mert valamiért lelkesednem kellett!” S mindezek mellett a szent koronás címer elvesztéséről, majd 1989 utáni visszatéréséről szól, és vall arról, hogy szívdobogató jelképe máig a Kossuth-címer, amely a forradalom alatt állami jelvény lett (rövid időre), s megírja, hogy ellen-szenves volt számára a sarlós, kalapácsos, majd a

Kádár-féle címer is. (Megint csak sokunk érzelmei tükröződnek ebben.)

A gimnáziumtól (polgári) iskola következik (zavaros az iskolarendszer), német és latin, utóbbi angliai, oxfordi emlékekkel, amely az Európához való tartozás, illetőleg Európa egybetartozásának különösségéről is tanúskodik. Czigánytól az oxfordi egyetemi felvételin Vördzsil, Sziszró, Horés szövegeit kérdezik, s a volt szegedi diák sehogyan sem kapcsol Vergiliusra, Ciceróra, Horatiusra - más lévén a latin írók nevének ejtése. Persze tud Czigány, az irodalomtörténetből analógiát, Szepsi Csombor Máté a XVI. század elején állandóan panaszkodik, hogy nem tudnak az angolok latinul, csak Canterburyben akad össze egy lelkeséssel, akivel beszélgetni tud, az ugyanis Németországban tanult, tehát az erasmusi latinejtést tudta, mint mi, magyarok is. - Az iskolai évek együtt járnak jó és rossz tanárokkal, odaadó latin-tanulással (versenyben Kabdebó Lóránttal, aki a miskolci egyetem professzora manapság; Miskolcon Czigány Lóránt díszdoktorrá avattatott), cserkészettel, moziba járással (az amerikai filmeket 1949-ben váltották a szovjetek), ponyvaregény-olvasással. Igazi gimnazista a szerző már a piarista gimnázium államotitása után lesz, meglehetősen megváltozott tanári karral. Az irodalomtörténetész Czigány elmondja, hogy olyan tankönyvük volt, amely a Lehr Albert-féle Toldi-magyarázatokra épült, elmondja, hogy már ekkor fennakadt a stíluskellékeken: a világosságon, a szabatoságon és különösképpen a magyarosságon. Kétélyeiről 1972-ben egy szegedi kongresszuson tartott előadást (meg is jelent a Nyelvtudományi Értekezések 83. számában, 1974: 109-13), ebben azt fejtegeti, hogy a magyarosság politikai koncepció inkább, mint stíluskategória.

Az 1950 körüli évek diákjának életébe sok minden beszűrődött, ami jellemzi a kort: az iskolai osztályozás változtatgatásától (1-7-ig, majd 5-ig) a Munkára Harcra Kész-mozgalomig, a tüzoltóképzéstől a BCG-oltásig (amelyet, mint később a londoni egyetemen megtudja az emlékiró, az angolok jóval később vezettek be) és Sztálin születésnapjára (1949. december 21.). Czigány kifejti, hogy ekkoriban még Sztalin-t mondtak és írtak, később „a helyesírási konszenzus és a szolgálatkész Akadémia” a Sztálin alakot szentesítette... Czigány is azt hiszi, amit Balla László ungvári író: a Sztálin ejtésben „hódolat nyilvánul meg a Nagy és Bölcs vezér iránt” (Elet és Irodalom, 1990. június 1.). Nos: Balla írására már válaszoltam (Sztálin onomatopoiészisza, Elet és Irodalom, 1990. június 22.), s minthogy Czigány e fölfogását már a Magyar Nemzetben is megírta

(1997. július 12.), a Magyar Nyelvőrben részletesen írtam a kérdésről a nyelvtudomány szemszögéből (1998: 124-6). Lehet a kérdésről Sztálin emberi-politikai megítélésétől függetlenül beszélni, hiszen a név az orosz ejtésben rövid illabiális á hanggal történik, amelyen hangsúly is van, s ezt az ejtést hozták a Moszkvából hazatért kommunisták. E kiejtés mód magyar nyelvbeli megfelelője a Sztálin. A kérdés másik oldala, hogy a magyar anyanyelvűek számára a Sztalin alakzat kellemetlenebb hangzású, mint a Sztálin, erre sem Balla, sem Czigány nem utal, csupán arra, hogy a helyesírás, az akadémiai kiszolgálta a kommunistákat (szállítván a helyesírási szabályzattal a kellemesebb hangzású szóalak írásképét). Egyébként szta- kezdetű szavunk alig van: sztalakit, sztaniol. A második világháború előtti sajtóban (magyarban, európaiban) persze mindenütt a-val van a diktátor neve, a rádió (tévé nincs) az íráskép alapján mondja a nevet, nem úgy, mint a későbbi moszkoviták. Az egész kérdéskör tehát a költői nyelvben olyannyira számon tartott hangszimbolikán alapul, s a bukott bölcs szimbolikus további megbuktatása kíván lenni; csak miért kell ebbe belekeverni az akadémiai helyesírást...

Az életrajz utolsó, harmadik része az egyetemre jutás nehézségeiről, majd a szegedi egyetemi életről ad képet. A bölcsészkar iroda-

lom- és nyelvészstanárai és mások rendre megjelennek talán egy első éves hallgató tájékozottságát némileg meghaladó ismertetéssel. (Igaz, mint a szerző írja, Ilia Mihály segített emlékezetét felfrissíteni.) Részletesen meg van írva a forradalom helyi története is. természetesen összefonva a visszatekintő professzor történelemtudásával. - A fiatal Czigány Lóránt nemzetőr lesz, laktanyát őriz az öthalmi határban Szeged mellett, majd az orosz bevonulás utáni idők őt is, mint annyi más sajnos, Ausztria felé fordítják.

Ezzel fejeződik a kötet, amelynek egésze mögött fölsejlik egy korszak a hétköznapi világának apró-cseprő történései révén. Czigány önéletrajzának ez a legfőbb erénye, nem terheli életrajzát tudós vagy tudóskodó eszmefuttatásokkal (talán a Madáchról és a Sztálinról írottak kivételek csupán), anekdotikus vagy valamiért különös történeteket ír le, nem önkínzóan őszinte, hanem természetesen, szerencsére nem is megszeppítő. A kommunista érával és minden rendű és rangú képviselőivel (említődik Aczél György, Berecz János elvtársak mellett számos szegedi elvtárs is, akikkel tanítványi-hallgatói viszonyban volt) a mai magyar közéletben szokásosnál határozottabban áll szemben, de - győződjék meg róla az olvasó - sine ira et studio.

(Kortárs Kiadó, Budapest, 1998. 407 oldal)

SZERZŐINK

Ács Jenő író - Budapest

Bakonyi István kritikus Székesfehérvár

Büky László nyelvész - Szentendre

Cserba Júlia esztéta - Párizs

Ébert Tibor író, költő - Budapest

Erdélyi Z. János műfordító - Budapest

Erdődi Gábor műfordító - Budapest

Fa Ede költő - Zalaegerszeg

Fried István irodalomtörténész - Szeged

Gáspár Ferenc író - Budapest

Gerhard Fritsch (1924-1969)

Jenei Gyula költő - Szolnok

Kanizsai Dávid kritikus - Budapest

Kiss György szobrászművész - Budapest

Koppány Zsolt író, kritikus - Budapest

Lackfi János költő, műfordító - Budapest

Losonci Miklós művelődéstörténész - Szentendre

Suba János hadtörténész - Budapest

Somos Béla költő - Budapest

Szakolczay Lajos irodalomtörténész - Budapest

Takács László (1935-1990)

Vilcsek Béla kritikus - Budapest

PÁLYÁZAT

A Petőfi Irodalmi Múzeum és Kortárs Irodalmi Központ Vörösmarty Mihály (1800-1855) születésének 200. évfordulója alkalmából versenypályázatot hirdet költők számára:

„**Ment e a könyvek által a világ elébb?**” címmel.

A pályázat témája: Vörösmarty Mihály Gondolatok a könyvtárban című költeménye.

A pályázatban részt vevőktől Vörösmarty fenti kérdésére várunk költői választ, megtoldva ezt azzal a kérdéssel, vajon hogyan lenne értelmezhető ma az alább idézett Vörösmarty által megjelölt feladat, amelyet 1844-ben fogalmazott meg „bölcsek és költők” számára:

„Mi dolgunk a világon? Küzdeni
Erőnk szerint a legnemesbékért.
Előttünk egy nemzetnek sorsa áll.”

Kizárólag már kötettel rendelkező költők vagy írók pályázatát várjuk.

A beadott pályamű: vers vagy szabadvers - terjedelme maximum 2 (kettő) kizárólag kézzel írott A/4 oldal lehet, de az olvashatóság kedvéért a szöveget nyomtatott formában is kérjük.

A versek beadási határideje: 2000. szeptember 15.

A beadás helye: Petőfi Irodalmi Múzeum és Kortárs Irodalmi Központ, Budapest V, Károlyi M. u. 1 ó Művészeti tár, telefon: 3-173-611, 126, 123 és 218 mellék, fax: 3-171 -722.

A legsikeresebb pályaművekből kiállítást rendezünk, melynek ünnepélyes megnyitását 2000. október 20-ra tervezzük. Mindössze 25 verset állítunk ki **kézíratos** (esetleg felnagyított) **formában**, de minden beérkezett pályamű szövege olvasható lesz a kiállítóterben elhelyezett számítógépeken. A műveket irodalomtörténészekből, kritikusokból és költőkből álló zsűri választja ki.

A legsikerültebbnek ítelt három pályamű pénzjutalomban részesül, de nem szándékozunk első, második, illetve harmadik helyezettet megnevezni.

A díjak összege egységesen nettó 80 000 Ft. A rendezők keresik a lehetőséget háromnál több díj anyagi fedezetének megteremtésére.

A kiállításon kézíratall szereplő költőktől majd azt kérjük, hogy írásukat ajándékozzák a Petőfi Irodalmi Múzeum és Kortárs Irodalmi Központ Kézirattárának, hogy a pályázati műveket múzeumunk kerek egészként megőrizhesse az utókor számára.

A nagy kapu, 1983

Nagy sziklák I., 1983

PANNON LŰKÖK

Kulturális folyóirat

KÖVETKEZŐ SZÁMAINK TARTALMÁBÓL

Cukor György, Filip Tamás, Monoszló Dezső, Nyírfalvy Károly, Papp Zoltán, Szennay Ilona, Szent Ernő, C. Toplak János és Zágorec-Csuka Judit versei • Körmendi Lajos, Szitányi György és Tábori Zoltán szépprózai írásai • Bence Lajos a szlovéniai magyar irodalomról • Bodor Béla tanulmánya a *tehetség* szóról • Legenda Paizs Dezsőről: Albert Zsuzsa beszélget Bodnár Györggyel, Deme Lászlóval, Domokos Mátyással, Lator Lászlóval és Németh G. Bélával • Szergej Jeszenyin versei • Várdy Béla az amerikai-magyar színházi életéről • A zalai Devonshire • Ács Jenő riportjának II. része • Albert Gábor, Bohár András, Miltényi Tibor, Sándor János, Szakolczay Lajos tanulmányai és kritikája • Cserba Júlia párizsi levele • Budai Tibor grafikái

2000

Ára: 150 Ft